

DANIELA MACI

MARGINALII DESPRE MARGINALI

INSTITUȚII ȘI VOCABULAR - SĂRĂCIA

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

DANIELA MACI

•

MARGINALII DESPRE MARGINALI

INSTITUȚII ȘI VOCABULAR – SĂRĂCIA

DANIELA MACI

MARGINALII DESPRE MARGINALI

INSTITUȚII ȘI VOCABULAR – SĂRĂCIA

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2024

Referenţi ştiinţifici:

Conf. univ. dr. Simona Bodogai
Conf. univ. dr. Dragoș Dărăbăneanu

ISBN 978-606-37-2425-1

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu, nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

CUPRINS

INTRODUCERE

Interesul meu pentru tema acestei cărți – sărăcia investigată din punct de vedere instituțional și terminologic – s-a conturat anevoios și nu a decurs neapărat dintr-o alegere voită. Nu eu am ales această temă, ci ea m-a ales pe mine. Debutul interesului meu față de aceste probleme a fost declanșat de un *accident* în cariera profesională. În 2012, în virtutea unei legislații și proceduri ambigue și interpretabile - astfel încât două decizii contradictorii să fie perfect legale (fie desființarea, fie menținerea, pentru o perioadă de grație de 3 ani, unei secții care începe să aibă numărul de studenți înscriși sub limita locurilor bugetate) - s-a decis desființarea secției de filosofie la universitatea la care lucrez. Așa că am fost relocată într-un departament de Sociologie și Asistență socială unde competențele mele, conform aceleiași legislații interpretabile, au devenit cvasi-nule, iar eu am ajuns un neofit printre specialiști. Obținerea unei hârtii (diplomă în domeniu) care să-mi certifice/dovedească competențele predării unui domeniu conex filosofiei a devenit o necesitate, impusă, de altfel, și de variatele comisii și comitete ce doreau să fie acoperite de aceleași hârtii. Am ales asistența socială dintr-un raționament oportunist. Pe de o parte, trunchiul teoretic al sociologiei se suprapune parțial cu cel al filosofiei. Se despart prin metode, dar nu prin obiect de cercetare (cel al sociologiei e cuprins în cel filosofic – cu deosebiri în modalitățile de investigare). Pe de altă parte, atât sociologia cât și asistența socială au o metodologie, un vocabular și instrumente specifice ce compun caracterul de științificitate vizat de aceste domenii. În schimb, despre asistența socială nu știam mare lucru, dar, spre deosebire de sociologie, oportunitățile pe piața muncii erau mai diversificate. Și am pornit să o descopăr. Așadar, nucleul și structura acestei cărți este, de fapt, lucrarea mea de licență susținută în 2016 la Uni-

versitatea Aurel Vlaicu din Arad. Din momentul în care am fost pusă într-o situație fără precedent, am încercat să înțeleg cum funcționează aceste mecanisme instituționale, de ce există anumite proceduri aparent contradictorii, cum anume se reflectă legislația în structura, organizarea și funcționarea instituțională. Aceste întrebări s-au intersectat cu descoperirea unui domeniu nou, asistența socială, în care am fost nevoită să mă inițiez. Însă, pe măsură ce descopeream noul domeniu, întrebările mele se multiplicau.

Toate aceste întrebări pot fi subsumate uneia: de ce, după treizeci și cinci de ani de la căderea comunismului, domeniul asistenţei sociale româneşti se confruntă cu anumite disfuncţionalităţi instituționale, cu probleme sociale neacoperite sau nerezolvate? O asemenea întrebare pare, cel puţin la prima vedere, retorică căci nu există mecanisme instituționale perfecte. Desigur că, în acest domeniu, s-au înregistrat progrese remarcabile. Pe de altă parte, în încercarea de a înțelege mecanismele instituționale, am descoperit relevanța vocabularului domenial. Cum orice reglementare instituțională este formulată într-un limbaj, am observat fluiditatea acestuia în funcție de contextul în care erau dezbătute problemele de asistență socială. Am considerat că perspectiva istorică este cea mai în măsură să evidențieze acele elemente contextuale care au determinat adoptarea unei direcții în detrimentul alteia. Dacă ne raportăm la comunism, obiectul însuși al asistenței sociale dispare (din punct de vedere ideologic) pentru că într-o societate egalitaristă din care sărăcia a fost evacuată (evident, doar la nivelul discursului oficial), domeniul în atribuțiile căruia intra nu-și mai avea sensul. Interdependența dintre politic și instituțional devine vizibilă la nivelul vocabularului. Fie că vorbim de vechile instituții de asistență din interiorul bisericii, fie că vorbim de conturarea modernității instituționale a asistenței sociale românești, fie că vorbim de *updatarea* acestora la mecanisemle UE, în formularea regelementărilor este vehiculat un vocabular, cel mai adesea, preluat în funcție de influențele mo-

mentului. Acest vocabular reușește să numească problemele lumii noastre? Având în vedere că nucleul tare al asistenței sociale este sărăcia (asistența se conturează tocmai pentru a-i ajuta pe cei aflați în dificultate), multidimensionalitatea acestui termen poate ajuta la înțelegerea felului în care instituțiile s-au raportat la problemele sociale. În măsura în care termenul de sărăcie are o diversitate de definiții, mă interesează să înțeleg felul în se conturează și există această inderdependență dintre diversele nume și conotații pe care le primește sărăcia pe pracursul istoriei și disfuncționalitățile instituționale.

Din punct de vedere metodologic, perspectiva istorică este prezentă în toată lucrarea. Din această abordare istorică, structurată în două părți – instituții și vocabular - derivă metoda care, deşi nu corespunde metodologiei şi tehnicilor specifice ştiinţelor sociale, păstrează anumite elemente ce se vor combina, în funcţie de conţinut, uneori cu metoda analitică, alteori cu cea hermeneutică. Este vorba de o temă specifică asistenței sociale care este investigată cu alte metode ce sunt proxime filosofiei, chiar dacă urmele acesteia din urmă nu sunt prezente nici la nivelul bibliografiei, nici la nivelul discursului. Întrebarea *de ce* este prezentă difuz pe parcurusl lucrării. Tema este cercetată într-un context determinat şi determinabil spaţial şi temporal. Dintr-un anumit punct de vedere, observaţia nonparticipativă este evidentă datorită plasării temei în istorie, de unde dificultatea de a investiga grupul ţintă (al săracului) sau de a face o delimitare clară a instituțiilor menite a-l ajuta pe sărac. Analiza vocabularului se axează pe termenul de sărăcie cu toate derivatele sale: definirea categoriilor săracilor, prezența termenului în definiri și definiții, legislație, proceduri, fundamente și principii. Pe de altă parte, am ales să nu includ bibliografia occidentală (decât acolo unde fie reprezintă o sinteză amplă, fie lipsesc texele românești) din următorul considerent: mă interesează să înțeleg felul în care s-au tradus și utilizat termenii care definesc sărăcia și felul în care s-au formulat și aplicat modelele instituționale (și

nu istoricul acestora) în spațiul românesc. De asemenea, din bibliografia românească am păstrat doar acele texte care problematizează sau, cel puțin, formulează aspectele care mă interesează, și nu cele care dovedesc științific existența acestora (o existență delimitată și decupată spațial și care operează o selecție, conform criteriilor obiective, a celor intervievați sau chestionați, etc.). Îmi asum riscul de a fi scăpat din vedere anumite texte, fie din neștiință (în special dacă a apărut la editură fără desfacere pe piața de vânzare a cărții), fie pentru că nu am avut acces la ele. În schimb, acolo unde am avut textul sursă, l-am folosit doar pe acela, iar acolo unde există mai multe texte pe aceeași delimitare temporală și tematică, le-am exemplificat în mod comparativ pe cele mai relevante și divergente. Aproape pentru fiecare perioadă există asemenea texte. Am considerat că ar fi redundant să enumăr toate textele care se raportează la o anumită perioadă și temă. Pe de altă parte, acolo unde apar punctual anumiți termeni sau modele instituționale în anumite contexte delimitate temporal, specific care este filiera de preluare.

Premisele care se conturează şi în jurul cărora va fi structurată cartea sunt: a) problemele instituţionale (şi implicit legislative) din domeniul asistenţei sociale româneşti; b) problema vocabularului vehiculat în cadrul acestui domeniu (axat pe termenul de sărăcie). În primul caz, pornesc de la structura și organizarea instituțională, având în vedere și observațiile specialiștilor domeniali cu privire la (dis)funcționalitatea lor. Întrebarea, care leagă această primă parte, ține atât de contextul socio-politic cât și de existența/inexistența unei tradiții a problemelor: care este cauza lucrurilor care nu funcționează? În cel de-al doilea caz, mă interesează în ce măsură terminologia domenială (care se reflectă și în felul în care funcționează instituțiile) este adecvată unui câmp referenţial specific românesc. Vocabularul pe care îl adoptăm, în funcţie de modelele preluate, reușește să numească adevcat realitatea românească?

Așadar, cartea va începe cu necesitatea unei periodizări în funcție de care urmează analiza instituțională și a limbajului. În prima parte, „Aspecte instituţionale”, metoda pe care o aplic în investigarea istorică instituţională nu este cea cronologică care porneşte de la apariţia primelor instituţii de asistență româneşti, ci este cea care decurge din modelul aristotelic. Voi porni de la problemă (pe care o înţeleg ca efect al unei cauze), care se conturează întotdeauna sub inventarul întrebării De ce? Există o coerenţă istorică a instituţiilor sociale româneşti şi o continuitate la nivelul acestora? Sau, în funcţie de periodizarea istorică, avem de-a face cu salturi, sincope, cu „începuturi” ale unui nou model, renunţând, de fiecare dată, la cel vechi? Din toate aceste întrebări derivă structura primei părți care trimite către cea de-a două parte, „Ambiguități terminologice”, având în vedere că orice instituţie porneşte (şi) de la definirea şi formularea vocabularului utilizat. Din toată paleta vocabularului asistenței sociale, am ales sărăcia (și, implicit, săracul) pentru că aceasta reprezintă nucleul tare al asistenței sociale, dincolo de toată diversitatea categoriilor de beneficiari actuali ai sistemului. Problemele apar atunci când se pune întrebarea – ce este sărăcia ? cine e săracul ? Cum știe săracul că e sărac dacă nu are termenul de comparație sau de referință? Cine și cum fixează definirea acestui termen? Pentru ca săracul să-și conștientizeze sărăcia este mereu nevoie de un celălalt – fie legislație, fie instituție, fie expert, specialist, fie - *via* social mediei – vedeta, vecinul, etc. Întotdeauna există un celălalt care mă poate eticheta ca sărac, astfel încât să devin conștient de propria-mi sărăcie. Etichetarea e o constantă în această carte, cu toate că nu este numită. Ea e prezentă difuz, atât la nivel instituțional, cât și la cel al vocabularului.

În ciuda vizibilității sărăciei și a săracului, existența unei plurivalențe semantice a termenilor m-a condus la necesitatea investigării acestui vocabular în interiorul căruia numele săracului și definirea sărăciei s-a tot modificat

și, poate, se va mai modifica. Există o simultaneitate între modificările de la nivel instituţional şi cele ale (re)definirii acestui termen? Care e paleta terminologică folosită de-a lungul timpului pentru a numi săracul, care sunt etimologiile, filiaţiile şi definiţiile? Spre deosebire de prima parte, în care investighez, pe model aristotelic, de la efect la cauză, în cea de-a doua am ales modelul cronologic pentru a putea înțelege momentul temporal politic, religios și social în care se conturează acest vocabular în spațiul nostru, iar vizibilitatea influențelor devine mult mai comprehensibilă. În ultimele două părți, voi încerca să răspund tuturor întrebărilor pe care le formulez pe parcursul cărții.

CRITERII DE PERIODIZARE

Înainte de a trece la partea propriu-zisă a cărții, necesitatea stabilirii criteriilor de periodizare a materialului este indispensabilă. Cu atât mai mult, cu cât aceste criterii nu sunt univoce. În puţinele texte dedicate istoriei asistenţei sociale româneşti se iau ca repere fie etapele istorice clar delimitate din punct de vedere al evenimentelor istorico-politice ce determină mutaţii/salturi calitative, fie se încearcă avansarea unor alte criterii. Dincolo de bibliografia mai mult sau mai puţin domenială apărută până în preajma celui de-al doilea război mondial (de exemplu, Samarian și Banu), autorii la care ne putem raporta sunt puţini la număr. Prin extrapolare, se poate afirma că punctul de reper în stabilirea periodizării asistenţei sociale este textul Elenei Zamfir (deşi, variaţiuni pe această temă au apărut în mai multe publicaţii), având în vedere că majoritatea autorilor iau acest text ca punct de referință.

Astfel, *grosso modo*, periodizarea asistenţei sociale româneşti este încadrată astfel: perioada premodernă – în care distincţiile nu sunt clarificate şi problematizate, ci doar menţionate în ordine cronologică, modernitatea asistenţei sociale (momentul de naştere al asistenţei sociale ar fi în 1775 „odată cu apariţia primei legi de protecţie pentru copil", însă sistemul „structurat" apare odată cu Regulamentul Organic în 1831, iar din 1920 are loc „intervenţia sistematică a statului în activitatea de asistenţă socială" ca „produs direct al preocupărilor Şcolii sociologice a lui Dimitrie Gusti"[1]), perioada comunismului numită „perioada regimului socialist" – problematică prin desfiinţarea sistemului de asistenţă socială şi perioada postcomunistă. Bulga-

---

[1] *Cf.* Elena Zamfir. „Sistemul serviciilor de asistenţă socială în România", în Cătălin Zamfir (coord.), *Politici sociale în România. 1990-1998*, Ed. Expert, Bucureşti, 1999, pp. 233-268: 239-244.

ru şi Dilion[2] preiau aproape integral textul Elenei Zamfir fără nici o modificare sau comentariu. În timp ce Stan (care utilizează o terminologie uneori confuză, cu preluări de metode şi modele neaplicabile spaţiului românesc, cel puţin pentru perioada anterioară interbelicului – exemplul înlocuirii noţiunii de filantropie cu cea de bioempirism fiind elocvent[3]) şi Bocancea (se axează în special pe o istorie a asistenţei sociale occidentale[4], eludând importanţa modelului greco-bizantin şi slav vizibil în anumite forme şi în ziua de azi) fie ratează, fie se îndepărtează de această temă, Buzducea rămâne consecvent unei periodizări general-cronologice. Lambru şi Cadeschi propun o altă schemă de departajare: „1800-1920 - bazele structurării sistemului de asistenţă socială; 1920-1945 - diversificarea instituţională şi maturizarea sistemului de asistenţă socială; 1945-1989 - declinul sistemului de asistenţă socială; 1990-2000 - restructurarea şi modernizarea sistemului de asistenţă socială."[5] Lambru face atât o „analiză diferenţiată regional", cât şi una „din punctul de vedere al tipului de iniţiativă, privată sau publică"[6]. Buzducea, cu toate că este singurul autor care sesizează inexistenţa unei periodizări „în sens tehnic a dezvoltării asistenţei sociale din ţara noastră"[7] şi preia modelul Zamfir, încearcă o delimitare: a) perioada voievozilor/ domnitorilor (sec. XIII-

---

[2] Maria Bulgaru. Marcela Dilion. *Concepte fundamentale ale asistenţei sociale (note de curs)*, USM, Chişinău, 2000, pp. 37-50.
[3] *Cf.* Dumitru Stan. „Fundamentarea asistenţei sociale în spaţiul românesc", în George Neamţu (coord.). *Tratat de asistenţă socială*, Ed. Polirom, Iaşi, 2003, pp. 465-507.
[4] *Cf.* Cristian Bocancea. „Dimensiunea contextuală a asistenţei sociale", în George Neamţu (coord.). *Tratat de asistenţă socială*, Ed. Polirom, Iaşi, 2003, pp. 111-168.
[5] Mihaela Lambru, „Asistenţa socială în România. Două secole de evoluţie instituţională", în *Sărăcie şi asistenţă socială în spaţiul românesc* (*sec. XVIII-XX*), Masă rotundă (iunie 1998) NEC, coordonator Ligia Livadă-Cadeschi, Seria de publicaţii RELINK, Colegiul Noua Europă, Bucureşti, 2002, p. 61; Ligia Livadă-Cadeschi. *„Meseria cerşutului în pământul aceştii patrii." Fragmente de istorie socială românească*, 1800-1900, Ed. Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2013, p. 167.
[6] *Idem.*
[7] Doru Buzducea. *Aspecte contemporane în Asistenţa Socială*, Ed. Polirom, Iaşi, 2005, p.41.

1775), b) perioada modernă (1775-1920) şi c) perioada contemporană (deceniul al 3-lea la secolului al XX-lea - prezent).[8]

Mai sunt cei care ies din sfera unei perspective clasice a istoriei asistenței sociale românești și, în funcție de tema pe care o analizează, introduc criteriile specifice respectivei teme. Rădulescu, care analizează perioada impactului sărăciei între 1848-1989, distinge, „în funcție de dimensiunea percepută a sărăciei și de resursele disponibilizabile neutralizării fenomenului” sărăciei trei „subperioade: 1. 1848-1902; 2. 1902-1948; 3. 1948-1989”[9]. Otovescu, care se axează pe analiza problemelor de sănătate publică și sistem medical, are în vedere un amestec al periodizărilor în funcție de criteriul utilizat, având ca gen proxim crearea și modernizarea statului român: regalitatea (perioadele Carol I, Ferdinand I, Carol al II-lea și Mihai I), România Mare – perioada de după unire, comunismul și perioada de după 1989 (împărțită în 1990-2006 și 2007-prezent). De fapt, se raportează la trei perioade în modernizarea României: 1859-1948, 1948-1989, 1989-prezent.[10] Stănescu și Dumitru care analizează sărăcia și excluziunea socială după 1990, împart astfel: 1990-2000 (perioada de acumulări și căutări metologice), 2001-2006 (maturizare din punct de vedere metodologic, 2006-2014 (alinierea la politicile europene).[11] Arpinte, care periodizează în funcție de inovarea din sistemul de asistență socială, menționează trei etape pentru perioada 1990-prezent: 1989-1997 (formarea specialiștilor domeniali, „contactul cu problematica de asistenţă socială şi de conştientizarea nevoii creării unui sistem de servicii.”), 1997-2001 (restructurarea *de facto* a serviciilor de asistență socia-

---

[8] *Ibidem*, pp. 41-45.

[9] Dan Constantin Rădulescu. *Impactul sărăciei asupra societății românești 1848-1989*, în rev. „Calitatea vieții”, an 5, nr.2, 1994, pp.135-144: 135.

[10] *Cf.* Cristina Otovescu. *Realități sociale și politici publice în România*, Ed. Academiei Române, București, 2022.

[11] Iulian Stănescu. Mihai Dumitru. *Poverty and Social Exclusion in Romania: A Consensual Approach to Material Deprivation*, în rev. „Calitatea vieții”, an XXVIII, nr. 1, 2017, pp. 3-25: 14-15.

lă), după 2001 (marcată de legislația sistemului de asistență socială care apare în 2001).[12] Stanciu și Mihăilescu sunt printre puținii care țin cont de diferențele specifice ale temei avute în vedere – sărăcia - și care reușesc o periodizare care să reflecte problemele inerente: 1) 1918-1945 („evoluția populației sărace din România") cu distincții între rural și urban și efectele crizei economice din 1927; 2) 1940-1945 („explozia sărăciei"); 3) 1945-1989 („particularități ale fenomenului sărăciei în socialism") perioadă pe care o subîmpart în funcție de „perioadele relevante ale manifestării fenomenului sărăciei" și caracteristicile specifice: a) 1945-1972 (impunerea comunismului, naționalizarea, etc.), b) 1973-1979 (efortul de industrializare), c) 1980-1989 (precaritate și privilegii); 4) 1990-2018: („situația socială după anul 2000") împărțită în a) 1990-2000 („explozia sărăciei") și b) „evoluția fenomenului sărăciei după anul 2000".[13] Periodizarea pentru care am optat coincide parțial cu cea a lui Arpinte, Stanciu și Mihăilescu.

Aşadar, care ar putea fi criteriile de periodizare temporală? Sunt suficiente delimitările prezentate anterior? Dacă avem în vedere că, de la fazele incipiente ale carităţii şi filantropiei româneşti ce au stat sub semnul influenţelor greco-bizantine, slave şi latine, de la debutul implicării statului în domeniul asistenţei sociale cu influenţe din occident şi până la pre şi post aderare în UE, legislaţia domenială a suferit numeroase modificări, iar continuitatea sistemului la nivel instituţional este cel puţin problematică, depistarea unor criterii mai variate devine utilă pentru prezenta lucrare. Doar dacă avem în vedere perioada de după 1990, aceasta suportă delimitări în funcţie de parametrii istorico-politici şi sociali. Astfel, în anii '90 avem de-a face,

---

[12] Daniel Arpinte. *Mecanisme ale inovației în asistența socială*, în rev. „Calitatea vieții", an XX, nr.1-2, 2009, pp. 91-99: p.93.

[13] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Manifestări ale fenomenului sărăciei în România, între anii 1918-2018*, București, 2020, pp. 11-53. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/stanciu-mariana-mihailescu-adina-2020-manifestari-ale-fenomenului-saraciei-in-romania-intre-anii-1918-2018-bucuresti/ , accesat în 22.06.2024.

mai degrabă, cu o moştenire problematică şi cu o diversitate de lipsuri sistemice. Dacă ţinem cont că în 22 iunie 1995 s-a trimis solicitarea României de a deveni membru UE, în 1999 s-a recomandat începerea negocierilor de aderare (negocieri care au început în 15 februarie 2000), iar Raportul de ţară din 2003, întocmit de baroana Emma Nicholson, recomanda soluţionarea problemelor de corupţie şi lipsa reformelor (ce are ca efect un plan de acţiune ferm din partea autorităţilor române), constatăm că există câteva momente cheie şi pentru domeniul asistenţei sociale. E necesar să facem această distincţie, întrucât, cel puţin la nivel instituţional, aceste periodizări sunt vizibile. După integrarea României în UE în 2007, în ciuda principiului subsidiarităţii aplicabil în domeniul politicilor sociale, modificările legislative şi disfuncţionalităţile instituţionale continuă. E vorba de lipsă de viziune? E vorba de o moştenire a trecutului recent? E vorba de dificultăţile şi pluralitatea problemelor specifice? Rămâne să încercăm să răspundem acestor întrebări pe parcursul lucrării.

Astfel, pentru perioada postcomunistă, am putea avea patru etape distincte pe care le numim astfel: a) perioada actuală: 2007-prezent (momentul integrării României în UE și continuarea reformelor, cu toate că criza economică din 2008, pandemia și războiul din Ucraina ar putea subîmpărți această perioadă); b) perioada de luciditate: 2002-2006 (asumarea mai lucidă şi responsabilă a dosarelor de aderare, în urma rapoartelor nefavorabile), c) perioada tatonărilor: 1997-2001 (încercări mai mult sau mai puţin profesioniste de a înţelege, analiza şi decide asupra funcţionării asistenţei sociale), d) perioada *no man's land*-ului: 1990-1996 (degringoladă, acumulare şi asimilare de informaţii, cunoaştere, apariţia unor probleme noi etc.). Pentru perioada comunistă avem trei momente: a) perioada penuriei: 1980-1989 (anii de criză şi penurie în siajul crizei petrolului din anii '70 și deciziei lui Ceaușescu de a plăti datoria externă a României), b) perioada de stagnare: 1966-

1979 (lipsa sistemului de asistenţă socială), c) perioada de instabilitate: 1946-1965 (rudimente ale sistemului, îngheţări, relocări, arestări, etc). Pentru interbelic, două etape: a) perioada *iceberg*-ului: 1936-1945 (avântul şi dezvoltarea asistenţei sociale în siajul sociologiei), b) perioada *boom*-ului: 1919-1935 (post Unire, crearea instituţională, legislaţie). Antebelicul poate fi considerat o perioadă intermediară în care se scot la lumină probleme fără precedent în asistenţa socială, cel puțin din punct de vedere al conștientizării acestora. Este perioada pendulării între două lumi, între modernitate şi tradiţie. Perioada precedentă stă sub semnul religiosului, deşi putem vorbi de rudimente instituţionale şi de paşi spre asistenţa publică. Momentul în care se etatizează filantropia, cu negocieri între formele statale specifice perioadei şi biserica care renunţă cu greu la unele prerogative din sfera asistenţei, poate fi înţeles doar în contextul social, politic şi istoric al vremii. Astfel, pentru perioada anterioară antebelicului am ales o periodizare care reflectă mutaţiile esenţiale specifice secolului în cauză. Centralizare sau descentralizare pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, paşi spre asistenţa publică pentru secolul al XVIII-lea, frăţiile şi breslele pentru secolul al XVII-lea şi filantropie – ca monopol religios şi pendulare între modelul bizantin şi slav pentru secolele al XV-lea şi al XVI-lea.

I.
ASPECTE INSTITUȚIONALE

1. POSTCOMUNISMUL (1990-prezent)

a) Un prezent în continuă schimbare: 2007-prezent

i) structură, organizare și probleme instituționale

Lumea de astăzi este o lume diferită față de cea a anului 2007. Evenimentele recente ca războiul din Ucraina, pandemia, criza economică ne-au devoalat o lume a incertitudinilor și întrebărilor. Optimismul anilor 2000 a fost, treptat, înlocuit cu un pesimism recurent în ziua de azi. Teoriile conspiraționiste, narațiunile, fake-news-urile care au invadat lumea noastră contribuie, în egală măsură, la întreținerea pesimismului și descoperirea perspectivei anti-sistem. Cea din urmă, deși mai prezentă în lumea occidentală, include și genericitatea instituțiilor publice, de multe ori incapabile să-și actualizeze menirea, conform schimbărilor survenite în viața cotidiană și nu numai, a fiecăruia dintre noi. Dintr-o țară marginală și plină de marginali, o țară care, prin includerea ei în UE, a migrat dinspre marginea unei lumi la periferia centrului unei alte lumi, am devenit o țară nevoită să-și (re)gândească și să-și asume noi modalități de definire a marginalității. Dacă în perioada precedentă problemele sociale păreau copleșitoare și haotice prin anvergura lor, acum au început clarificările. Nici un sistem nu poate funcționa ca gen proxim ci, în funcție de anumite diferențe specifice se fac clasificări și se ordonează prin intermediul unor definiții clare și lipsite de opacitate. Am reușit să diversificăm și să acoperim nevoile marginalilor? Am reușit să înțelegem și să

formulăm aceste probleme? Rămâne să vedem cum stau lucrurile în acest subcapitol. Pe de altă parte, demarcația dintre decidenți și cei pentru care se decide se mărește în loc să se micșoreze. Sau, cel puțin, aparent, acesta este efectul pe care instituțiile publice, cu rarele excepții, îl au asupra beneficiarilor lor. O mentalitate încă în schimbare și mereu întreținută, de cele mai multe ori, de mass-media sau social media, scoate la lumină ideea că celor care decid nu le pasă de soarta celor mulți. Așadar, cine sunt cei care decid în sistemul instituțiilor publice din domeniul asistenței sociale și cine sunt cei pentru care se decide? Ce este sistemul de asistență socială?

Delimitarea oricărui câmp referenţial nu poate începe decât cu definirea lui. Până să ajungem la definirea sistemului de asistență socială, în primă instanță, trebuie să avem în vedere o anumită structură instituțională și politică în interiorul căreia funcționează tot ceea ce intră în componența sistemului menționat.

Primul pas este să înțelegem că statul (adică instituțiile și reprezentanții acestora, aleși sau numiți) formulează, elaborează, reglementează, legiferează, decide, implementează politici publice care, prin intermediul politicilor sociale, acordă protecție socială unor categorii de beneficiari (reglementate legislativ) prin intermediul asigurărilor sociale de stat, asistenței sociale, etc. „Obiectivul protecţiei sociale este de a-i sprijini pe cei aflaţi în situaţii de vulnerabilitate, de a le garanta un nivel minim de venituri şi de a le furniza beneficii de asistenţă socială şi servicii sociale, în schimbul îndeplinirii de către acestea a responsabilităţilor lor, principala responsabilitate pentru adulţii de vârstă activă fiind să-şi caute un loc de muncă cu ajutorul măsurilor active de ocupare a forţei de muncă.”[14] Îndeplinirea acestui obiectiv se realizează prin intermediul instituțiilor care sunt organizate în cele ale admi-

---

[14]Adina Mihăilescu. *Politica veniturilor în România*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. XIII, nr. 2, 2015, pp. 88-100: 99.

nistrației centrale (ministere, agenții guvernamentale) ca „principalii inițiatori de politici și programe în domeniu și principalii utilizatori ai bugetelor destinate acestor programe”[15], cele specializate ale administrației publice centrale care au atribuții specifice și cele ale administrației publice locale („instituțiile birocrației publice din cadrul statului”[16]) care execută și implementează hotărârile luate. Cele din urmă ar trebui să contribuie, prin expertiza și experiența lor, la luarea deciziilor. Vom vedea dacă se ține cont de problematizarea și propunerile de soluționare care pornesc de jos în sus (de la instituțiile locale spre cele centrale), sau dacă sistemul instituțional funcționează invers, de sus în jos (decizii luate la nivel central care nu țin cont de ceea ce se întâmplă în teritoriu), sau există un melanj între cele două. Mai există instituțiile private și organizațiile non-guvernamentale. Orice structură instituțională este reglementată legislativ. Modificările legislative, atât de frecvente, interferează cu felul în care funcționează instituțiile. (De exemplu, prin OUG nr.192/1999 se abrogă prevederea din Legea nr. 34/1998 care reglementa subvenționarea organizațiilor non-guvernamentale care înființau unități de asistență socială. Sau, Legea nr. 47/2006 prevede înființarea unor instituții ca Inspecția Socială sau Agenția Națională pentru Prestații Sociale coordonate de Ministerul, care atunci se numea, Muncii, Solidarității Sociale și Familiei.[17])

---

[15] Cătălin Zamfir. Dorel Șandor. Vladimir Pasti. Warren Crowther. (coord.). *Strategia națională de prevenire și combatere a sărăciei. - Recomandări și soluții alternative -*, România – 1998, p.77. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/zamfir-catalin-sandor-dorel-pasti-vladimir-crowther-warren-1998-strategia-nationala-de-prevenire-si-combatere-a-saraciei-recomandari-si-solutii-alternative-bucuresti-pnud/ , accesat în 16.11.2023.

[16] Dan Constantin Rădulescu. „Evoluția unităților administrativ-teritoriale în România din perspectivă istorică”, în Iulian Stănescu. Cătălin Zamfir (coord.), *România la răscruce: opțiuni pentru viitor*, Ed. Pro Universitaria, București, 2015, pp. 124 –161: 124.

[17] *Cf.* Lavinia Onica Chipea. „Cadrul normativ al asistenței sociale în România”, în Elena Zamfir. Simona Maria Stănescu. Daniel Arpinte.(coord.), *Asistența socială în România după 25 de ani: răspuns la problemele tranziției – texte selectate*, Ed. Eikon, București, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, pp.153-190: 159, 154. Se poate, de asemenea, consulta

Domeniul protecției sociale nu poate funcționa în afara politicilor sociale a căror modele rămân și la ora actuală incerte și confuze. De exemplu, România a preluat, mai mult sau mai puțin, elemente din următoarele modele: modelul scandinav sau nordic care se axează pe asigurarea locurilor de muncă și cheluieli sociale ridicate; modelul anglo-saxon sau liberal care se axează pe protecția socială într-o relație de dependență cu statutul de angajat; modelul continental sau modelul corporatist care se axează pe finanțarea sistemului de asistență socială prin contribuția angajaților, iar protecția celor care nu fac parte din sistem se realizează prin programe de asistență socială, publice sau private; modelul mediteranean care se axează pe cheltuieli sociale reduse și unde există importanța apartenenței la familie ca rețea de sprjin; modelul „catching-up" specific, o perioadă, țărilor ex-comuniste în calitate de noi membre a UE, care se axau pe un sistem de protecție socială, probleme instituționale și legislative care erau în construcție.[18] Dincolo de diversitatea modelelor, există o bază legală principială a politicii sociale la nivelul Uniunii Europene începută în 1957 prin Tratatul de la Roma (Tratatul Comunității Europene), întărită în 1986-1987 prin Actul Unic European și consolidat în 1992 prin Tratatul de la Maastricht și în 1997 prin Tratatul de la Amsterdam. După intrarea noastră în UE, am reglementat și ajustat continuu, poate - cel puțin inițial – datorită confuziei dintre termenii de *policy* care desemnează strategiile, planurile de acțiune dintr-un anumit domeniu (ex.: politică socială, politică economică, etc.) și *politics* care înseamnă viața politică, partidele politice, etc., adică o confuzie între politici și politică. Așadar, „politicile sociale sunt activitățile desfășurate prin intermediul statului (stra-

---

„Anexa 2. Principalele acte normative (Legi și Ordonanțe ale Guvernului din domeniul asistenței sociale din 1990 până în prezent)", pp. 635-641, în care există o cronologie a legislației și modificărilor suferite în perioada 1990-2012.

[18] *Cf.* Carmen-Marcela Ciornei. *Analiza politicilor sociale de garantare a venitului minim și combaterea sărăciei în România: 1996-2013*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2017, pp.22-23.

tegii, programe, proiecte, acțiuni, legislație), care influențează bunăstarea individului, familiei sau comunității într-o societate. (...) ONG, bisericile sau organizațiile internaționale se înscriu în politicile sociale doar dacă au fost solicitate, asumate, preluate de instituțiile statului”, iar „obiectivul politicilor sociale este reducerea inegalității sociale și asigurarea bunăstării sociale a tuturor cetățenilor.”[19] De fapt, politicile sociale ar trebui să fie „răspunsul politic la problemele sociale, dintre care unele negative (sărăcie, marginalizare și excluziune socială, delincvență, risc social, violență socială, creștere urbană haotică, lipsa de locuințe, alienare, șomaj etc.), dar și unele pozitive (creșterea coeziunii sociale, asigurarea educației, a sănătății, sprijinul familiilor cu copii”[20] etc.

Asistența socială este o parte estențială a protecției sociale susținută prin politicile publice asigurate de către stat (tip de asigurare care reprezintă, de fapt, modul de intervenție al statului). Din multitudinea de modele de intervenție ale statului – modelul protecției reziduale în care „statul intervine doar când suportul familiei sau piața eșuează în a oferi susținere”; modelul performanței economice în care „instituțiile de protecție socială sprijină dezvoltarea economiei”; modelul instituțional redistributiv în care statul intervine puternic în vederea reducerii inechității sociale)[21] – s-a reușit performanța îmbinării și utilizării elementelor specifice ale acestora. Dificultatea drumului parcurs după anii ’90 s-ar putea să derive, la fel ca în cazul *policy-politics*, și din confuzia dintre *social work* care desemnează disciplina de studiu teoretică, profesia, dar și aplicabilitatea metodelor, tehnicilor și serviciilor în situații sociale și *social assistance* care înseamnă beneficiile de asis-

---

[19] Marian Preda. Daniel Arpinte. *Serviciile de asistență socială: de la excluziune, spre reformă și spre o abordare incluzivă*, în rev. „Calitatea vieții”, an XIV, nr. 3-4, 2003, pp.377-394: 377-378.
[20] Cătălin Zamfir. „De la reforma socială la politica socială: o nouă direcție a sociologiei”, în Cătălin Zamfir (coord.). *Politici sociale în România. 1990-1998*, Ed. Expert, 1999, pp. 15-19: 17.
[21] Carmen-Marcela Ciornei. *Op. cit.*, p. 21.

tență socială, adică din confuzia dintre asistență socială și beneficii sociale. *De facto*, „asistenţa socială (...) desemnează un ansamblu de instituţii, programe, măsuri, activităţi profesionalizate, servicii specializate de protejare a persoanelor, grupurilor, comunităţilor cu probleme speciale, aflate temporar în dificultate, care, datorită unor motive de natură economică, socioculturală, biologică sau psihologică, nu au posibilitatea de a realiza prin mijloace şi eforturi proprii un mod normal, decent de viaţă”, iar
„obiectivul intervenţiei asistenţei sociale este de a sprijini pe cei aflaţi în dificultate să obţină condiţiile necesare unei vieţi decente, ajutându-i să-şi dezvolte propriile capacităţi şi competenţe pentru o funcţionare socială corespunzătoare.”[22]

De fapt, reglementarea acestui domeniu a avut un parcurs sinuos care încă mai continuă. Prima lege domenială apare după câțiva ani de la căderea comunismului. La ora actuală, există trei acte normative, Legea nr. 705/2001, Legea nr. 47/2006 și Legea nr. 292/2011 care definesc cvasi-similar sistemul de asistență socială. Astfel, conform Legii 292/2011, Art. 2, „(1) Sistemul naţional de asistenţă socială reprezintă ansamblul de instituţii, măsuri şi acţiuni prin care statul, reprezentat de autorităţile administraţiei publice centrale şi locale, precum şi societatea civilă intervin pentru prevenirea, limitarea sau înlăturarea efectelor temporare ori permanente ale situaţiilor care pot genera marginalizarea sau excluziunea socială a persoanei, familiei, grupurilor ori comunităţilor. (2) Sistemul naţional de asistenţă socială intervine subsidiar sau, după caz, complementar sistemelor de asigurări soci-

[22] Elena Zamfir. *Asistența socială față în față cu societatea riscurilor, din perspectiva politicilor sociale europene*, în rev. „Calitatea Vieții”, an XXIII, nr. 2, 2012, pp. 123-160: 124; sau Elena Zamfir. „Serviciile de asistență socială, în Elena Zamfir. Cătălin Zamfir (coord.), *Politici sociale. România în context european*, Ed. Alternative, București, 1995, pp.100-120: 100.

ale şi se compune din sistemul de beneficii de asistenţă socială şi sistemul de servicii sociale."[23]

Sistemul de asistență socială nu trebuie confundat cu cel de asigurări sociale, și el parte a protecției sociale. Diferența dintre sistemul asistenței sociale și cel al asigurărilor sociale constă în felul în care se „constituie resursele destinate sprijinirii persoanelor și familiilor nevoiașe". Dacă sistemul de asistență socială este susținut din anumite fonduri bugetare, „efort voluntar al unor instituții publice sau private, fundații," etc., cel de asigurări sociale este susținut prin „contribuții ale firmelor și persoanelor actvie" care se reîntorc ca pensii, concedii de boală, ajutor de șomaj, alocație de sprijin, etc.[24] Totodată, sistemul de asistență socială poate fi definit și ca „totalitatea instituţiilor şi organizaţiilor cu funcţii sociale, a legislaţiei în domeniu, a programelor şi serviciilor de natură socială, a intervenţiilor concrete, cât şi a prestaţiilor sociale acordate persoanelor aflate în dificultate."[25] Dincolo de toate nuanțările și modificările de vocabular la care vom reveni în partea a doua a acestei cărți, sistemul de asistență socială are două componente esențiale: beneficiile („odată cu adoptarea legii 292/2011 a sistemului de asistenţă socială, sintagma de ‹prestaţii sociale› a fost înlocuită cu ‹beneficii sociale›"[26]) şi serviciile sociale, însă ambele au suportat modificări și redefiniri. Beneficiile pot fi contributorii (participarea persoanei la bugetul de stat prin impozite și alte taxe aferente) sau non-contributorii („acordate în funcție de criteriul apartenenței la o anumită categorie, la limita oricărui individ în baza

[23] Legea asistenței sociale nr. 292/2011: https://lege5.ro/gratuit/gi4diobsha/legea-asistentei-sociale-nr-292-2011, accesat în 17.07.2023.
[24] Gheorghe Barbu. *Sărăcia – domeniul de exercitare a politicilor sociale*, în rev. „Calitatea vieții", an 5, nr.2, 1994, pp. 117-128: 126-127.
[25] Doru Buzducea. *Op. cit.*, p. 18.
[26] Simona Maria Stănescu. Adina Dragotoiu. Alina Ioana Marinoiu. *Beneficiile de asistență socială gestionate de Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale*, în rev. „Calitatea vieții", an XXIII, nr. 3, 2012, pp. 239-266: 242.

drepturilor sale de cetățean”[27]). „Testarea mijloacelor de trai sunt ajutorul social pentru asigurarea venitului minim garantat (VMG), alocația de susținere a familiei (ASF) și ajutorul de încălzire (AI).”[28] Aceasta e una dintre metodele de acordare a beneficiilor sociale.

Serviciile sociale, care au devenit obiectiv politic încă din 2006, reprezintă, din punct de vedere legislativ (Legea nr. 292/2011, Art. 27, alineat 1), „activitatea sau ansamblul de activităţi realizate pentru a răspunde nevoilor sociale, precum şi celor speciale, individuale, familiale sau de grup, în vederea depăşirii situaţiilor de dificultate, a prevenirii şi a combaterii riscului de excluziune socială, a promovării incluziunii sociale şi a creşterii calităţii vieţii”[29]. Însă, în virtutea descentralizării sistemului de asistență socială, acestea se realizează la nivel local sau comunitar. În ceea ce privește modul de organizare instituțională a serviciilor de asistență socială, acesta „este reglementat de Legea 292 din 2011 (Legea asistenței sociale) și actele normative conexe specifice care fac referire la activitatea principalelor instituții publice implicate în furnizarea de servicii de asistență socială sau asigurarea coordonării sistemului de servicii.”[30]

Ierarhizarea instituțională are în vârful piramidei Ministerul Muncii și Justiției Sociale care coordonează instituții ca ANPIS (Agenția Națională pentru Plăți și Inspecția Socială), Inspecția Muncii, ANPDCA (Autoritatea

---

[27] Luana Miruna Pop. *Politici sociale. Elemente de teorie, analiză și evaluare a politicilor sociale*, Ed. Economică, Bucureşti, 2005, p. 135.

[28] Sebastian Țoc, Bianca Buligescu. *Impactul politicii de acordare a ajutorului social pentru asigurarea venitului minim garantat asupra reducerii sărăciei în România*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. 18, nr. 1, 2020, pp. 63-88: 64.

[29] Emil Teşliuc. Vlad Grigoraş. Manuela Stănculescu (coord.). *Studiu de fundamentare pentru Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei*, World Bank Group, București, 2015, p. 110. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/tesliuc-grigoras-stanculescu-eds-2015-studiu-de-fundamentare-pentru-strategia-nationala-privind-incluziunea-sociala-si-reducerea-saraciei-2015-2020-bucuresti-world-bank/, accesat în 13. 03.2024.

[30] Daniel Arpinte. *Planificarea și evaluarea politicilor publice în domeniul aistenței sociale*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. 17, nr. 2, 2019, pp. 37-59: 42.

Națională pentru Protecția Drepturilor Copilului și Adopție), ANESFB (Agenția Națională pentru Egalitate de Șanse între Femei și Bărbați), ANPH (Agenția Națională pentru Persoane cu Handicap). Numărul sau denumirea acestui tip de instituții a variat în funcție de modificările legislative. DGASPC-urile sunt instituțiile publice județene care livrează servicii de asistență socială și care, pe parcursul anilor, au diversificat aceste servicii (de exemplu, în anii ’90 se axau preponderent pe protecția copilului, în special după mediatizarea cazului de la Cighid). La nivel local, poate exista o autoritate locală (direcții de asistență socială locală) sau parteneriate ale autorităților locale. Formal, se pot asigura serviciile sociale prin intermediul asistenților sociali din instituțiile publice, dar și a celor din sistemul privat în virtutea posibilității instituțiilor publice de a externaliza serviciile. În conținut, legea este ambiguă, de așa manieră încât colaborarea între public-privat este limitată de partea stufoasă birocratic-administrativă a sistemului public. „Ambiguitatea formulărilor legislative lasă posibilitatea unui transfer de responsabilitate de la nivel local către cel județean, mai ales în situația localităților care se confruntă cu probleme sociale semnificative și nu au suficiente resurse bugetare pentru a acționa la nivel local.”[31]

Pe de altă parte, există servicii sociale care au fost preluate și de instituțiile private. Atunci când mă refer la instituţiile private[32] am în vedere: a) „biserica (instituţiile religioase)” prezentă în sfera socialului fie prin intermediul asociaţiilor şi fundaţiilor, fie prin intermediul carităţii şi filantropiei practicate în mod direct și nemijlocite instituțional (chiar dacă din ce în ce mai estompat); b) organizațiile private (de exemplu, centrele pentru vârstnici în care se oferă îngrijire și servicii contra-cost); c) organizaţiile nonguverna-

[31] *Ibidem*, p. 43.

[32] Atunci când folosesc termenul de privat am în vedere acele instituţii care nu se află cuprinse în sfera sectorului public şi care nu se află într-o relaţie de dependenţă totală de acesta.

mentale locale, naţionale sau internaţionale („filiale şi sucursale ale asociaţiilor şi fundaţiilor internaţionale recunoscute în conformitate cu legislaţia în vigoare”, de exemplu Hospice); d) „persoane fizice autorizate în condiţiile legii” (de exemplu asistenţii maternali)[33].

Dacă sintetizăm tot ceea ce am prezentat până aici, sistemul poate fi rezumat astfel: instituțiile și reprezentanții statului formulează, elaborează, reglementează și implementează politicile publice care asigură protecție socială prin intermediul politicilor sociale. Protecția socială este realizată prin asigurările sociale, asistența socială (componente esențiale: beneficiile sociale și serviciile sociale), etc. prin intermediul unor instituții centrale, județene și locale. Politicile publice țin cont și de cele europene.

Așadar, odată cu intrarea României în UE, pe de o parte s-au asumat principiile comune ale politicilor sociale, iar pe de altă parte, în virtutea principiului subsidiarităţii, s-au stabilit priorităţile la nivel naţional. Sistemul de asistență socială nu poate exista în afara politicilor sociale fundamentate în și de politicile publice. Politica socială a UE nu se axează prioritar, aşa cum menţionează Pinder, pe politicile care intră în sfera preocupărilor statului bunăstării (Wellfare State[34]) – teorie ce și-a pierdut prestigiul și influența, ci pe politicile din zona reglementărilor de pe piaţa muncii comune europene - incluziunea şomerilor pe piaţa muncii, egalitate de gen, condiţii, protecţie şi

[33] *Cf.* Doru Buzducea. *Op. cit*., pp. 25, 62.

[34] „(...) ca expresie, se consideră adesea a fi un produs al «perioadei Beveridge» din Marea Britanie, care include ultimii ani din cel de-al II-lea război mondial şi primii ani de după război, anii celebrului Raport despre asigurarea socială al lordului Beveridge şi ai începutului reformelor sociale universaliste fără precedent ce au condus la modelul keynesian al politicilor sociale. (...) Lordul Beveridge propunea ca obiectiv al statului britanic postbelic înfrângerea celor «cinci giganţi»: lipsurile, boala, ignoranţa, mizeria şi inactivitatea.” (Marian Preda, „Statul bunăstării”, în Luana Miruna Pop (coord.), *Dicţionar de politici sociale*, Ed. Expert, Bucureşti, 2002, pp. 748-769, p.762; A se vedea şi Marian Preda. *Politica socială românească între sărăcie şi globalizare*, Ed. Polirom, Iaşi, 2002)

siguranţa la (şi a) locul(lui) de muncă etc.[35] Toate acestea au fost formulate și dezvoltate în siajul efectelor celor de-al doilea război mondial şi a principiilor de cooperare politică şi economică care, însă, au fost reevaluate şi remodelate odată cu crizele prin care a trecut Europa occidentală – mișcările din 1968, ciza petrolului (1973), critica statului bunăstării (1975-1980) – ce au avut ca efect direct anumite programe de austeritate (1980-1990). Acestora li se mai adaugă efectele căderii comunismului ce au condus la lărgirea UE şi a sustenabilităţii economice şi sociale a ţărilor ex-comuniste, criza economică din 2008-2011 şi, nu în ultimul rând, efectele destabilizării zonei sudice a Mediteranei şi a Orientului Mijlociu. Numărul masiv de imigranţi care a pus la grea încercare mecanismul de cooperare europeană, războiul din Ucraina a căror efecte pe termen lung nu se cunosc încă, numărul de refugiați cu care se confruntă, în special, țările aflate în proximitatea Ucrainei, efectele economice recente ale pandemiei au determinat, la nivel UE, o regândire și o adaptare continuă a politicilor care să răspundă noilor probleme sociale.

Priorităţile țărilor occidentale nu coincid şi nu se află într-un raport de simultaneitate cu problemele noastre sociale. Pe de o parte, avem obligativitatea de a răspunde (și noi) acestor noi evenimente, pe de altă parte, la nivel naţional avem de-a face, încă, cu un retard faţă de soluţiile şi mecanismele de funcţionare din asistenţa socială occidentală, indiferent de modelul adoptat. De exemplu, în timp ce la noi de abia acum se crează infrastructura unor de centre de tip rezidențial (de zi sau permanente) pentru vârstnici (deocamdată, doar private!), în alte țări s-a constatat că acest model este problematic în ciuda îngrijirilor de care beneficiază clienții. În țări ca Franța, Anglia sau Suedia s-au regândit problemele și s-a început implementarea unor proiecte pilot precum crearea unor cartiere/rezidențe pentru vârstnici (garso-

[35] *Cf.* John Pinder. *Uniunea Europeană. Foarte scurtă introducere*, traducere de Cristian Iulian Neagoe, Ed. All, Bucureşti, 2005, pp. 94-101.

niere/apartamente, care aparțin vârstnicilor fie prin închiriere, fie proprietate personală, dotate cu toate instrumentele necesare - de la buton de alertă până la senzori care declanșează automat închiderea unui aragaz uitat deschis) care dispun de toată infrastructura necesară – spații de socializare, activități specifice, clinici medicale, magazine, etc. Accentul se deplasează de la asigurarea confortului fizic la cel psihic (beneficiarul trebuie să se simtă acasă și nu să fie scos din mediul lui prin plasarea într-un centru rezidențial).

În ceea ce ne privește pe noi, din multitudinea modelelor de asistenţă socială, la ora actuală, nu este clar dacă modelul sistemului social francez sau german sau suedez, etc. ar fi mai potrivit pentru conţinutul problemelor actuale româneşti. Din fericire, acum există oportunitatea, dar și oportunismul accesării fondurilor europene ce presupun diferite axe prioritare. Boom-ul apariției unor instituții private axate pe anumite probleme este mai mult decât vizibil (problema romilor, a vârstnicilor, etc.), dacă le conectăm la axele prioritare a fondurilor UE. De exemplu, odată cu deschiderea granițelor și stabilirea unor cetățeni români din sfera problematicului (de exemplu, cerșetori) în Occident, vesticii s-au trezit puși în situația de a rezolva problemele care până atunci erau pasate doar țărilor estice (în special celor care aveau comunități rome și/sau comunități sărace, marginalizate, discriminate, etc.). Axele prioritare stabilite la nivel european au determinat o multiplicare a ONG-urilor create pentru a găsi soluții și care, cel puțin o parte, au dispărut odată cu schimbarea acestor axe. Problemele de coerență și continuitate a funcționării instituțiilor, a modificărilor legislative, fie prin HG-uri, fie prin OUG-uri sunt un impediment important în planificarea activității asistenței sociale. Otovescu arată că au existat peste 10084 de acte normative de organizare și funcționare a vieții sociale.[36] În ciuda multiplelor modificări și absurdități (din fericire corectate), cred că azi putem vorbi de o oarecare stabili-

[36] Cristina Otovescu. *Op. cit.*

tate şi predictibilitate, cel puţin la nivelul atribuţiilor şi competenţelor instituţionale, chiar dacă acestea se confruntă, în continuare, cu imergenţa politicului în sfera propunerilor considerate necesare și stringente și, uneori, cu suprapuneri instituţionale. Probabil, dintre toate palierele asistenţei sociale, cele mai finanţate şi dezvoltate sunt protecţia copilului şi asistenţa persoanelor cu dizabilităţi, cu toate că, după intrarea României în UE, s-au acordat finanțări substanțiale și pentru comunitățile de romi.

Cum ar putea înțelege neofitul acest sistem? Căci nu e la îndemâna oricui să înțeleagă mecanismele instituționale și vocabularul utilizat. Cu atât mai puțin, marginalul care ar trebui să se familiarizeze cu noțiuni sau sintagme ca politici sociale, protecție socială, dizabilități, etc. și, nu în ultimul rând, cu acoperirea semantică a definirii persoanelor aflate în dificultate. Dacă am sintetiza într-un limbaj comun, definiția/definițiile sistemului de asistență socială ar putea fi formulat pentru toți neofiții în felul următor: sistemul de asistență socială este reprezentat de toți cei care decid (și/sau aplică aceste decizii) și se ocupă de marginalii și exclușii lumii noastre (de toți cei care – din diverse motive – nu pot avea grijă de ei înșiși). Dacă explicăm unui neofit acest lucru, va înțelege implicit despre ce e vorba. Însă, implicitul nu este suficient, așadar pentru a avea explictitul avem nevoie de un vocabular clar care să numească și să definească obiectul, principiile, metodologia, etc. Nu ducem lipsă de nici un element. Cum aș putea să-i explic unui marginal că, dacă nu poate dovedi că este marginal, nu poate beneficia de nici o formă de ajutor? Căci, acolo unde există un sistem, există o metodologie și o procedură care transformă marginalul real într-un număr de dosar. Un dosar ce conține hârtii care certifică/atestă calitatea de marginal și tipul marginalității. Marginalul înțelege doar că este abandonat și felul în se întâmplă acest lucru. Iar în această percepție a abandonului, vinovatul este mereu asistentul social sau directorul instituției cu care marginalul are de-a face, sau ministe-

rul, sau guvernul, sau președintele. Ce anume funcționează și ce anume nu funcționează?

ii) disfuncționalități instituționale

Reuşeşte acest sistem să acopere multitudinea problemelor sociale? Credem că nu, cu toate că, spre deosebire de anii precedenţi, azi atât serviciile sociale publice, cât şi cele private s-au dezvoltat exponenţial. De exemplu, abia în ultimii ani a început să se acorde atenție îngijirii paliative, sector care s-a dezvoltat doar în zona privată și doar în anumite locuri din țară. Chiar dacă, cel puţin teoretic, sunt acoperite toate stratificările nevoilor sociale – de la şomeri la cei fără adăpost şi de la copii abandonaţi la persoane cu dizabilităţi, încă mai există marginali (despre aceștia voi detalia în partea a doua a cărții) rămași în afara sistemului de asistență socială. Putem vorbi de existența unor disfuncționalități instituționale? Există câțiva autori care au scris, deja, despre aceste lucruri. Unii au dedicat un spațiu mai restrâns, preferând să menționeze câteva disfuncționalități într-un mod sintetic, alții au extins descrierea acestora. Care sunt aceste disfuncționalități?

Cu toate că există un text care rezumă cauzele disfuncționalităților instituționale (lipsa unei culturi instituționale moderne, instabilitatea și incoerența structurilor administrativ-instituționale, amatorismul la nivel managerial, modificări legislative, ignorarea situațiilor concrete)[37], am preferat să le subsumez problemelor de ordin legislativ. Incoerența și inconsecvența reglementărilor legislative conduc spre fluctuații ale resurselor materiale, financiare și umane, spre precaritatea comunicării inter și intra-instituționale,

[37] Elena Zamfir. „Spre o politică socială integrată în România postdecembristă: între aspirație și realitate”, în Elena Zamfir. Mălina Voicu. Simona Maria Stănescu (coord.), *Politici sociale în România după 30 de ani. Așteptări și răspunsuri*, Ed. Academiei Române, 2020, pp. 29-57: 50.

spre dificultăți în implementarea unor strategii, planificări, evaluări a unor programe. De fapt, toate se subsumează politicului (reflectat la nivel legislativ) de unde derivă și criza instituțională în care se subscrie și Cenușăreasa sistemului, mediul rural. Problemele de vocabular (formulare, definire, etc.) care afectează în mod direct funcționarea instituțională vor fi analizate detaliat în partea a doua a cărții.

Impactul incertitudinii și incoerenței legislative (modificată aproape în fiecare an prin HG-uri sau OUG-uri) asupra sistemului este birocratizarea excesivă (instituţia este nevoită să se adapteze mereu ultimei modificări – lege, articol etc.) și o pierdere a însăşi mizei instituţiei (aceea de a veni în întâmpinarea problemelor persoanei aflate în dificulate – cel mai adesea depersonalizată şi transformată într-un număr de dosar). „Din păcate procesul de construcţie instituţional-legislativ nu a fost însoţit, aşa cum ar fi fost firesc, de norme metodologice specifice de implementare a programelor de suport în acord cu cerinţele proprii fiecărei forme de vulnerabilitate."[38] Zamfir critică legislația domenială și susține că Legea nr. 47/2006 nu a reușit să identifice golurile tematice și teritoriale, iar textul Legii nr. 292/2011 este „plin de afirmaţii vagi, generale, intenţii demagogice fără acoperire în posibile reglementări în condiţiile de viaţă ale unei mari părţi a populaţiei sărăcită rapid. Lipseşte componenta pragmatică de implementare, cu instrumente de acţiune precise. Textul legii nu este unul clar şi coerent logic. El apare ca o suită de decupări artizanale din alte texte anterioare, scrise în cu totul alt context decât cel actual şi cu alte obiective – strategii care, acum, nu-şi găsesc locul potrivit într-o lege."[39] Atunci când legislația domenială este problema-

---

[38] Elena Zamfir. „Grupuri vulnerabile", în Ioan Mărginean. Iuliana Precupețu (coord.). *Enciclopedia calității vieții în România*, Ed. Academiei Române, 2019, pp. 377-396: 382.

[39] Elena Zamfir. „Legea asistenței sociale și riscurile dependenței populației de ajutorul social", în Elena Zamfir. Simona Maria Stănescu. Daniel Arpinte (coord.), *Asistența socială în România după 25 de ani: răspuns la problemele tranziției – texte selectate*, Ed. Eikon, București, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 191-210: 192; Elena Zamfir. *Le-*

tică, textul legii devine interpretabil (de exemplu, un inspector social poate amenda sau nu o instituție care încalcă normele și prevederile legale în funcție de felul în care le interpreatează). Pe de altă parte, „lipsa unor instituții adecvate în prelucrarea unor realități sociale, instituții capabile să reducă sau să ‹absoarbă› în structurile proprii complexitatea acestei noi realități”[40] reflectă problemele instituționale. Alți factori care au contribuit la aceastea sunt birocrația excesivă care împiedică buna desfășurare a sistemului public al serviciilor de asistență socială, rigiditatea construcției instituțional-administrative, fragmentarea responsabilităților, lipsa unei colaborări între departamente, aglomerarea serviciilor de asistență socială în urban sau rolul limitat al comunităților locale.[41] Existența unei comunicări deficitare pe orizontală între instituții și pe verticală între „instituția tutelară de la centru și organismele teritoriale ale acesteia”[42] poate duce spre limitarea sau subdimensionarea resurselor financiare, materiale și umane. „Inflației de planuri strategice i se opun un interes și o capacitate limitate de implementare și de urmărire a modului în care măsurile planificate se regăsesc în politicile publice. De altfel, implementarea unor programe recente din domeniul politicilor este realizată independent de planurile strategice în vigoare, abordarea instituțiilor care au responsabilități în domeniul incluziunii sociale fiind puternic contextuală și dependentă de decizii punctuale, de multe ori arbitrare, nefundamentate ale decidenților.”[43]

---

gea asistenței sociale și riscurile dependenței populației de sistemul de ajutor social, în rev. „Sociologie Românească”, vol. X, nr. 1, 2012, pp. 115-130: 116-128, 117.

[40] Luana Pop. *O posibilă metodologie de analiză a proceselor de constituire și instituționalizare a politicilor sociale în România*, în rev. „Cercetări Sociale”, nr. 3, 1997, pp. 29-60: 35.

[41] Elena Zamfir. *Op. cit.*, 2020, pp. 45-52 și Viorel Gheorghe. *Dimensiuni subiective ale fenomenului sărăciei în România*, în rev. „Calitatea vieții”, an 3, nr. 3-4, 1992, pp.289-294: 298-384.

[42] Cătălin Zamfir. Dorel Șandor. Vladimir Pasti. Warren Crowther. *Op. cit.*, p.37.

[43] Daniel Arpinte. *Op. cit.*, 2019, p. 39.

În ceea ce priveşte instituţiile private (ce sunt reglementate legislativ), independenţa acestora faţă sectorul public este mai mult sau mai puţin valabilă. Parte a ONG-urilor sunt sprijinite financiar (prin diverse modalităţi – scutire taxe, proiecte, programe, etc.) de administraţia publică locală sau naţională, parte se sustrag imersiunii reglementărilor legislative funcţionând dincolo de legalitate (existenţa unor centre private care oferă servicii sociale fără obținerea acreditării; poate, se va schimba ceva odată cu Legea nr. 100/2024). Din păcate, lipsa unei autorizații de funcționare poate fi interpretată atât pozitiv, cât și negativ (oportuniștii care fac bani de pe urma beneficiarilor pentru care nu există instituții publice). Centrele publice pentru vârstnici sunt mult subdimensionate față de nevoile existente. Au existat și, probabil, mai există persoane neautorizate din punct de vedere legal care au preluat, prin eforturi proprii, marginalii din afara sistemului. De exemplu, un asemenea samaritean, cum e cunoscut Viorel Pașca, există în Bihor. A început pe cont propriu preluând persoane căzute în afara sistemului (cei care ar fi trebuit să ajungă în centrele pentru vârstnici ale sistemului public, dar pentru că nu există locuri, ar fi ajuns în stradă). Treptat, cazul Pașca a devenit mediatizat. Dar și problematic pentru sistemul de asistență socială. Pe de o parte, nu respectă prevederile legale, pe de altă parte ambulanțele au început să îi ducă pacienții externați pe care nu îi puteau îndruma spre nici o altă instituție publică pentru simplul motiv că aceasta era fie inexistentă, fie supraaglomerată. În ciuda unor controale, somații, etc. samariteanul a dezvoltat serviciile oferite acestor marginali cu ajutorul comunității locale și a voluntarilor. Continuă să preia acei marginali care nu au loc în instituțiile statului (centre pentru vârstnici, pentru bolnavi, etc). Dacă s-ar aplica legislația în vigoare și i s-ar închide casa (e o casă privată), statul ar fi nevoit să plaseze toți acești marginali în instituțiile care lipsesc cu desăvârșire (cele câteva existente sunt total depășite). Un alt exemplu este Valeriu Nicolae care a

intrat în cartierul evitat de asistența socială. A început să lucreze pe cont propriu în Ferentari și, în ciuda dificultăților și a piedicilor pe care le-a întâmpinat din partea unor instituții publice, azi a reușit să pună pe picioare Casa Bună, un centru pentru copiii defavorizați. Oare câți marginali mai există abandonați de sistem și care nu au norocul unor buni samariteni care să preia sarcina instituțiilor publice?

În ciuda unor politici, planuri, strategii și programe menite să soluționeze diversitatea problemelor sociale, parte din ele rămân nesoluționate. Din fericire, cel puțin în anumite zone ale țării, instituțiile private s-au diversificat și dezvoltat de așa manieră încât, la ora actuală, sunt capabile să preia acel rest care rămâne neacoperit de instituțiile publice. Problema rămâne, însă, a zonelor în care aceste instituții private nu s-au dezvoltat și diversificat. Pe de altă parte, dacă aruncăm o privire în sistemul public, existența unor practici instituţionale de tip paternalist (cvasi imposibilitatea asistenților sociali de a-şi face auzite problemele, propunerile şi proiectele în faţa unui mecanism centralizat care impune reguli și criterii, dar care cere raportări de care nu ține cont) ne determină să ne întrebăm de ce nu au fost depășite. De unde provin aceste practici? Sunt moștenite sau dobândite?

b) **Perioada de luciditate: 2002-2006**

Această perioadă e una a tranziției dintre precedenta, în care s-a pregătit intrarea României în UE și cea viitoare asupra căreia se vor răsfrânge toate deciziile luate acum. Pe de o parte, România trebuie să facă dovada unor dosare ce corespund normelor europene, pe de altă parte se confruntă cu cerinţe specifice problemelor autohtone. Este perioada în care se lucrează şi se definitivează dosarele de aderare în conformitate cu criteriile impuse, dar şi cu problemele specifice – de asemenea stipulate şi impuse. Este perioada

unui „proces de reorganizare şi regândire structurală”, chiar dacă bazele au fost puse prin Legea nr. 705/2001 cu privire la sistemul de asistenţă socială. Se adaugă o legislaţie ce stipulează serviciile sociale (Legea nr. 515/2003, OG nr. 68/2002) şi statutul asistentului social (Legea nr. 466/2004)[44]. Și, nu în ultimul rând, acum apare Legea nr. 47/2006.

Problemele sociale ale celorlalte ţări membre nu coincid decât parţial cu cele româneşti (de exemplu, problema şomajului, incluziunii sociale). Programul comun al Uniunii Europene se axează, în principal, pe problema ocupării forţei de muncă. În acest sens, funcţionează „coordonarea dechisă a politicilor sociale” prin introducerea unei metode de lucru prin care „se urmăreşte realizarea informării reciproce a ţărilor membre şi candidate la aderare, în problemele cu care se confruntă şi mai ales cu privire la soluţiile de rezolvare a lor, într-o situaţie sau alta, în vederea învăţării din ceea ce se determină, prin analiză şi evaluare de politici sociale, a fi practică bună (Vandenbroucke, 2001)”.[45] Și la noi, problema ocupării este stringentă, în special în urma dezindustrializării şi demantelării platformelor industriale existente (care au condus la creşterea şomajului şi a problemelor derivate) atât în urban, cât şi în rural. Pe de altă parte, ignorarea marginalităţii şi a marginalului – privit adeseori ca un *paria* – atât la nivel politic, cât şi social conduce la actualizarea şi actualitatea incluziunii sociale. Una din cerințele europene – cea a reducerii numărului șomerilor – a fost rezolvată *magistral*, în clasicul stil românesc. Problema șomerilor a fost soluționată legislativ, astfel încât cei care erau mai mult sau mai puțin aproape de vârsta pensionării au fost pensionați – fie anticipat, fie de boală (scandalul măsluirii dosarelor de pensionare pe caz de boală a fost mediatizat), iar tinerilor șomeri li s-a oferit posibilitatea de a fi prinși într-un sistem universitar care s-a masificat prin

---

[44] Doru Buzducea. *Op. cit.*, pp. 19, 20.
[45] Ioan Mărginean. *Politica socială*, Ed. Expert, Bucureşti, 2004, p.218.

introducerrea numărului de locuri la taxă și care, la nivel calitativ, și-a început decăderea. De exemplu, în timp ce sistemul necontributiv a rămas nemodificat, pensionările anticipate sau pe caz de boală ca formă de mascare a șomajului reprezenta în 2002, 28,6% față de 1990 când era de 15,8% din totalul populației.[46]

Lacunele sistemului instituţional românesc sunt atât de mari în această perioadă, încât nici nu se pune problema unei implementări sau funcţionalităţi a lui. Problemele sunt atât de numeroase, încât Guvernul a aprobat Proiectul Legii privind Sistemul Naţional de Management al Crizelor.[47] De abia acum sunt conştientizate, asumate, gândite şi numite/definite problemele existente. Chiar dacă au existat câteva politici economice și modificări legislative, acestea „nu s-au reflectat în standardul de viață al populației.[48] Subfinanţarea cronicizată a sistemului, lipsa unor politici publice coerente, lipsa unei diversificări care să acopere atât vechile, cât şi noile necesităţi sociale, timiditatea sau lipsa unor asociaţii sau fundaţii non-profit – poate şi datorită unor carenţe legislative, lipsa unor politici de lărgire şi dezinstituţionalizare a anumitor servicii sau extinderea lor la nivelul implicării comunitare, etc. ne arată cât de precară era starea asistenţei sociale româneşti. Și totuși, pregătirile de aderare a României la UE au determinat toate asumările politice care s-au reflectat în perioada post-aderare. „Politica socială de suport reușește să compenseze doar parțial starea de sărăcie pentru mari segmente ale populați-

[46] Simona Ilie. *Sărăcie și excluziune socială. Incluziunea socială ca obiectiv al sistemului de protecție socială*, în rev. „Calitatea vieții”, an XIV, nr. 3-4, 2003, pp. 287-318: 295.
[47] *Planul Național Anti-sărăcie și promovarea incluziunii sociale, Comisia Anti-sărăcie și Promovarea Incluziuinii Sociale (CASPIS)*, Guvernul României, 2002. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/comisia-anti-saracie-si-promovare-a-incluziunii-sociale-2002-planul-national-anti-saracie-si-promovare-a-incluziunii-sociale-bucuresti-guvernul-romaniei/ , accesat în 7.04.2023.
[48] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, p. 48.

ei aflate în situații de risc (...).”[49] Structura instituțională ierarhizată și care funcționa pe modelul paternalist încremenește în proiect orice idee bună.

Credem că, atât asumarea politică a României ca să devină stat membru al UE, cât și tot procesul de monitorizare al „politicilor sociale şi a rezultatelor obţinute prin aplicarea lor”[50] din partea reprezentanţilor europeni, au determinat accelerarea unor politici mai clare şi mai ferme și au contribuit decisiv la modernizarea sistemului românesc (chiar dacă încă era precar) în siajul căruia se operează şi azi. În ciuda unor critici a celor care susțin, în spațiul public, că alții ne-au impus modificările (în acest caz, a sistemului de asistență socială), probabil, dacă nu ar fi existat o monitorizare continuă a reprezentanților UE, astăzi nu am fi putut vorbi de îmbunătățirile și progresul sistemului de asistență socială. Cum a fost cu putinţă un salt atât de rapid?

c) **Perioada tatonărilor şi a dinamicii: 1997-2001**

Această perioadă este cea mai dinamică. Acum se încearcă înţelegerea şi analizarea modalităţilor de funcţionare a asistenţei sociale, se studiază şi se împrumută diverse elemente ale modelelor occidentale. Însă, ca orice perioadă dinamică, este şi una a bulversărilor şi, uneori, a ratării celor mai importante mize sociale. Este o perioadă a tranziţiei în siajul celor descoperite anterior şi care corespunde unor „procese de ajustare, reformulare şi reorganizare a politicilor sociale” care „au cunoscut o dinamică fără precedent în ultimii trei ani, în mare masură şi datorită acumulării unei ‹mase critice› a

[49] Cătălin Zamfir. „Elemente pentru o strategie anti-sărărcie în România”, în Elena Zamfir (coord.), *Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară*, Ed. Expert, București, 2000, pp. 1-67: 7.
[50] Ioan Mărginean. *Op. cit.*, p. 202.

legislației ce reglementează varietatea, finanţarea şi furnizarea acestora”[51]. Din păcate, paternalismul moştenit devine și mai vizibl acum, deşi începe un proces de „eficientizare a banilor publici”. Dependenţa „politicilor, programelor şi servicilor sociale de politică guvernamentală” este strict subordonată modificării şi deciziilor „asupra priorităţilor din sfera problemelor sociale”[52]. Totuși, nu se poate omite că anumite instituții, în special din zona protecției copilului, au fost închise și/sau restructurate, chiar dacă calitatea serviciilor oferite este încă departe de standardele normale din domeniu. Încă suntem departe, dar cel puțin lucrurile încep să se miște în direcția bună. „Începând cu 2001 a fost adoptată o nouă filozofie în furnizarea serviciilor, care presupunea reorganizarea sistemului de asistenţă socială, asigurându-se descentralizarea şi abordarea unitară a problemelor sociale. Tot acest efort nu ar fi fost posibil fără preluarea unor modele de organizare a serviciilor sociale sau fără crearea unor servicii cu caracter inovator.”[53]

Anul 2001 este anul votării legii cadru a asistenţei sociale şi al adoptării legii venitului minim garantat (modificată în 2006). Înaintea acestor modificări legislative, sistemul asistenţei sociale funcţiona prin „preluarea celui existent în 1945” şi „era organizat de-a lungul a trei dimensiuni: 1. protecţia socială a persoanelor cu handicap; 2. protecţia copiilor aflaţi în dificultate; 3. programe şi beneficii sociale generale, adresate unor categorii specifice, ca de exemplu, familii cu copii, vârstnici, indivizi cu mijloace de trai scăzute etc.”[54]

Efectele neconcordanţei şi discrepanţelor între realităţile sociale şi voinţa, mai mult sau mai puţin profesionistă, decidenţilor politici s-au regăsit

---

[51] Luana Miruna Pop. „Structura instituţională şi a finanţării protecţiei sociale în România în tranziţie”, în Luana Miruna Pop (coord.), *Dicţionar de politici sociale*, Ed. Expert, Bucureşti, 2002, pp. 9-79: 75.
[52] *Ibidem*, p. 76.
[53] Daniel Arpinte. *Op. cit*, 2009, p.91.
[54] Luana Miruna Pop. *Op. cit.*, pp. 9, 21.

la nivelul unei instabilităţi instituţionale (prin lipsa unei funcţionalităţi şi predictibilităţi funciare), la nivelul unei menţineri şi chiar amplificări a dependenţei politice moştenite din anii anteriori, în locul unei atenuări a acesteia. „Întârzierile în reconstrucţia instituţională în raport cu schimbările majore ale legislaţiei sunt datorate în mare parte de lipsa mecanismelor de finanţare şi a colaborării inter-instituţionale deficitare. Dezechilibrele au fost favorizate şi de lipsa unor reglementări clare în ceea ce priveşte finanţarea serviciilor sociale la nivel local care afectează localităţile fără resurse, în special din mediul rural."[55] Problemele cu care s-a confruntat sistemul instituţional au fost determinate de creşterea numărului lor - atât pe orizontală, cât şi pe verticală (prin diverse instituţii intermediare) – şi de lipsa unei comunicări instituţionale (un sistem *autarhic* în care fiecare se găsea şi se regăsea pe cont propriu, fără deschidere şi cooperare chiar dacă, adesea, existau probleme comune între diversele instituţii). Subfinanţarea – eterna problemă, dar şi lipsa personalului calificat – încă insuficient, confruntarea cu noile probleme ca „marginalizarea, excluziunea socială şi creşterea inegalităţii"[56] sunt doar câteva din problemele instituţionale moştenite. Se mai adaugă un procent ridicat (poate cel mai ridicat din Europa) de populație care trăiește în rural și care se confruntă cu lipsa infrastructurii și cu o populaţie îmbătrânită datorită exodului spre urban din anii comunismului, continuat şi după anii '90. Dacă ne uităm la ruralul din lumea de azi, din păcate, problemele continuă să existe. Lipsa cronică a profesioniștilor (având în vedere că abia în 2001 intră în vigoare Legea nr. 705 care prevede primele reglementări ale resursei umane specializate din sistemul de asistență socială) a fost o reală problemă, în special în rural. Apoi, cronicizarea şomajului, o economie subterană, instabilita-

[55] Daniel Arpinte. *Profesionalizarea serviciilor de asistență socială*, în rev. „Calitatea vieții", an XVII, nr. 3-4, 2006, pp. 343-362: 360-361.
[56] Doru Buzducea. *Construcţia sistemelor europene de asistenţă socială*, în „Revista de Asistenţă Socială", nr. 4, 2004, pp.38-45: 40.

tea economică evidentă prin valuri succesive de inflație determină prioritizarea altor sectoare. De asemenea, mai sunt menţionate probleme ca imposibilitatea de a asigura tuturor persoanelor aflate în dificultate accesul la serviciile asistenţei sociale, încercări haotice de descentralizare a sistemului, fragmentarea şi vulnerabilitatea sistemului de securitate socială şi protecţie socială minimală, ineficienţe sistemice, ineficienţa absorţiei fondurilor programelor externe şi, nu în ultimul rând, calitatea precară a serviciilor.[57] Șomeri, cu sau fără diplome, care lucrează la negru, anxietăți sociale determinate de valuri succesive de concedieri pe fondul haosului din zona firmelor private, insecuritatea socială și profesională (în special în urma privatizărilor), lipsa unei dezbateri publice, grevele multiple, etc., toate ne oferă o panoramă asupra unei tranziții în care funcționează mai degrabă legile junglei. O altă problemă, intens vehiculată în mass-media ultimilor ani, este cea a persoanelor fără documente de identitate (certificat de naştere sau carte de identitate). Persoanele fără acte de identitate nu existau pentru sistemul de servicii sociale. Cvasi-imposibilitatea dobândirii acestor documente datorită costurilor (transport până la instituțiile abilitate, taxa de eliberare documente) va fi remediată mult mai târziu (acum, grație efortului unor ONG-uri și a colaborării cu instituțiile publice, parte din aceste probleme au fost rezolvate). Așadar, marginalitatea și marginalizarea acestor persoane fără documente era totală. Câți ani au trebuit să treacă până când, printr-un efort îndelungat și continuu, acești marginali au putut să beneficieze de serviciile sociale?

Chiar dacă se recunoaşte existenţa unui progres lent de la problemele moştenite din comunism până la „instituirea statului de drept, respectarea libertăţii şi drepturilor cetăţeneşti, protecţia populaţiei în faţa abuzurilor auto-

---

[57] *Cf. Planul Naţional Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale, iulie 2002*, în „Revista de Asistenţă Socială", nr.3, 2002, pp. 98-100.

rităţilor publice, recunoaşterea autonomiei societăţii civile"[58], sistemul instituțional este încă fragmentat și, în ciuda unor restructurări, performanța este încă slabă. Care sunt celelalte probleme moştenite datorită cărora această perioadă e una a tatonărilor şi a dinamicii, fără a avea, însă, efecte vizibile la nivelul realului?

d) **Perioada *no man's land*-ului: 1990-1996**

Moştenirea comunismului şi urmele acestuia la nivelul socialului şi politicului sunt caracterisiticile acestei perioade. Pe de o parte, lipsa unei voinţe politice în ceea ce priveşte adoptarea clară şi fermă a unor măsuri la nivelul politicii sociale şi, pe de altă parte, lipsa unui referenţial care să determine nu doar conştientizarea şi gravitatea problemelor, ci şi direcţiile de soluţionare au fost, probabil, cauzele cele mai vizibile ale degringoladei specifice acestei perioade. Trecerea de la etatismul practicat de statul comunist la redobândirea și revenirea la proprietatea privată aruncă România în criză economică și socială. Recuperarea terenurilor de către foștii proprietari din rural și refuzul de a se asocia (ceea ce era de înțeles pe fondul colectivizării) contribuie la prăbușirea agriculturii. Destructurarea industriei falimentare, lipsa unei restructurări şi a unei retehnologizări a sistemului utilităţilor publice şi a instituţiilor privatizate, încremenirea în aceeaşi „administraţie publică (folosită anterior ca instrument de promovare a modelului falimentar socialist)", introducerea târzie (abia în 1995) a sistemului de ajutor social cu toate că nu a avut susţinere politică[59] arată cât de disfuncțională era lumea noastră. Mărginean susține că problemele acestei perioade ţin, pe de o parte, de teama populaţiei de a nu izbucni conflicte sociale (exemplul Mineriadelor este

[58] Ioan Mărginean. *Op. cit.,* p.105.
[59] *Planul Naţional Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale, iulie 2002*, în „Revista de Asistenţă Socială", nr.3, 2002, pp. 90, 96.

elocvent) – teamă susținută și întreținută de către decidenții politici, de teama de inflaţie, de creşterea criminalităţii, a impozitelor, taxelor şi a şomajului, iar pe de altă parte, exista o neadecvare provenită din erori de apreciere şi care au condus la „costuri suplimentare ale asistenţei sociale şi familiale, menţinute totuşi la un nivel foarte scăzut, printr-o politică de austeritate”[60]. Efectele directe ale lipsei de coerenţă, de voinţă şi viziune se resimt prin „adâncirea dependenţei populaţiei faţă de stat pentru obţinerea mijloacelor de existenţă şi îngrijire” în sensul în care „avem de-a face cu tot mai mulţi beneficiari la tot mai puţine cheltuieli sociale în termeni reali”[61]. Buzducea, în schimb, constată „existenţa unor probleme monstruoase” (descoperirea de către occidentali a unor grave probleme ca cea de la Cighid, a celor „infectaţi cu virusul HIV, copii ai străzii, un număr mare de copii cu diverse handicapuri severe”), cărora li se adaugă apariţia unor probleme noi ca „consumul de droguri, şomajul, criza locuinţelor, extinderea sărăciei, prostituţia necontrolată şi traficul de persoane”. Constatarea la care ajunge autorul, dincolo de ineficienţa politicilor publice – concluzie la care ajung toţi cei care se ocupă de această perioadă, este că am avut un stat depăşit de situaţie şi care nu era capabil să rezolve problema decalajului dintre „dezvoltarea mecanismelor de răspuns (legislaţie, instituţii, servicii) şi evoluţia fulgerătoare a unora dintre noile probleme apărute (...).”[62] În schimb, Pop menţionează promovarea unui principiu al solidarităţii sociale (Legea nr. 67/1995, Art. 1) şi a altor modificări şi îmbunătăţiri legislative precum „Legea ajutorului social bazat pe testarea mijloacelor” (Legea nr. 67/1995), normele metodologice de aplicare a H.G. nr 565/1995 şi modificate ulerior prin H.G. nr 125/1996 care stipulau şi criterii suplimentare de eligibilitate, venituri luate în considerare, beneficiul

---

[60] Ioan Mărginean. *Op. cit.*, pp. 82, 83, 85, 86.
[61] *Ibidem*, p. 198.
[62] Doru Buzducea. *Op. cit.*, 2005, pp. 19-20.

acordat, administrarea beneficiului etc.[63] Spre deosebire de ceilalţi autori, Zamfir se axează şi pe carenţa specialiștilor domeniali, alături de o precaritate a sistemului („un sistem de dependenţă accentuată a individului de stat" - chiar dacă beneficiarii erau doar cei cu nevoi speciale). Menţionează importanţa reînfiinţării învăţământului de asistenţă socială – între 1990-1992 la nivel de colegiu în Bucureşti, Cluj, Iaşi, iar din 1992 devenit învăţământ universitar, dar şi importanţa calificărilor în occident, în primă fază, a profesorilor. Problemele pe care le sesizează sunt „inexistenţa unui sistem naţional de servicii de asistenţă socială", necesitatea apariţiei şi a multiplicării organizaţiilor nonguvernamentale, „lipsa unei concepţii strategice de dezvoltare a unui sistem de servicii de asistenţă socială", în ciuda unei puternice dezvoltări a centrelor de protecţie a copiilor.[64] „Lipsa serviciilor de asistenţă socială de la începutul anilor '90 şi existenţa unor forme de ocrotire neadecvată, în special în domeniul protecţiei copilului, au încurajat focalizarea atenţiei asupra acestui sector şi dezvoltarea de noi servicii conforme principiilor de bază în asistenţă socială."[65] Așa se face, poate, că axele prioritare ale domeniului sunt, în primă instanță, protecția copilui (inclusiv al celui cu dizabilități), iar după integrarea României în UE, axa prioritară să devină integrarea romilor (deși primul proiect pilot a fost făcut în 1997).

Și, nu în ultimul rând, merită să-l menționăm pe Pasti care, spre deosebire de ceilalți autori, atunci când se raportează la perioada de tranziție, are în vedere două tranziții: una orientată spre exterior și alta orientată spre interior. Dacă în primul caz, România beneficiază de suport extern, de modele și metodologii, de tehnici, etc., în cel de-al doilea caz, toate aceste elemente lipsesc pentru că ar fi trebuit să fie rezultatul presiunii populației capabile să

---

[63] Luana Pop. „Evaluarea sistemului românesc de ajutor social bazat pe testarea mijloacelor", în Cătălin Zamfir (coord.), *Politici sociale în România. 1990-1998*, Ed. Expert, Bucureşti, 1999, pp. 199-232: 204.
[64] Elena Zamfir. *Op. cit*., 1999, pp. 244, 245, 249, 250.
[65] Daniel Arpinte. *Op. cit*, 2019, p. 92.

conștientizeze problemele economice și politice și, care la noi, încă nu exista.[66] Intergrarea externă (ca țintă finală, integrarea în UE) este mai dezirabilă decât cea internă, a coeziunii și solidarității sociale. Anii '90 au reprezentat o perioadă de experimente, preluări de modele și încercări, mai mult sau mai puțin eficiente, de îmbunătățire a disfuncționalităților sociale și economice, având în vedere moștenirea unui sistem din comunism și apariția unor probleme în noua societate românească, probleme cărora trebuia să li se găsească soluții rapide (de exemplu, situația romilor sau a familiilor fără venituri).

Problemele moştenite din perioada comunistă, pe care le resimţim chiar şi azi, sunt multiple. La nivel instituțional, schimbările de structură, de mecanisme și organizare instituțională „nu au avut ca rost decât să permită unor forme *sui-generis* ale vechilor structuri să se reproducă”[67]. Concluzia la care ajung autorii menționați este că, în această perioadă, lipsesc unele mecanime instituţionale necesare care să facă faţă atât problemelor moştenite, cât şi noilor tipologii. Sistemul paternalist - în ceea ce priveşte organizarea serviciilor sociale, lipsa finanţărilor unor programe coerente, lipsa unei viziuni unitare etc. - a condus, în cele din urmă, la „egalizarea în sărăcie” (sintagmă apărută în această perioadă) în ciuda aşteptărilor şi speranţelor unei populaţii ieşite dintr-un sistem totalitar. Efectul imediat (dar, poate, şi de lungă durată) este reluarea „concepţiei despre «statul patron» care trebuie să poarte de grijă tuturor”[68] Este această concepţie una specifică comunismului sau are rădăcini mai adânci?

[66] Vladimir Pasti. *România în tranziție. Căderea în viitor*, Ed. Nemira, București, 1995, p. 13.
[67] *Ibidem*, p. 15.
[68] Ioan Mărginean. *Op. cit.*, p. 107.

2. COMUNISMUL (1946-1989)

a) Structură și organizare instituțională

Din păcate, la treizeci și cinci de ani după comunism, înca mai există nostalgici. Nostalgici care consideră că echitatea și egalitatea erau mult mai mari în comunism, că existența unui loc de muncă și a unei locuințe te scutea de sărăcie, că existau niște drepturi și, dacă nu ar fi fost nefasta influență a tovarășei Elena Ceauescu, lucrurile nu s-ar fi degradat atât de mult în anii '80. Coerciția și violența (mai mult sau mai puțin difuză) tipică oricărui sistem totalitarist pare a fi ieșit din memoria colectivă, în ciuda multitudinii de documentare despre acesteastă perioadă. Nostalgicii consideră că toate formele de modernizare, care au avut loc în România, se datorează exclusiv comuniștilor, neînțelegând că modernitatea exista deja, iar procesul de modernizare începuse și în România și ar fi continuat și fără comunism. Probabil, acești nostalgici sunt victime ale mancurtizării. „Retorica egalitaristă a regimului comunist - destul de persuasivă timp de peste patru decenii - a avut, cu siguranță, un rol decisiv în formatarea conștientului și subconștientului colectiv."[69] Constructul de societate egalitaristă a rămas doar la nivelul propagandei (și nu la nivelul realității cotidiene) care ne amintea constant de această intenție de egalitarism.

Dacă avem în vedere politicile sociale ale comunismului, discursul oficial se axa pe promovarea egalității sociale (acces gratuit la serviciile de sănătate, educație) și pe eradicarea completă a sărăciei prin garantarea politică a salariului. Prin această garantare s-a ajuns, în ultimii ani ai comunismului, la o diminuare a calității muncii (salariul minim garantat reprezenta 66% din venitul mediu, indiferent de calitatea muncii). Teoretic, accesul tuturor la

[69] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, p. 55.

sistemul social era garantat și gratuit. Exista controlul diferențelor salariale și subvenționarea bunurilor de bază. Dar, mai exista nerecunoașterea diferențierilor sociale și intenția de utilizare integrală a forței de muncă. În realitate, existau anumite mecanisme de diferențiere socială. Nomenclatura (eșaloanele superioare – atât la nivel național, cât și județean și local - ale partidului, securității, miliției, etc.) beneficia de anumite privilegii (magazine speciale, anumite gratuități, sistemul de pile-corupție, etc.) la care restul populației nu avea acces. Cu toate că exista o „politică de control a inegalității sociale”[70], problemele sociale nu erau recunoscute. Oficial, nu existau săraci, însă accesul la sistemul social și, deci, la beneficii depindea de statutul de salariat. Așadar, pe de o parte există relația de interdependență dintre beneficiile sociale și calitatea de angajat, iar pe de altă parte sărăcia, marginalizarea, excluziunea sunt inexistente oficial[71].

Structura instituțională plasa instituțiile, beneficiile și categoriile de beneficiari în subordinea diverselor ministere. De exemplu, oficiile de asistență socială, de forță de muncă, centrele de primire minori și căminele de pensionari intrau în subordinea Ministerului Muncii și Protecției Sociale (iar până în 1969, Ministerului Sănătății și a Prevederilor Sociale), școlile speciale de muncă și reeducare pentru minori erau în subordinea Ministerului Justiției, casele de copii, școlile speciale, școlile de reeducare în subordinea Ministerului Învățămîntului, căminele de bătrâni, căminele-spital și căminele-atelier în subordinea Secretariatului de Stat pentru Persoane cu Handicap. La nivel local, serviciile de autoritate tutelară din cadrul consiliilor locale, municipale, județene intrau în subordinea Departamentului Administrației Publice Locale. Mai existau instituții locale ca Direcția de Muncă și Protecție

[70] Cătălin Zamfir. *Istoria socială a României*, ediția a II-a, Ed. Academiei Române, București, 2019, p. 158.
[71] *Cf.* Elena Zamfir. Cătălin Zamfir. „Politica socială în socialism”, în Zamfir, Cătălin.(coord.). Politica socială: România 1990-1998, Ed. Expert, București, 1999, pp. 20-32.

Socială (prin Oficiul de asistență socială), Comisia de ocrotire a minorilor, Consiliul local al Administrației de Stat, Inspectoratul de Stat Teritorial pentru Handicapați, Direcția Sanitară Judeteană, Inspectoratul Județean de Învățământ. În ceea ce privește organizațiile neguvernamentale, în perioada comunistă există doar trei: Asociația Nevăzătorilor, Asociația Surzilor și Casele de Ajutor Reciproc ale Pensionarilor.[72]

Sistemul de asistență socială personalizat și axat pe soluționarea problemelor sociale a fost desființat. Ceea ce a rămas să funcționeze era ajutorul țintit și „instituționalizat pentru batrâni, handicapați, bolnavi cronici somatici sau neuropsihici, copiii în situații speciale. Foarte adesea însă aceste instituții nu reușeau să asigure standardele minime de viață. De regulă ele erau centre izolate, închise, plasate în zone greu accesibile, dispunând de un personal, în majoritatea sa necalificat. (...) La asistența socială instituționalizată se mai adăugau ajutoare ocazionale, bănești sau în natură, pentru persoanele cu incapacitate de muncă datorată unor boli cronice sau invaliditate, fără venituri proprii sau susținători legali."[73] Din punct de vedere legislativ, legislația domenială nu poate să fie decât una restrictivă în concordanță cu ideologia politică, în care incompatibilitatea dintre ajutorarea săracilor și politicile comuniste erau mai mult decât evidente.

În 1952 se desființează Institutul de Prevederi Sociale, și odată cu acesta educația universitară, în 1958 se reînființează Școala post-liceală de asistență socială pentru ca în 1969 să se desființeze din nou odată cu „întreaga rețea de asistență socială din țară". „Profesia de asistent social a fost scoasă din nomenclatorul de profesii și posturile de asistent social din sistemul

---

[72] *Cf.* Elena Zamfir. „Serviciile de asistență socială", în Elena Zamfir. Cătălin Zamfir (coord.). *Politici sociale. România în context european*, Ed. Alternative, București, 1995, pp. 100-120: 106, 108.
[73] *Ibidem*, p. 104.

public au fost eliminate."[74] Pe fondul politicilor pro-nataliste, în 1966 este promulgată legea care interzice avortul și metodele contraceptive cu efecte dezastruoase (creșterea mortalității materne și infantile, creșterea numărului de copii abandonați, orfani, cu malformații, etc.). Problemele sociale se diversifică și se multiplică.

Stănescu et *all*[75] fac o analiză a sistemului de asistență socială în care analizează documentele oficiale de politici publice. Protecția socială se bazează pe sistemul contributiv, iar „asistenţa socială a fost menţionată tangenţial în Legea 27/1966 (r2) privind pensiile de asigurări sociale de stat şi pensia suplimentară". Pe de altă parte, Legea nr. 3/1977 menţionează în premieră beneficiarii asistenţei sociale: „persoanelor incapabile de muncă şi lipsite de mijloace de existenţă, statul le acordă sprijin material în cadrul asistenţei sociale". Toate acestea pe următorul fond: „munca constituie un drept fundamental şi o îndatorire de onoare a tuturor membrilor societăţii. Toţi cei apţi de muncă sunt datori să presteze o activitate utilă, în raport de pregătirea şi aptitudinile lor, de cerinţele economiei naţionale".[76] În analiza pe care o face Pasti, cauza disfuncționalităților instituționale este că serviciile de asistență nu au reprezentat „un obiectiv al administrației". Argumentele lui sunt fundamentate în disfuncționalitățile adiminstrativ-birocratice, iar cele mai dezastruaose efecte se resimt la nivelul serviciilor oferite populaţiei. Pe de o parte, modul în care funcționa adminstrația care oferea servicii populației era un „instrument de gestionare, administrare și control al populației" de către sistemul de putere. Pe de altă parte, există o distincție clară între preluarea controlului și conducerii administrației. Controlul deținut poate schimba structura birocratică și modelul de funcționare, în timp ce conducerea nu

[74] Cătălin Zamfir. Iancu Filipescu (coord.). Autori: Elena Zamfir. Simona Ilie. Simona Maria Stănescu. Maria Iordache. *Sociologia românească: 1900-2010. O istorie socială*, Ed. Eikon, Bucureşti, Ed. Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, p. 155.
[75] Simona Maria Stănescu. Adina Dragotoiu. Alina Ioana Marinoiu. *Op. cit*., p.244.
[76] *Idem*.

poate face acest lucru. Oricum, într-un regim totalitar nu există nici o contradicție între administrativ și politic.[77] Cum se face că, în ciuda intenției de modernizare pe care și-au propus-o comuniștii, finalul a fost al egalizării în sărăcie?

b) Perioada penuriei: 1980-1989

Paradoxal, comunismul modernizează o lume înapoiată şi, în acelaşi timp, înapoiază o gândire care se apropia de o expresie modernă. Dacă avem în vedere că marea migraţie a populaţiei rurale spre urban are loc în perioada comunistă - prin crearea platformelor industriale de la periferiile oraşelor şi, totodată, prin construirea „cartierelor dormitor", putem vorbi de o modernizare. Pentru ruralul autohton, rămas mereu în urma dezvoltării urbanului, orașul constituia mirajul populaţiei rurale din comunism (a fi orășean însemna a fi domn). Pe de altă parte, *gulagul* românesc care a înghiţit elita politică, economică şi intelectuală a avut repercursiuni dezastruoase în timp. Etatizarea nu a rămas fără efecte asupra sistemului de asistenţă socială. Perioada 1980-1989 este una a maximei penurii și al accesului „precar la bunurile și serviciile de larg consum"[78], care reuşeşte *performanţa* de a „egaliza sărăcia" (cu excepţia unui procent infim ce reprezenta nomenclatura eşaloanelor superioare ale partidului și ale Securității). „Socialismul era astfel gândit încât reprezenta un sistem de distribuire egalitară a sărăciei"[79].

În ceea ce priveşte politicile publice, acestea sunt cvasi inexistente (dar etatizate) dacă ne raportăm la criteriile de funcţionare occidentale. Lipsa unor dezbateri care să determine luarea anumitor decizii a condus la impresia greşită (îmbrăţişată, mai ales, de nostalgici) că în comunism nu ar fi existat

[77] Vladimir Pasti. *Op. cit*., pp. 43, 85, 86.
[78] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit*., p. 31.
[79] Vladimir Pasti. *Op. cit*., p. 23.

probleme sociale. „Procesul iminent de sclerozare a economiei centralizate" determină politicul să ignore existența șomajului - un șomaj mascat, crizele locuințelor, sărăcirea sistemelor de educație și sănătate care duc la erodarea serviciilor, degradarea serviciilor și bunurilor, adică sărăcirea populației.[80] Plata datoriei externe fixată ca obiectiv de Ceaușescu și efectele crizei economice din anii '70 au determinat, pe lângă toate celelalte lucruri, o inflație nerecunnoscută la nivel oficial. Inexistența dezbaterilor și a încercării de soluționare a problemelor cu care se confrunta populația, nu însemna că acestea nu existau. „Studiile privind politicile publice produse de sovietologi nu îşi cereau apartenenţa la acest câmp de cercetare (occidental, n.m). «Paternalismul socialist» este omniprezent în politicile publice (...)". În comunismul românesc, partidul (şi doar el) este cel care „ia deciziile, le influenţează, le orientează, are grijă de nevoile tuturor"(...).[81] Sau, cum menţionează Buzducea, „statul comunist nu se confrunta cu probleme sociale"[82].

Pe de altă parte, exista o stratificare a nevoilor sociale (în ciuda monocronismului dorit de comunişti). Dintre acestea menţionăm: „programul obsesiv de modernizare bazat pe industrie şi urbanizare" şi totodată extinderea construcţiilor unor „locuinţe modeste, dar superioare celor din rural"[83], zona rurală neglijată şi în restrângere continuă (de unde îmbătrânirea populaţiei și, totodată, asumarea rolului de susţinere cu hrană a celor plecaţi în urban). Acestora li se adaugă o „politică de utilizare completă a forţei de muncă, controlul strict al diferenţierii veniturilor şi suportul social pentru

---

[80] Luana Pop, *Op. cit.*, 1997, p. 44.
[81] Katherine Verdery. *Socialismul. Ce a fost şi ce urmează*, Ed. Institutul European, Iaşi, 2003, p.46, *apud.* Ramona Coman, „Ipostaze ale comunismului românesc. Despre crearea şi funcţiile instituţiei judiciare", în Ruxandra Ivan (coord.), *„Transformarea socialistă". Politici ale regimului comunist între ideologie şi administraţie*, Ed. Polirom, Iaşi, 2009, pp. 28-46 : 32.
[82] Doru Buzducea. *Op. cit.*, p. 45.
[83] *Planul Naţional Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale*, iulie 2002, în „Revista de Asistenţă Socială", nr.3/2002, p. 88.

acoperirea nevoilor de bază (sănătate, locuinţă)”[84] – evident doar pentru cei angrenaţi în sectorul muncii. Aprobarea de către autorități a programului de „‹alimentaţie ştiinţifică› a populaţiei prin care se recomanda atingerea unui anumit raport între înălţimea şi greutatea fiecărei persoane” și introducerea cartelor alimentare împreună cu pedepsirea cu închisoarea (de la 6 luni la 5 ani, printr-un decret din 1981) a celor care stochează produsele de bază[85] aruncă populația în sărăcie. Efectele proastei politici, atât de gestionare a crizei economice începută în anii ’70 şi accentuate în anii ’80, dar şi a ambiţiei plăţii datoriilor externe a aruncat populaţia românească într-o penurie nemaiîntâlnită decât în anii de război (raţionalizarea alimentelor, energiei şi apei, cartele etc.). Politicile de închidere a oraşelor mari care duc spre „descurajarea populaţiei rurale de a se deplasa spre urban” au ca efect „o migraţie inversă” (în ciuda lipsei de pământ colectivizat), dar și o „scădere substanţială a locurilor de muncă din industrie, iar zona serviciilor cronic subdezvoltată”. Pe acest fond al masificării sărăciei, „primii afectaţi” vor fi cei cu „educaţie scăzută şi necalificaţii”, cei ce vor ramâne, în continuare, marginalii lumii postcomuniste.[86] Totuşi, Zamfir enumeră câteva dintre beneficiile tipului de politică comunistă[87], pe care le voi comenta și completa în paranteze. Printre acestea, certitudinea şi siguranţa locului de muncă (sub specia obligativităţii de a avea un loc de muncă, a legislaţiei împotriva *parazitismului* şi a oricărei forme de sustragere - inclusiv dificultatea de a renunța la repartiţiile de la finalul studiilor care nu ţineau cont de existenţa unei familii), dispariția şomajului (cel puţin la nivel ideologico-legislativ și declarativ), venitul minim garantat (chiar dacă se modifică cu timpul având în vedere inflaţia ultimilor ani din comunism), existenţa concediilor plătite (stipulate şi aplicate şi

---

[84] *Idem.*
[85] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, p.32.
[86] *Idem.*
[87] *Cf.* Elena Zamfir. Cătălin Zamfir. *Op. cit.*, pp.21-33: 27-33.

în occident), pensii de bătrâneţe şi invaliditate (extrem de reduse şi calculate în funcţie de tipul invalidităţii), alocaţii pentru copii (cu condiţia de a fi salariat, în funcţie de numărul de copii şi conform politicilor de creştere a natalităţii; de exemplu, cei fără copii erau impozitaţi mai mult; interzicerea avortului, ce intră sub incidența legii penale, a avut efecte devastatoare care au fost resimţite în special după 1980 fie prin înăsprirea pedepselor, fie prin mortalitate crescută, fie prin abandonul copiilor nedoriţi), subvenţionarea produselor de bază (care au încetat să existe pe piaţă în ultimii ani), interzicerea discriminării etnice (chiar dacă era practicată discriminarea altor categorii care erau considerate cazuri penale ca homosexualii, sau practicarea unei marginalizări sociale a divorţaţilor sau celibatarilor etc. și continuarea practicării discriminării romilor).

Practic, asistenţa socială – atâta cât a mai rămas în această perioadă - viza doar ajutorul instituţionalizat pentru vârstnici (în aziluri de bătrâni), persoane cu dizabilități (se numeau handicapaţi), bolnavi cronici somatici sau neuropsihici, copii în situaţii speciale (în spitale speciale) sau copii abandonaţi (cămine de copii). Însă, aceste puţine instituţii erau inaccesibile şi, de regulă, erau închise, izolate şi cu standarde subminimale.[88] De exemplu, printr-o decizie politică din 1987, căminul-spital din Sebeș (Alba) care a fost construit pentru invalizii de război în timpul celui de-al doilea război mondial va fi transformat într-un cămin de copii. Toate persoanele cu dizabilități fiziologice din acest cămin-spital, inclusiv veterani de război au fost nevoiți să se descurce pe cont propriu. Ignorarea problemelor sociale a determinat camuflarea celor mai grave dintre ele în instituţii specializate. Dacă erau centre de exterminare sau, pur şi simplu, efectul unei ignoranţe desăvârşite, a lipsei de personal calificat, a penuriei agravate, a corupţiei şi a birocraţiei

[88] *Cf.* Elena Zamfir. *Op. cit.*, 1999, p. 249.

ideologizate sau a tuturor împreună, rămâne în continuare un subiect de studiu[89].

c) Perioada de stagnare: 1966-1979

Chiar dacă efectele acestei perioade sunt vizibile, în special, după 1980, mutaţiile produse acum (care la nivelul fricii şi a terorii se manifestă în siajul anilor '50) sunt foarte importante. Cu toate că există câteva măsuri cu impact social ca învățământul gratuit, „organizarea serviciului medical public gratuit, electrificarea așezărilor urbane și rurale, edificarea unor noi cartiere de locuințe în urban, dezvoltarea rețelelor de transport în comun"[90], construcţia marilor platforme industriale şi declaraţia de finalizare a colectivizării terenurilor agricole, se pare că a existat o migrare masivă a unei forţe de lucru rămase fără obiectul muncii – pământul – spre noile oportunităţi industriale. Împrumuturile masive sunt direcționate spre industrializare și consum, așadar e perioada de *aur* a comunismului românesc.

Efectul direct este sărăcirea anumitor zone ce nu intră în planurile de dezvoltare urbană, dar şi un „proces rapid de dezagregare socială manifestată prin anomie, dezorganizarea familiei, alcoolism, deresponsabilizare faţă de propria familie, alienare cronică de sistemul ocupaţional"[91]. Practic, în ciuda unor investiții care acopereau ruralul românesc prin înființarea mai multor instituții sanitare ce purtau numele de circa medicală și a școlilor, majoritatea locuitorilor visează să ajungă în urban. Un urban care le asigură venituri mai mari decât cele de la CAP-uri (Cooperative Agricole de Producție), în care locuința le asigură o comoditate mai mare decât cea din rural și, în fine, un

---

[89] A se vedea cercetările realizate de IICCMER (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc)
[90] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, p. 28.
[91] *Planul Naţional Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale, iulie 2002*, în „Revista de Asistenţă Socială", nr.3/2002, p. 89.

oraș în care îți procuri hrana cumpărând-o și nu producând-o. Nu aveau de unde să știe că, în curând, se vor reîntoarce la existența autarhică. Și, cam toată această generație își visa copiii medici, asistente, învățători, profesori, etc., adică domni (cu o viață calitativă mult mai bună decât cea a existenței grele și precare din rural). Toate acestea au condus și la apariția și întrebuințarea unor termeni cu sens peiorativ ca *țăran* (ce reprezenta în imaginarul colectiv ratatul, cel cu comportament gregar, nepoliticos, etc.) sau *handicapat* (prost, cel care nu știe să profite de oportunitățile ce-i ies în cale). Așadar, în ciuda investițiilor din acești ani, efectul migrării forței de muncă, dar și legea antiavort nu au făcut nimic altceva decât să determine apariția unor probleme sociale care s-au amplificat cu timpul. Cvasi-imposibilitatea alegerii unei cariere profesionale (exista un număr fix de locuri în universități, o piață a muncii etatizată coordonată la nivel central, sistemul repartițiilor și a obligativității de a fi angajat), apariția navetistului (al celui din rural care se deplasa uneori zeci de kilometrii pentru a ajunge în fabrica/uzina din urban al cărui angajat era), etc. vor avea consecințele menționate mai sus.

Lovitura de graţie primită de sistemul de asistenţă socială este dată în 1969 când acesta (sau ce a mai rămas) este desfiinţat. Pe fondul acestei desființări, problemele specifice asistenței sociale devin subiect tabu într-o societate ce va deveni „multilateral dezvoltată". Astfel, dispar din peisajul publicațiilor românești probleme ca sărăcia, excluziunea, marginalizarea etc. și rămân teme ca delicvența juvenilă, structură socială, structura populației, etc. care stau sub semnul ideologiei comuniste. Ceea ce mai rămâne e doar un sistem „administrativ" bazat pe o „activitate birocratică" cu „unica funcţie de distribuire a unor ajutoare materiale pentru persoanele aflate în situaţii disperate". Ministerul Sănătăţii şi Prevederilor Sociale, apoi Ministerul Muncii (din 1969) „avea ca sarcină coordonarea activităţii de asistenţă socială". De acum înainte, doar prin „mijloace strict administrative" se vor gestiona fon-

durile ce vor fi tutelate întotdeauna politic.[92] Și, să nu uităm de celebrul Decret nr. 770/1966 care interzicea avortul și care a bulversat o lume și un sistem (femei care au murit, femei și medici/asistente arestate, creșterea numărtului de copii abandonați sau pur și simplu nedoriți[93]). Cum au fost cu putință aceste lucruri?

d) Perioada de instabilitate: 1946-1965

Este perioada de maximă teroare în care, dintr-un anumit punct de vedere, întreaga populaţie ar putea fi încadrată în categoria celor cu nevoi. Urmele celui de-al doilea război mondial, achitarea datoriilor de război, foametea, instaurarea brutală a comunismului, implementarea măsurilor directe de teroare prin arestări, detenţii, procese, deportăti, crime etc. şi a celor indirecte prin care apropiaţii celor din precedenta categorie suportau repercursiuni de ordin social (confiscări, hărţuiri etc.) şi profesional (pierderea locului de muncă conform competenţelor profesionale şi trimiterea la „munca de jos"), naţionalizări, colectivizare, confiscări etc. au destructurat o lume care o pornise deja pe drumul modernităţii. Problema sărăciei a fost atomizată prin procesul de etatizare. Chiar dacă, teoretic, prin toate politicile se urmărea reducerea inegalităților sociale și economice de dinainte de 1946, situația economică este dezastruoasă pe fondul ocupației sovietice care, pe lângă impunerea ideologiei și politicii comuniste, devenise stăpânul *de facto* al bunurilor și exploatărilor românești (de exemplu, exploatarea de uraniu de la minele Băița, minereu care era încărcat și dus direct spre URSS). Exproprierea proprietarilor de terenuri rămase în urma Reformei din 1921, începerea

[92] Elena Zamfir. *Op. cit.*, 1999, p.243.
[93] A se vedea publicațiile despre tema interzicerii avortului, de exemplu, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu*, vol. I, Corina Doboș (coord.), vol. II, Luciana M. Jinga, Florin S. Soare (coord.), Ed. Polirom, Iași, 2010, 2011.

colectivizării în 1959 (încheiată oficial în 1962 – doar zonele de munte și câteva de deal rămân necolectivizate) în condițiile în care o parte din populația rurală s-a opus (țăranii erau obligați să lucreze la proaspetele înființate CAP-uri, de multe ori pe fostele lor terenuri), sistemul cotelor cauzează sărăcirea ruralului românesc. Locuitorii din rural „reprezentau încă aproximativ 75% din populația țării", iar „nivelul de trai al gospodăriei țărănești, nu a depășit prea mult condiția sa medievală". „Populația activă din domeniile etatizate a devenit salariată în urban și salariată (cooperatistă) în rural, integrându-se astfel într-o structură de dependență totală față de stat, față de ocuparea unui loc de muncă și față de repartiția discreționară a bunăstării realizată de către reprezentanții puterii de stat."[94] Comuniștii români decid să invetească în industrializarea țării, astfel încât să nu rămână o țară eminamente agrară și furnizoare de produse către țările CAER (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc creat la inițiativa URSS în 1949). Condițiile pentru exodul rural spre urban erau deja existente.

În această perioadă, nimeni nu scapă de vânătoarea de vrăjitoare săvârșită de aparatul de putere comunist. Sovieticii decid politicile aplicate de comuniștii români prin intermediul instituțiilor de poliție politică. În 1948, în câteva luni, se modifică atât Constituția cât și legislația penală, civilă, etc. Înainte ca populația să se trezeazcă din coșmarul celui de-al doilea război mondial, s-a trezit prinsă într-un alt coșmar, comunismul.

La nivelul asistenței sociale, în „minunata lume nouă", unul din obiectivele principale a fost eradicarea problemelor sociale. Implicit, vor fi dați la o parte toți cei care se îngrijeau de aceste probleme. Asistenții sociali rămași „se organizează într-un complex de asistenţă socială teritorială (1 asistent social la 30000 de locuitori", lucru valabil doar pentru mediul urban. Până la desfiinţarea totală a sistemului de asistență socială în 1969 se va

[94] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, pp. 28, 26.

simţi o lipsă acută a personalului calificat[95] care va fi nevoit să se adapteze noilor reguli. În primii ani ai comunismului, tot ceea ce s-a realizat în anii precedenţi îşi pierde treptat prerogativele. Însă, cât de organizat şi de funcţional era acest sistem de asistenţă socială care se va pierde în comunism?

[95] *Idem*.

3) APOGEU, DEZVOLTARE SAU CONTINUITATE? INTERBELICUL (1919-1945)

a) Perioada iceberg-ului: 1936-1945

Pentru a şti ce au desfiinţat comuniştii şi de unde s-a reluat asistenţa socială în anii '90, trebuie să vedem cum au funcționat instituțiile interbelice. În această perioadă are loc adoptarea doctrinei moderne a asistenţei sociale, se descoperă existenţa unui rural pauper, au loc primele cercetări şi monografii asupra ruralului, se înfiinţează sistemul universitar de asistenţă socială, iar legislaţia domenială se modernizează. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că asistenţa socială se dezvoltă în primul rând datorită descoperirii şi avântului igienei şi a medicinei sociale. Aşa cum vom vedea, în antebelicul românesc se descoperă şi se conştientizează existenţa unei lumi precare, înapoiate – o lume care, în siajul iluminismului, trebuie educată şi scoasă la „lumina raţiunii".

Grosso modo, acum se problematizează. În ciuda unui idealism ce a reverberat asupra „anilor de aur" interbelici, problemele şi disfuncţionalităţile sunt destul de acute. Se fac cercetări şi se caută soluţii. Cât de mult au reuşit cei preocupaţi de acest domeniu, rămâne să vedem. Prima constatare este că în decurs de aproximativ zece ani, definiţia însăşi a asistenţei sociale se modifică. Ceea ce se întâmplă în a doua perioadă a interbelicului este mult mai aproape – ca doctrină, metodă şi concepţie de practica şi teoria din lumea românească de azi. Dintr-un anumit punct de vedere lucrurile au evoluat, însă din alte puncte de vedere se pare că timpul a stat în loc. Problemele ruralului românesc par a fi rămas neschimbate, iar cele ale urbanului, cu mici excepţii, de asemenea.

Una din definiţiile asistenţei sociale arată că aceasta este o „ramură a medicinei sociale", că scopul ei este „de a indica şi a realiza normele fie pentru a ajutora, fie pentru a normaliza pe indivizii deveniţi dependenţi", iar sfera dependenţilor este mare şi diversificată având cauze morale, biologice, economice şi sociale[96]. Marea noutate adusă faţă de secolele precedente este că, odată cu modernitatea europeană şi cu formarea statelor-naţiune, se formulează şi se aplică noua doctrină modernă (nouă – pentru România, ea fiind deja practicată în câteva din ţările occidentale) a asistenţei sociale care prevede clar că acest domeniu intră în atribuţiile statului şi doar el are datoria de a se îngriji de cetăţenii săi.

Veturia Manuilă este cea care numeşte problemele asistenţei sociale din această perioadă și arată – pe filieră europeană – că statul ar trebui să fie preocupat de problema dependenţilor sociali pentru că efectele existenței acestora asupra societăţii sunt nu doar din ce în ce mai vizibile, dar şi problematice. Totodată, constată că asistenţa socială este ignorată dintr-o necunoaştere a problemelor sociale. Sociologul, limitat de propriile metodologii, oferă soluţii ce suprind un anumit moment, sunt „limitate în timp şi formă" şi studiază rar „fenomenele anormale ale vieţii".[97] Trebuie totuşi recunoscut că, datorită sociologilor şi, în special, Şcolii lui Dimitrie Gusti, se descoperă ruralul ignorat până atunci. Manuilă recunoaște că, spre deosebire de urban, în rural nimeni nu ajunge în situaţia de a fi muritor de foame. Problema ruralului este cea a pauperismului, teoriile paupersimului fiind în vogă în Anglia şi Franţa secolului al XIX-lea. Totuși, autoarea încearcă să explice ignorarea şi necunoaşterea problemelor sociale din ruralul românesc aducând următoa-

[96] George Banu. *Tratat de medicină socială. Volumul III. Asistenţa Socială*, Ed. Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944, p.5.

[97] Veturia Manuilă. „Problemele de asistenţă socială în mediul rural din România", în „Revista de Igienă Socială" (director G. Banu): *Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România*, anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun. 1940, pp. 509-514: 509.

rele argumente.[98] Primul argument este că în rural problemele sunt mai puţine decât în urban datorită unei „stabilităţi sociale” şi a unei „continuităţi”. „Familia are obligaţiuni morale faţă de el (cel aflat în dificultate, n.m.), prin tradiţie. Întreg satul s’ar revolta la ideea că familia ar refuza să încadreze şi să ajute pe membrii ei. Tradiţia familiei patriarhale este mult mai puternică decât orice dispoziţiune legală. O călcare a legilor ei nescrise, ar avea ca urmare sancţiuni morale din partea întregii comunităţi.”[99] Al doilea argument este cel al paralelei între standardul de viaţă foarte scăzut din rural, „la limita dependenţei sociale” şi cel din suburbiile urbane, „adevărate centre de dependenţă socială” care, spre deosebire de comunitatea rurală, nu se pot baza pe ajutorul celor din proximitate. Al treilea argument are în vedere, mai degrabă, cauza pauperismului care e lipsa educaţiei. Al patrulea argument se referă la lipsa personalului calificat, căci doar asistentul social este cel în măsură să investigheze, să înţeleagă şi să ofere soluţii. Aminteşte încercarea unei echipe făcută între 1933-1935 a căror rezultate sunt publicate de Ecaterina Botez (rev. „Asistenţa socială”, nr. 1, 1938), dar fără posibilitatea unei generalizări.[100] Problemele de asistenţă socială pe care autoarea le consideră specifice ruralului sunt: infirmii, deficienţele vieţii de familie şi asistenţa bătrânilor consideraţi „povară inutilă” şi „nu arareori priviţi cu duşmănie” şi a căror situaţie devine tragică dacă sunt bolnavi căci din cauza muncilor dependente de sezon din agricultură „sunt lăsaţi în părăsire, (...) nemâncaţi, murdari, expuşi la muşte şi insecte”[101]. Desigur că mai există şi alte cazuri sociale în rural, însă dacă orfanul nu este abandonat de comunitate şi văduva se recăsătoreşte, „un bolnav incurabil nu este asistat, fiindcă nu mai reprezin-

[98] Despre argumentele Veturiei Manuilă, am scris și în Daniela Maci. „Dacă ignor boala, atunci ea nu există”, în Sorin Bocancea (coord.), *COVID-19. Dimensiuni ale gestionării pandemiei*, Ed. Junimea, Iași, 2020, pp.139-155.
[99] *Ibidem*, p. 510.
[100] *Ibidem*, pp.510-513.
[101] *Ibidem*, pp.513-514.

tă o putere de muncă. Un tuberculos nu este îngrijit, fiindcă se crede că el nu se reface niciodată."[102] În ceea ce privește explozia sărăciei, „fenomenul în sine a fost unul discret, tăcut aproape, deoarece societatea românească a timpului conștientiza alte priorități, cu totul excepționale - iminența războiului și a pierderii a nenumărate vieți omenești - și nu dispunea momentan de energia necesară pentru a se ocupa de fenomenul sărăciei în mod nemijlocit."[103] Cu toate că urbanul, la fel ca ruralul se confruntă cu grave probleme sociale, nu trebuie uitat că acum e perioada dictaturilor (dictatura lui Carol al II-lea, dictatura legionară și dictatura militară antonesciană) și a războiului. Populația majoritară, inclusiv cea urbană care migrase din rural, „reproducea perpetuu structurile societății tradiționale rurale, profund marcată de mentalitățile unei viețuiri și supraviețuiri în sărăcie cronică"[104]. Legea Serviciului Social din 1938 care intră în vigoare în 1939 este destul de problematică pentru că vine, oarecum, în siajul existenței șomajului intelectual, a problemelor din rural, dar și a dictaturii carliste și a ascensiunii mișcării legionare. Așadar, aceste servicii se adresau în primul rând absolvenților de universități și ruralului.[105]

Dintr-o perspectivă sociologică, Gheorghiu şi Stahl adaugă şi alte cauze ale pauperismului din rural precum lipsa infrastructurii, clima, calamităţile naturale, dar şi mulţimea „cătunelor rezultate din multiplele diviziuni familiale ale proprietăţii funciare"[106]. De abia după primul război mondial, odată cu campaniile monografice se investighează dezastrul igienico-sanitar al lumii rurale. Însă, datele culese sunt problematice pentru că „în toate cazu-

[102] *Ibidem*, p.514.
[103] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, p. 21.
[104] *Ibidem*, p. 53.
[105] Ioana Cristina Moraru. *Serviciul social – între intervenție socială, propagandă și aglomerare a deziderateIor*, în rev. „Sociologie Românească", vol. XII, nr. 1-2, 2014, pp. 133-143, p.138.
[106] C.C. Gheorghiu şi Henri H. Stahl. "Metodele de investigaţie sanitară şi medico-socială în mediul rural", în „Revista de Igienă Socială" (director G. Banu): *Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România*, anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun. 1940, pp. 48-76: 49.

rile însă el (cercetătorul, n.m.) se va lovi, precum o dovedesc toţi cei care au activat în mediul rural, de caracteristica psihologică a ţăranului nostru, bănuitor şi temător din fire, pentru consecinţele rele ce ar putea avea orice sinceritate ce ar manifesta-o faţă de un ‹târgoveț›."[107] Şi totuşi, dincolo de precarităţile şi lipsa asistenţei sociale din rural, pentru urban se diversifică atât serviciile, cât şi instituţiile, cele mai multe apărute în anii precedenţi.[108]

b) Perioada boom-ului: 1919-1935

Cel care, alături de Veturia Manuilă, a încercat să înţeleagă şi totodată să identifice problemele reale ale asistenţei sociale, dincolo de orice teorie sau tendință, este Sabin Manuilă. Recensământul realizat de el şi publicat în 1936 descrie şi numeşte cel mai bine rădăcina şi firul, ce continuă până azi, disfuncţionalităţilor instiuţionale. Este primul care realizează o statistică de acest fel, pornind de la un motiv pe cât se poate de banal, pe atât de real (inclusiv azi): statul finanţează asistenţa socială, dar nu există nici un control al gestiunii, scopului şi rezultatelor în urma acestei finanţări. Pe de altă parte, exista şi o reală neîncredere în asistenţa socială (neîncredere ce a mai fost resimţită, poate, în anii '90 la reînfiinţarea acesteia) pentru că populaţia avea încă memoria filantropiei bisericeşti. Problemele întâmpinate şi pe care le enumeră autorul sunt mai mult decât actuale. De la neseriozitatea instituţiilor (ce au răspuns chestionarelor trimise fie cu indiferenţă, fie incomplet, fie deloc) la haosul datelor primite.[109] Concluzia lui este una pe cât de tristă, pe atât de gravă: „1) instituţiunile lucrează dezorganizat, fără să respecte legile administraţiei publice, 2) instituţiunile au ceva de ascuns şi în consecinţă au

---

[107] *Ibidem*, p. 60.
[108] Acest paragraf a fost publicat în Daniela Maci. *Op. cit.*, pp.140-141.
[109] *Cf.* Sabin Manuilă. *Instituţiunile de Asistenţă Socială şi de Ocrotire. Rezultatele recensământului Instituţiunilor de asistenţă socială şi de ocrotire din 1 ianuarie 1936*, Ed. Institutului Central de Statistică Bucureşti, 1938, pp. 2-3.

dat date tendenţioase, 3) instituţiunile consideră opera recenzării drept un amunzament al statului şi deci au dat cifre imaginare, 4) şi în fine unele instituţiuni sabotează opera recensământului şi în mod voit dau date inexacte."[110]

Confuziile terminologice sunt la ordinea zilei, inclusiv din partea specialiştilor domeniali. Cea mai des invocată este cea dintre ocrotire („ocrotirea ia măsuri generale de ordin preventiv pentru un grup de oameni normali cu scopul de a le promova buna stare fizică, morală sau mintală") şi asistenţa socială (pe care o defineşte, din punctul meu de vedere, mai clar decât Banu care preia din terminologia europeană). „Asistenţa socială este o acţiune terapeutică de redresare a indivizilor anormali care nu se pot menţine singuri în lupta pentru existenţă. Asistenţa socială lucrează pentru omul anormal sau ajuns în situaţie anormală, când fără ajutorul altuia, nu mai poate trăi în mod independent, cum sunt infirmii, bolnavii, orfanii, copiii părăsiţi, delicvenţii, alcoolicii, vagabonzii, cerşetorii, etc."[111] Instituţiile de asistenţă socială pe care le exemplifică sunt „azilul, orfelinatul, sanatoriul, spitalul, institutele de corecţie (...)".[112] Problemele instituţionale şi legislative, recognoscibile şi azi, sunt determinate de lipsa de comunicare între instituţii, o legislaţie neaplicabilă şi neaplicată, dezorganizare, „gradul primitiv de organizare" (e vorba de cele care vizează toate categoriile de beneficiari), lipsa unei departajări clare pe activităţi în cadrul instituţiilor, lipsa specializării, interpretări subiective etc.[113] O altă problemă care continuă şi azi este că serviciile şi instituţiile dedicate copiilor sunt mai dezvoltate decât celelalte. Prima statistică a instituţiilor de asistenţă socială, dincolo de efectele primului război mondial şi a crizei economice din '29, ne oferă o cunatificare domenială, regională şi temporală a acestora. Astfel, în această perioadă existau 951 instituţii de asis-

---

[110] *Ibidem*, p. 3.
[111] *Ibidem*, p. 4
[112] *Idem*.
[113] *Ibidem*, p. 5.

tenţă socială şi de ocrotire din care 50 de Stat, 63 comunale, 8 judeţene, 830 din iniţiativă privată (716 cu personalitate juridică care pot aparţine şi unei biserici, 16 n-au specificat, 98 în afara legalităţii).[114]

Perioada de apogeu este considerată cea dintre 1920-1929 când se crează cele mai multe instituţii şi au loc cele mai multe „iniţiative cu caracter social", chiar dacă evoluția continuă şi după 1930 când există o „tendinţă mai precisă pentru specializare". Tot acum se crează şcoli de surori de ocrotire, de asistenţă socială, apar noi ramuri în asistenţa socială.[115] Din punct de vedere al regiunilor istorice, Transilvania are cel mai dezvoltat sistem de asistenţă socială, poate şi datorită existenței, încă din 1919, unor instituții ca „Institutul surorilor de ocrotire" şi „Inspectoratele de igienă".[116] După unire, în 1921 apare Ministerul Muncii, Ocrotirilor Sociale şi al Sănătăţii, iar în 1923 Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale va încorpora şi serviciul de asistenţă socială şi asistenţă de război. Moldovan şi Zolog[117] susţin că legea din 1930 nu s-a aplicat, cel puţin în rural (medicul igienist dispărând înainte de a apare *de facto*). Poate, aşa cum vom vedea mai departe, şi în privinţa celorlalte legi, problema neaplicării persistă.

Una dintre dificultăţile cu care se confruntă asistenţa socială românească este cea a necesităților și beneficiarilor care se multiplică și se diversifică în perioada de după război. România se mai confruntă cu problema diversităţii şi pluralităţii instituţionale apărute după Unire şi a necesităţii unificării sistemului. De exemplu, în Vechiul Regat, Legea Asigurărilor din 1912 rămâne în vigoare până în 1933, iar în Transilvania e valabilă legea maghiară din 1888, modificată în 1907 şi păstrată în 1919. De abia în 1933

---

114 *Ibidem*, pp. 20-21.
115 *Ibidem*, p. 15.
116 *Idem*.
117 *Cf.* Iuliu Moldovan şi M. Zolog. *Organizarea sanitară rurală în România*, în „Revista de Igienă Socială" (director G. Banu): „Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România", anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun. 1940, pp. 911-932: 920.

va exista o lege unificată, cel puţin la nivelul asigurărilor sociale. Apoi, criza economică din 1929 cu efecte şi în România, duce la creşterea numărului şomerilor între 1930-1933. Dezbaterile cu privire la necesitatea unei noi legislaţii durează până la promulgarea celei din 1938 (care include unele ameliorări celei din 1933) care are caracter de obligativitate pentru acele categorii prevăzute (există şi posibilitatea unor asigurări facultative). Chiar dacă problema ruralului rămâne cea mai discutată datorită „muncii intermitente, imprecisa delimitare a proprietăţii, venituri reduse" (lucruri pe care le regăsim atât în comunism, cât şi azi), populaţia rurală este doar parţial inclusă.[118] Suprapopularea rurală pe care o vom regăsi ca problemă şi în secolul al XIX-lea, lipsa urbanizării sau, cel puţin, un urban aflat în fază incipientă, un urban minoritar românesc, un fenomen incipient al migrării de la rural la urban sunt fenomene regăsite în această perioadă, dar cu rădăcini mai adânci. De ce există această dihotomie între rural şi urban?

[118] *Cf.* Dan Setlacec. *Medicina românească – medicină europeană. 1918-1940*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 26-32.

4) ÎNCEPUTURILE MODERNITĂȚII ROMÂNEȘTI – ÎNTRE TEORIE ȘI PRACTICĂ (1801-1918)

a) Între două lumi: modernitate şi tradiţie (1859-1919)

Această perioadă este caracterizată de primul război mondial şi de războiul ruso-turc purtat pe teritoriul românesc. Toate schimbările politico-istorice și sociale vor determina modificări de anvergură. Dorinţa preluării modelelor franceze, modernizarea, Unirea Principatelor şi trecerea la regalitate, punerea bazelor a ceea ce va deveni statul modern, plecarea primei generaţii la studii în Occident care reîntoarse se va implica activ în schimbarea mentalului, Independenţa şi promulgarea primei Constituţii sunt doar câteva din evenimentele/faptele ce vor determina noul curs pe care-l vom urma. Pe de o parte, există o dihotomie clară între ceea ce se întâmplă în rural şi urban, iar pe de alta, ceea ce se numeşte elită e încă foarte slab reprezentată şi chiar coagulată.

Pentru a înţelege mai bine care este structura socială şi care sunt problemele reale ce ţin de asistenţa socială, am preferat să utilizez datele oferite de Chiriţă. Am văzut în paginile anterioare că primul recensământ, care respectă cel puţin parţial criteriile de ştiinţificitate, este cel din 1936. Existenţa unor statistici în 1863 nu pare a fi demnă de încredere pentru că, se pare, cifrele au fost crescute artificial bazându-se pe date culese în 1859, iar criteriile de grupare sunt prea diferite – nefiind unitare.[119] Astfel, din tabloul prezentat se poate afirma că existatu trei categorii sociale: cei fără venituri, boierii şi ţăranii. Pentru prima categorie, în Muntenia, cifrele menţionează că din totalul a 2400921 capi (erau recenzaţi doar capii de familie, neintrând

[119] *Cf.* Grigore Chiriţă. *Societatea din Principatele Unite Române în perioada constituirii statului naţional (1856-1866)*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2004, p.38.

văduvele), 4237 sunt fără ocupaţie (dar trăiesc din anumite venituri), 6716 sunt cei care nu au nici ocupaţie şi nici venituri, iar scăpătaţii sau cerşetori sunt 8402. Cea de-a doua categorie, boierii – împărţiţi şi ei în funcţie de venituri şi demnităţi – erau doar 5386. Cea de-a treia categorie şi cea mai numeroasă o reprezintă cei din mediul rural (ex. 84,83% în Muntenia: 89657 moşnenii, 334545 clăcaşii, 54332 muncitorii cu plata).[120] Mai exista o categorie, cea a lucrătorilor din urban – fie comercianţi, ucenici etc. care însă e slab reprezentată din punct de vedere procentual. Vocabularul existent, nu numai în această perioadă, dar şi anterior, ne oferă câmpul refenţial mai exact, despre care voi detalia în partea a doua a cărții. Cert este că parte a proiectelor elitei politice şi culturale a vremii vor eşua şi din cauza unei distanţe prea mari între realitate şi posibilităţile de actualizare a proiectelor. „Existenţa unui spaţiu politic şi cultural modern structurat, multiform dezvoltat, o atmosferă intelectuală elevată implicând o emulaţie şi o competiţie concurenţială nemijlocit legată de selectarea spiritelor şi promovarea valorilor”[121] era încă în curs de formare, poate şi din cauza lipsei unor condiţii care să determine o mai bună coagulare a acestor personalităţi necesare în dezvoltarea oricărui stat. „Boerul este totul, orăşanul nimic iar ţăranul mai puţin decât nimic.”[122] Boieria nu este ereditară, ci poate fi cumpărată sau dobândită ca răsplată a unor servicii aduse Domnitorului. Rolul şi sensul domnitorului reprezenta o moştenire de sorginte bizantină a cărei semnificaţie urmează să o dezvoltăm în următorul subcapitol. În ceea ce priveşte departajarea dintre sate, târguri şi oraşe, graniţele dintre ele sunt destul de ambigue pentru că „multe aşezări considerate în epocă drept ‹urbane› nu se deosebeau esenţial de satele mari, prezentând cam aceleaşi condiţii de vieţuire, iar ocupaţiile

[120] *Ibidem*, pp. 42, 43.
[121] *Ibidem*, p. 153.
[122] „Steaoa Dunării”, II (1856), Iaşi, pp.146-147, *apud*. Gr. Chiriţă, *Op.cit*., p.46.

locuitorilor erau în mare măsură similare"[123]. Atunci când avem în vedere oraşul, în accepţiunea modernă a termenului, el trebuie să cuprindă o dezvoltare industrială (în această epocă una manufacturieră), infrastructură, o piaţă dinamică a forţei de muncă capabilă de absorţie, diversificarea funcţionarilor şi o dezvoltare a serviciilor şi a instituţiilor care să deservească populaţia. Urmele paternalismului practicat şi azi se regăsesc, poate mai acut, şi în această perioadă.

Decalajul faţă de realitatea europeană era vizibil şi la nivelul unei neadecvări (de exemplu, moda hainelor turceşti persistă până la finele secolului al XIX-lea, cu excepţia tinerei generaţii care începe să adopte moda occidentală). De asemenea, dificultatea trecerii de la limba greacă (folosită în administrație) la română este problematică, aşa cum o arăta Gheorghe Lazăr (când a fost invitat să pună bazele școlii Sf. Sava, cu predare în limba română), pentru că lipsea vocabularul ştiinţific, filosofic sau administrativ.[124] Totuşi, este impresionant că în doar trei decenii, până la sfârşitul secolului al XIX-lea, limba modernă română era constituită, statul modern exista, la fel şi instituţiile specifice modernităţii. A fost şi rezultatul trimiterii copiilor de boieri la sudii în Occident, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Oricum, la mijlocul secolului al XIX-lea, în viaţa politică s-au succedat cam aceleaşi 200 de persoane (parte a descendenţilor îi reîntâlnim în interbelic) la care se adaugă cam 500 de personalităţi „culturale (publicişti, profesori în învăţământul secundar ori superior în curs de dezvoltare etc.), cei care exercitau alte profesiuni liberale (avocaţi, doctori ş.a.), precum şi vârfurile administrative (...)."[125]

---

[123] Grigore Chiriţă. *Op. cit.*, p. 111.
[124] *Cf.* Ariadna Camariano-Cioran. *Academiile Domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1971, p. 64.
[125] *Ibidem*, p. 152.

Pe acest fundal, sistemul asistenţei sociale este în curs de modernizare, dar acesta – aşa cum am văzut – va continua şi la început de secol XX, cu toate că această modernizare nu s-a încheiat încă. „La nivel european, distincţia între asistenţa socială (substitutul modern al binefacerii-caritate) şi asistenţă medicală se conturase deja fără echivoc.”[126] Prezenţa din ce în ce mai acută pe teritoriile române a ideilor vehiculate de iluminism şi a celor în siajul Revoluţiei franceze sunt preluate de autohtoni care înţeleg că, prin asumarea la nivel statal a unei forme instituţionale de asistenţă publică, vor eficientiza dezastrul efectelor sărăciei şi, cel puţin, le vor estompa sau chiar ascunde de pe străzile oraşelor.

Primele eforturi de coeziune a unei echipe, care cel puţin la nivel teoretic, încearcă numirea şi oferirea unor soluţii sunt cele ale participanților la primul Congres Internaţional al Asistenţei la Paris din 1889. Trecerea de la filantropie la ceea azi înţelegem prin politici publice devine o necesitate. Livadă-Cadeschi prezintă „impresiile” celor doi participanţi. Severeanu, în raportul acestui congres, precizează temele principale: limita obligativităţii asistenţei publice, „obligaţia metodică în faceri de bine” (din diverse perspective precum condiţionarea ajutorului prin anchetă la domiciliu, oferirea mijloacelor săracilor valizi pentru câştigarea existenţei), grija faţă de copiii din sistemul public, „cum trebuie să fie dat ajutorul medical la ţară”. Propunerile lui vizează trecerea de la filantropie la datoria de a-i ajuta pe toţi cei care „nu-şi pot câştiga singuri subzistenţa”, introducerea şi necesitatea anchetei, înfiinţarea atelierelor pentru săracii valizi, interzicerea cerşetoriei, subvenţionarea societăţilor de binefacere (în special cele pentru bolnavi şi

[126] Ligia Livadă-Cadeschi. *„Meseria cerşutului în pământul aceştii patrii.” Fragmente de istorie socială românească, 1800-1900*, Ed. Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2013, p.170.

orfani care sunt deficitare).[127] Celălalt participant se axează pe analiza „cauzelor pauperismului şi a principiilor generale ale asistării săracilor" şi pe distincţia dintre beneficiarii „care necesită asistenţă medicală, instituţionalizată sau la domiciliu şi cei care trebuie asistaţi cu ajutoare în bani", având în vedere că tema pauperismului era foarte discutată în Europa.[128] Singurele observaţii pe care le face cu privire la distincţia dintre săracul urban şi cel rural este că cel de-al doilea este lăsat în afara sistemului. În ciuda apologiei etatizării asistenţei sociale, se constată o incapacitate a administraţiei de a identifica şi gestiona totalitatea cazurilor ce intră în sfera acestui domeniu. „(...) Inexistentă în mediul rural sau prost întocmită şi lipsită de metodă în cel urban, asistenţa medicală şi socială a săracilor rămâne un domeniu de intervenţie socială prin excelenţă deficitar."[129]

La nivel instituţional şi legislativ se preiau modelele şi modele occidentale în vogă la acea dată. Astfel, tot mai multe voci cer „stârpirea cerşetoriei" (cea mai vehementă este cea a lui Mihail Kogălniceanu) şi internarea lor în instituţii speciale, iar în 1862 un nou „Regulament pentru organizarea serviciului stabilimentelor penitenciare şi de binefaceri din România" în vigoare până în 1874, în cap. VIII şi ultimul, precizează „stabilimentele de binefacere: de calici cerşetori bărbaţi, calice cerşetoare femei, cerşetori valizi, stabilimentul de nevârstnici orfani"[130]. Trecerea de la mila faţă de cerşetori ca practică creştină la o instituţionalizare a ei este extrem de anevoiasă, pe de o parte datorită tradiţiei de practicare a filantropiei asumate la nivelul popu-

---

[127] C.D. Severeanu, *Raport asupra Congresului Assistenţei Publice, ţinut la Paris în zilele de 28 iulie până la 4 august, presentat Consiliului Comunal al Capitalei*, Bucureşti, 1890, pp.9-11, 28, *apud*. Livadă-Cadeschi, *Op. cit*., p. 173, 177.
[128] *Cf*. Iacob Felix. *Tratat de hygienă publică şi poliţie sanitară*, partea I, Bucureşti, 1870 şi *Istoria igienei în România*, partea II, Bucureşti, 1902, *apud*. Livadă-Cadeschi, *Op. cit*., p. 182.
[129] Ligia Livadă-Cadeschi. *Op. cit*., p. 205.
[130] Ioan Bujoreanu, *Legiuirile României vechi şi noi*, vol. I, 1873, p.849, *apud*. Livadă-Cadeschi, *Op. cit*., p.30.

lației, pe de altă parte datorită unei incapacităţi de organizare şi implementare instituţională. Aşa cum vom vedea, abuzurile, fraudele, excesele de tot felul afectează în mod direct o bună gestionare a fondurilor dedicate săracilor. Din această categorie, cerşetorul este exclus. „Legea de organizare comunală din 1864 şi modificările ei din 1874, 1882, 1894 fixau obligaţia comunelor şi judeţelor de a se ocupa de copiii găsiţi, de infirmi, de alienaţi, de a înfiinţa azile de noapte şi ospătării comunale pentru cei fără lucru.”[131] Și azi, cade în sarcina instituțiilor locale să se ocupe de organizarea, bugetarea și gestionarea anumitor probleme sociale.

Care este tabloul mijlocului de secol XIX? Pe fondul mișcării igieniste din Europa occidentală, începe și la noi interesul pentru starea de igienă a populației, precum și programe de combatere a precarității acesteia.[132] Se constată anvergura medicinei sanitare şi a igieniştilor care argumentează şi demonstrează repercursiunile bolilor şi a molimilor asupra bunăstării sociale. De la ciumă şi holeră, la parazitoze, viroze şi tuberculoză, tabloul acestui secol pare unul sumbru. Poate de aceea, asistenţa socială (asistenţa publică) intră în sfera medicinei sanitare. Se mai adaugă un tip de practicare a agriculturii rudimentare – axate mai degrabă pe supravieţuire decât pe profit şi care nu este încă pregătită să facă faţă unui comerţ competitiv, un analfabetism endemic predominat şi atunci (ca şi acum) de sintagma „cartea strică mintea”, lipsa unui exerciţiu politic şi a unui spirit civic (pe care de abia cum am început să-l deprindem şi să-l exercităm), dezacordul dintre realităţile cu care se confruntă majoritatea populaţiei şi o legislaţie care reprezintă doar parţial interesele acesteia. Şi totuşi, s-au făcut atât de multe: o regândire şi o restructurare instituţională (chiar dacă una problematică), desfiinţarea iobăgiei, introducerea votului cenzitar şi începutul unei perioade de extindere a alfabeti-

[131] *Eniclopedia României*, vol.I, Ed. Imprimeria Naţională Bucureşti, 1938, p.522, *apud*. Livadă-Cadeschi, *Op. cit*., p.31.
[132] Daniela Maci. *Op. cit*., p. 140.

zării. Dincolo de toate acestea, predomină, şi ieri şi azi, veşnica incoerenţă şi inconsecvenţă dintre teorie şi practică. Şi, deasupra tuturor, omul politic şi cultural al epocii, ba adulat, ba criticat. Adulat pentru modernizarea instituţională, blamat pentru eşecul de a moderniza în profunzime o lume înţepenită în premodernitate.[133] Reprezintă toate acestea o moştenire a deceniilor anterioare?

b) Centralizare sau descentralizare? (1801-1858)

În prima jumătate a secolului al XIX-lea are loc un eveniment care ar fi trebuit să aibă consecinţe benefice: Tratatul de la Adrianopol din 1829 prin care se aboleşte monopolul otoman asupra comerţului exterior. Desigur, beneficiile acestui tratat se vor resimţi doar de către o parte infimă a populaţiei, în timp ce populaţia majoritar rurală cunoaşte un fenomen de sărăcire. Trecerea de la generaţia acestei perioade (prin dispariţia lor fizică) la generaţia următoare a periclitat, într-un anumit fel, o pseudo-continuitate ce ar fi putut fi dezvoltată. Pe de altă parte, rămâne să vedem în ce măsură, evenimentele politice ca războaiele ruso-turce desfăşurate pe teritoriile româneşti, creşterea influenţei ruse (pe de o parte benefică pentru că, alături de greci, este factorul de mediere şi difuzare a culturii franceze), declinul otomanilor, afectează asistenţa socială.

În ciuda viziunii negative cu care au fost priviţi fanarioţii (în unele privinţe justificată), din ce în ce mai mulţi autori arată şi aspectele pozitive şi urmele lăsate de aceştia. Printre altele, inclusiv „asistenţa socială” ale cărei

[133] *Idem.*

„rădăcini” sunt de găsit în „reformele principilor fanarioţi”[134]. Rămâne de văzut dacă e aşa sau nu.

Problema care pare să caracterizeze această perioadă este disputa dintre stat şi biserică, în ceea ce priveşte coordonarea și conducerea domeniului asistenţei sociale şi care se manifestă printr-o tendinţă de monopolizare din partea statului. Consecinţa va fi o restrângere şi o pierdere treptată a domeniului de către biserică fără a renunţa la prerogativele unei recunoaşteri publice a implicării sale filantropice. Totuşi, Biserica va asuma în continuare rolul de mediator între cei aflaţi în dificultate şi principe şi reprezentanţii săi. Ambele părţi vor practica filantropia, chiar dacă într-o concurenţă din ce în ce mai acerbă. Principii fanarioţi cu moştenirea lor bizantină vor inocula în memoria colectivă prezenţa şi responsabilitatea actului filantropic.[135] Problema unei reforme şi restructurări astfel încât să existe nu doar o continuitate la nivel teoretic, dar şi posibilitatea de implementare a regulamentelor rămâne inconsecventă. „Les idées qui gouvernaient ses actions étaient la stabilité des mesures, la solidarité entre les individus influents dans la société et la reconnaissance de la nécessité des réformes là où elles devaient être mises en œvre. (...) Le passage de l’ancien ordre, éminemment ecclésiastique, au nouvel ordre, est préparé attentivement non seulement au niveau pratique mais aussi au niveau du discours public.”[136] Cel puţin, la nivelul proiectelor, propunerile aduse de către stat par a fi mai coerente şi mai coagulate decât cele ale bisericii care ajunsese în faza practicării filantropiei în virtutea unei inerţii bazate pe tradiţie. Pe de altă parte, pasarea filantropiei de la o autoritate la alta, multiplele modificări aduse în interiorul Regulamentelor Organice, pro-

[134] Nicoleta Roman. „Ancien orphelin, futur citoyen de l’État. L’abandon infantile et l’assistance sociale entre initiative privée et l’autorité de l’État dans la Valachie moderne”, în Silvia Marton et Constanţa Vintilă-Ghiţulescu (coord.). *Penser le XIXe siècle. Nouveaux chantiers de recherche*, Ed. Universităţii „Alexandru Iona Cuza” Iaşi, Iaşi, 2013, pp. 125-151: 125.
[135] *Ibidem*, pp. 150, 127, 128.
[136] *Ibidem*, pp. 130-131, 132.

blema subfinanţării şi a unei gestionări deficitare par să fie singurele constante de-a lungul vremii. Care este iniţiativa privată, atât de importantă în secolele precedente? În această perioadă se constată o pendulare dinspre donaţia făcută nevoiaşului spre caritatea care susţine educaţia. Căci, conform influenţelor ce apar, se pare că a civiliza este *motto*-ul pe care elita o consideră importantă în sfera atribuţiilor sale pentru că educaţia, sărăcia şi delicvenţa erau îndeaproape legate, cărora li se adaugă frica de a nu decădea din interiorul propriei clase sociale[137]. În 1831-1832 intră în vigoare Regulamentele Organice care preiau, reorganizează şi reformează instituţiile fanariote existente. Însă, de exemplu, pentru perioada ocupaţiei ruseşti dintre 1806-1812 nu au rămas (sau nu s-au găsit) informaţii cu privire la funcţionalitatea Cutiei milei (sau dacă a funcţionat) sau a Orfanotrofiei. Problemele cu care se confruntă Principatele Române în această perioadă, până la Reformele lui Kiselef, ţin de delapidări (însuşirea banilor destinaţi Cutiei Milei de către vreun responsabil), fraude şi deficituri (de exemplu, există o multitudine de pensii şi ajutoare pentru boieri, "în timp ce săracii răbdau"), lucruri care constituie cauza principală a situaţiei precare a fondurilor destinate săracilor[138].

Problema epidemiilor perturbă ordinea socială. Având în vedere că abia după ieşirea de sub dominaţia otomană directă se primeşte acordul organizării carantinelor (turcii care se conformau preceptului „de ce ţi-e scris nu scapi" interziceau organizarea carantinelor, poate şi din motive politice), ciuma şi, mai apoi, holera fac adevărate ravagii. La izbucnirea epidemiei de holeră din 1831, Kiselef va organiza o carantină pe malul stâng al Dunării, ceea ce înainte era de neconceput. Pe de altă parte, ţinând cont de rapoarte şi alte plângeri din partea boierilor români, în 1830 numeşte „o comisie care să

[137] *Ibidem*, pp. 143-144.
[138] *Cf.* Pompei Gheorghe Samarian. *Medicina şi farmacia în trecutul românesc, vol. III, Asistenţa publică în trecutul românesc până la 1834*, Ed. „Bucovina" I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1938, pp.227, 228, 238.

cerceteze ‹cataştilele Caselor făcătoare de bine›”. Problemele pe care le întâmplină această comisie ţin de ostilităţile şi orgoliile dintre boieri, lipsa comunicării şi a deschiderii către celălalt, însuşirea tipului de comunicare şi negociere bizantino-otoman şi alte interese. „Regulamentul caselor făcătoare de bine şi de obştesc folos întocmit de Comisiune (…) fixează numărul Caselor făcătoare de bine la patru: Casa milosteniei, Orfanotrofia, Casa spitalelor şi Casa şcoalelor”; toate conduse de o comisie centrală formată din Mitropolit, vel Logofăt şi vel Vornic care raportează direct Domnitorului.[139]

În această perioadă se pune problema departajării clare între cerşetorii apţi de muncă şi cei neputincioşi pe baza datoriei pe care statul o are „pentru stârpirea relelor”. În ceea ce priveşte Institutul cerşetorilor nu există dovezi clare ale existenţei lui, cel puţin în forma în care e stipulată în Regulamente[140]. Diferenţele dintre Ţara Românească şi Moldova sunt minore pentru că exista obiceiul ca un domnitor să se mute dintr-un loc în altul. Diferenţele ţin mai degrabă de centralizarea specifică în Muntenia, în timp ce în Moldova fiecare instituţie este de sine stătătoare (în urma reformelor, vor fi unificate)[141].

Am văzut prima încercare, timidă, de etatizare a filantropiei. Ce înseamnă totuşi filantropia şi care sunt principiile ei? Cum se desfăşoară în secolele precedente? Care sunt formele rudimentare de organizare instituţională?

[139] *Ibidem*, pp. 437, 438.
[140] *Ibidem*, p. 475.
[141] *Ibidem*, p. 558.

5) RUDIMENTE INSTITUȚIONALE: secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea

a) Paşi spre asistenţa publică: secolul al XVIII-lea

Secolul al XVIII-lea, secolul fanarioţilor prin excelenţă, este perioada în care apar primele modificări esenţiale în ceea ce priveşte practicarea filantropiei şi, începând cu sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, se înfiinţează „o seamă de aşezăminte caritabile (spitalurile săracilor bolnavi) şi de alcătuiri administrative cu vocaţie socială (Epitropia Obştirilor, Cutia Milelor, Orfanotrofia, Epitropia Sărmanilor Evgheniţi etc)."[142] În privinţa cerşetorilor, ceeea ce a moştenit secolul al XIX-lea, apare stipulat în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Pitacele domneşti interzic practicarea cerşetoriei de către cei valizi şi stipulează legalitatea cerşetoriei doar pentru invalizi, deşi, în cele din urmă, şi acestora din urmă li se interzice cerşitul în spaţiul public şi sunt trimişi în grija bisericii nevoite să-i preia în cadrul mănăstirilor.[143] Primii care crează la sfârşitul secolului al XVIII-lea, într-un anumit fel, asistenţa publică prin reglementări sunt Alexandru Ipsilante (Ţara Românească) şi Grigore Al. Ghica (Moldova). „(...) Constituirea Epitropiei de obşte, organ de control, de executare şi răspundere" reprezintă forma rudimentară de organizare instituţională. „De epistăsia Cutiei milosteniei ţin probleme de igienă socială: α) Asistenţa orfanilor, a văduvelor, a fetelor de măritat sărace, a bătrânilor nevolnici, a funcţionarilor pensionari, a invalizilor şi schilozilor; diferitele porunci domneşti, care ţin loc de regulamente, specifică, pentru fiecare fel de asistenţă, drepturile celor în nevoe, forma asistenţei şi sumele ce trebue să se dea fiecăruia. β) Asis-

---

[142] Ligia Livadă-Cadeschi. *Op. cit.*, p.12.
[143] *Ibidem,* p. 13.

tenţa bolnavilor din spitale, care este reglementată pentru fiecare spital în parte, de către ctitorii respectivi, fondatori. γ) Asistenţa bolnavilor nespitalizaţi, a acelora care zac prin casele lor, a dus la creiarea medicului public, «medicul săracilor».”[144] Necesitatea primelor forme de legislaţie domenială apar, în primul rând, datorită fazei incipiente de dezvoltare urbană. Aşa cum am văzut anterior, asistenţa socială este un domeniu ce deserveşte exclusiv urbanul (abia după 2007 se extinde, cel puţin la nivel instituţional în ruralul românesc). Pe de o parte, prin intermediul grecilor, are loc o creştere a „populaţiei alogene” venită în vederea „comerţului sau al altor tipuri de afaceri”, pe de altă parte, în urma „desfiinţării oştirii naţionale de către Fanarioţi”, cei care o deserveau – preponderent populaţie rurală – se retrag şi „(...) se închid în satele lor, se închid în ei însăşi, rămânând cu moştenirea datinelor şi cu învăţămintele Pravilelor bisericeşti”[145]. Astfel, o gândire unitară în termenii problemtizării unor teme comune între rural şi urban, nu doar că nu exista ca temă de reflecţie în această perioadă, dar nici măcar nu era conştientizată.

Problema acută şi cea mai gravă cu care se confruntă populaţia acestui secol este cea a epidemiilor, care loveşte atât ruralul, cât şi urbanul. Însă, cum termenul de „igienă” apare în vocabularul limbii române abia în secolul al XIX-lea, iar carantinele erau interzise, singurele modalităţi de a face faţă acestor calamităţi erau fie lazareturile numite uneori calicii, fie bolniţele – a căror acoperire semantică este intens dezbătută. Cum ruralul era exclus (singurele dăţi când intră în memoria colectivă este în timpul epidemiilor care lasă în urma lor un număr impresionant de victime), aceste probleme aparţin doar urbanului. Dacă stipulările legislative prevăd obligativitatea ca cerşeto-

---

[144] Pompei Gheorghe Samarian. „Sănătatea şi igiena rurală în trecutul românesc”, în „Revista de Igienă Socială” (director G. Banu): *Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România*, anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun. 1940, pp. 38-47: 44.
[145] *Ibidem*, p. 42.

rul (uneori săracul) să se retragă în interiorul mănăstirilor, odată cu preluarea acestora de către greci, bolniţele devin din ce în ce mai rare. În ceea ce priveşte statutul bolniţei (pe lângă mănăstire) acesta este problematic şi e necesar să dezvoltăm această parte, chiar dacă – ca temă a vocabularului, ar aparţine părții a doua din această carte.

Dezbaterile din jurul bolniţei sunt axate, în principal, pe două direcţii: sinonimia sau antonimia dintre bolniţă şi spital şi exclusivitatea destinaţiei lor pentru călugării bătrâni şi bolnavi sau accesul lărgit şi pentru laici. Argumentele sunt fie de natură terminologică, fie axate pe sursele/documentele vremii, fie – datorită ambiguităţilor primelor două – pe interpretările existente. Voi prezenta un scurt rezumat selectiv cu argumente pro şi contra, chiar dacă tema bolnițelor apare și la Oprea[146] (unde bolnița constituie mai degrabă pretextul conturării instituționale a asistenței sociale) și la Nistor.[147] Brătescu, care porneşte de la observaţia că la sfârşitul secolului al XVII-lea bolniţa „putea indica un anumit locaş de cult", susţine că „străvechiul tipic monahal stabilea ca în chiliile bolniţei să fie adăpostiţi mai cu seamă călugării bătrîni şi bolnavi, incapabili să se supună rigorilor obişnuite ale vieţii monahale."[148] Pe de altă parte, preluând un fragment din textul lui Iorga („La continuation des hôpitaux byzantins par les hôpitaux roumains", în vol. *Neuvieme Congrès International d'Histoire de la Médicine*, Bucureşti, 1932, p. 696: „Spitalul nu putea fi nici pentru ţărani, sănătatea acestora fiind încre-

[146] Ionuț Mihai Oprea. *Community Social Work. The Ecclesial Component in Solving the Social Problems of the Community: The Role of Church in the Development of Social Work Services*, Ed. Lambert, 2021.

[147] Polixenia Nistor. *The Charitable Foundations of Social Assistance*, în „Eastern-European Journal of Medical Humanities and Bioethics", vol. 2, nr. 2, 2018, pp. 15-30. Având în vedere că în scurtul istoric pe care îl prezintă, autoarea utilizează pe de o parte, aceleași surse, iar pe de altă parte nu se oprește la problemele referențiale ale termenilor de bolniță și spital, am preferat să nu includ acest text în sursele bibliografice.

[148] G. Brătescu. *De la bolniţa mănăstirească la spitalul civil*, în „Semnificaţia medico-istorică a bolniţelor mînăstireşti", extras din revista „Mitropolia Olteniei", nr. 9-10/1969, 11-12/1969, nr. 1-2/1970, cu o postfaţă de Firmilian Mitropolitul Olteniei, Craiova, 1970, pp. 12-19: 14.

dinţată ‹babelor› şi ‹moşilor›, a căror activitate tainică continuă încă şi a căror ‹ştiinţă› nu este totdeauna o vorbă goală, şi nici pentru boieri, care nu şi-ar fi părăsit bogatele lor locuinţe pentru a se lăsa îngrijiţi într-un aşezămînt public.”), autorul susţine că bolniţa, putea asigura, eventual, doar un adăpost pentru „mirenii bolnavi” care erau duşi la mănăstiri în vederea pelerinajelor, a maslurilor etc.[149] Accentuând diferenţele dintre rolul bolniţelor de la noi şi cele bizantine sau slave, argumentează că inclusiv stipulările legislative, aşa cum apăreau în Pravile, prevedeau decăderea din drepturile părinteşti a celor care vor trimite membrii ai familiei la „spitali” („cum se exprimă moldoveanul”) sau la „casa unde zac calicii şi oamenii bolnavi” (munteanul)[150]. Concluzia autorului constă atât în absenţa unei sinonimii, cât şi a unei continuităţi instituţionale între bolniţă şi spital. „Cu excepţia spitalelelor de psihiatrie, actuala reţea de asistenţă spitalicească din ţara noastră nu îşi are aşadar rădăcinile directe în bolniţele mănăstireşti, ci în aşezămintele aflate cîndva sub administraţia Eforiei spitalelor civile, a Spiridoniei sau a altor fundaţii particulare şi mai cu seamă în sistemul creat de stat în ultimul secol.”[151] Vătămanu, ceva mai tranşant, susţine ferm că bolniţele au fost aşezăminte exclusiv pentru călugării bătrîni şi bolnavi şi nu există nici o legătură cu spitalul, în accepţiunea modernă a termenului.[152] Duţescu şi Marcu oferă o sinteză a tuturor tezelor. Pe lângă cei menţionaţi deja, îi aminteşte pe Samarian care identifică spitalul cu bolniţa şi pe Manoliu ce deschide seria celor care neagă această identitate terminologică argumentând că în sfera asistenţei sociale a bisericii intrau doar infirmii şi bătrânii.[153] Aspectul asupra căruia atrag

[149] *Ibidem*, p.15.
[150] *Ibidem*, p. 16.
[151] *Ibidem*, p. 17.
[152] *Cf.* Nicolae Vătămanu, *„Bolniţa” şi „Vraceavniţa”*, în „Semnificaţia medico-istorică a bolniţelor mînăstireşti”, extras din revista „Mitropolia Olteniei”, nr. 9-10/1969, 11-12/1969, nr. 1-2/1970, cu o postfaţă de Firmilian Mitropolitul Olteniei, Craiova, 1970, pp. 29-34: 29.
[153] *Cf.* B. Duţescu. Nicolae Marcu. *Bolniţe şi spitale româneşti în secolul al XVIII-lea*, în Semnificaţia medico-istorică a bolniţelor mînăstireşti, extras din revista „Mitropolia Olteni-

atenţia Duţescu şi Marcu este că autorii menţionaţi se referă la surse de până în secolul al XVII-lea şi nu ţin cont de apariţia instituţiei în sfera publică din secolul al XVIII-lea (exemplele pe care le oferă sunt apariţia spitalului Colţea şi Pantelimon în prima jumătate a secolului al XVIII-lea). Astfel, concluzia majorităţii celor care dezbat acest subiect, este că noile instituţii – spitalele sunt „instituţii de sine stătătoare care nu au apărut prin dezvoltarea sau transformarea vreunei bolniţe mănăstireşti”[154].

b) Frăţiile şi breslele: secolul al XVII-lea

Aşadar, problema bolnavilor – în special a celor săraci aparţine urbanului şi nu ruralului (unde este reglementată în cadrul comunităţii şi conform „obiceiului pământului”). Totuşi, categoriile dependenţilor din această perioadă sunt ceva mai largi (orfani, bătrâni, văduve). În lipsa unor instituţii existente, doar în incinta mănăstirilor din mediul urban începe să se consolideze o nouă formă de asistare reciprocă (nouă pentru spaţiul românesc) prin intermediul „Cutiilor breslelor” (contribuţiile membrilor respectivei bresle se adunau într-un fond destinat ajutării celor aflaţi în dificultate: bătrâni, bolnavi). Pe de o parte, acestea apar pe fondul necesităţii susţinerii dependenţilor într-un spaţiu urban aflat în expansiune (chiar dacă una lentă) şi din care lipsea această formă de caritate. Pe de altă parte, ele apar datorită inexistenţei unei instituţionalizări a asistenţei sociale, dar și a forţei exemplificatoare pe care o exercită asistenţa particulară care, însă, nu acoperă toate problemele sociale (se axează în principal pe orfani, văduve sau donaţii către biserică în scopuri filantropice). Mai trebuie să ținem cont de mentalul epocii. Un alt motiv estenţial în apariţia breslelor, pe care îl enunţă Samarian,

ei”, nr. 9-10/1969, 11-12/1969, nr. 1-2/1970, cu o postfaţă de Firmilian Mitropolitul Olteniei, Craiova, 1970, pp.35-42: 35.

[154] *Ibidem*, pp. 36, 37.

este că în această perioadă apare „meseria de sărac sau de infirm, leneşii cari înţeleg să trăiască din mila altora, în loc să muncească”, lucru care conduce la necesitatea unor reglementări ce obligă bisericile să-şi adune „săracii ei care trăiesc de pe urma enoriaşilor şi ai bisericii respective”.[155] Din acest moment, săracii ce aparţin unei anumite biserici se organizează în „frăţii creştine” pentru a-şi apăra nu doar statutul, ci şi beneficiile. Astfel, frăţiile creştine pe măsură ce se vor organiza mai bine, se vor transforma treptat în bresle. „Frăţiile săracilor şi schilozilor au urmat aceiaş cale şi în secolul al XVII-lea iau numele de breasla mişăilor sau breasla calicilor (…)”, care vor decădea treptat la statulul de cerşetori[156]. Desigur, şi aici, ca în cazul bolniţelor, părerile sunt împărţite în ceea ce priveşte această continuitate dintre frăţiile creştine şi bresle.

În afara frăţiilor/breslelor săracilor, instituțiile care aparţin *de facto* câmpului referențial al termenului de breaslă, sunt cele care se revendică de la meseriile ce unifică breasla şi care sunt înfiinţate pentru a preveni riscul căderii în sărăcie (prin accident sau boală) în ciuda practicării unei meserii. Şi în cazul breslelor există dispute cu privire la originea lor. Dacă Tocilescu consideră că originea lor este română, iar Iorga le consideră a fi „imitaţii aduse prin Galiţia polonă sau prin Ardeal”[157], cert este că, cel puţin în Transilvania, primele bresle sunt cele ale saşilor şi sunt specifice doar urbanului. De ce o spaimă atât de mare în faţa sărăciei? În parte, datorită instabilităţii politice, diverselor conflicte armate, fiscalităţii imprevizibile, epidemiilor şi calamităţilor naturale. Cum răspunde biserica?

---

[155] Pompei Gheorghe Samarian. *Op. cit.,* 1938, p. 14.
[156] *Idem.*
[157] *Ibidem*, p. 45.

6) DOAR FILANTROPIE: secolele al XV-lea şi al XVI-lea

a) Monopol religios

Dacă în Europa secolului al XVI-lea are loc reforma carităţii iniţiată de burgurile germane şi extinsă în spaţiul occidental (în special în problema copiilor abandonaţi)[158], la noi predomină un model de factură bizantino-slavă în interpretare autohtonă – dacă ţinem cont că anumite instituţii de asistenţă de factură bizantină nu şi-au găsit locul şi rostul într-un spaţiu predominant rural şi, deci, autarhic. Pe de altă parte, cu cât coborâm cronologic, cu atât mai dificilă devine înţelegerea mijloacelor şi a instrumentelor de asistentă pentru că sursele acestei perioade nu sunt în limba română, ci, în marea lor majoritate, în slavonă. La care se adaugă imprevizibilul aplicării reglementărilor existente, fiecare putând să aleagă sau să combine formele legislative existente: pravile, nomocanoane, hrisoave sau obiceiul pământului.

În schimb, într-o Europă bântuită de molimi, biserica reprezintă principalul mediator, atât pe orizontala vieţii – ca intermediar între boală şi asistenţă, cât şi pe verticală – ca intermediar între „aici" şi „dincolo". Pe lângă cei atinşi sau răpuşi de epidemii, marea problemă a acestei perioade o reprezintă invalizii de război care, în virtutea faptului că luptă fie pentru ţară (încă un termen destul de vag şi imprecis la acea dată), fie pentru apărarea credinţei (cea mai puternică formă de identitate), fie pentru domnitor, trebuie răsplătiţi. Formele de răsplată sunt acordate prin intermediul celor sănătoşi, sau prin scutirea plăţii unor impozite (dări), sau prin împroprietăriri.[159]

Astfel, pe filiera încurajării de către biserică, apare „asistenţa pornită din iniţiativă domnească sau a particularilor înstăriţi" care, dintr-un anumit

158 *Cf.* Ligia Livadă-Cadeschi. *Op. cit.*, p. 135.
159 *Cf.* Pompei Gheorghe Samarian. *Op. cit.*, 1940, p. 40.

punct de vedere continuă, dintr-un alt punct de vedere depăşeşte sau înglobează obiceiul ctitoririi de biserici şi mănăstiri.[160] Nu trebuie uitat că grija faţă de săraci era, într-un fel, reglementată de biserică astfel încât pe de o parte, donaţiile erau făcute doar la marile sărbători (săracul fiind considerat „un fel de *res divina*"), pe de altă parte săracii cădeau în sarcina exclusivă a bisericii. Doar odată cu conştientizarea unei noi categorii – invalizii de război, aceştia vor intra nu doar în grija bisericii, ci şi a domnitorilor. Este momentul din care începe folosirea unor termeni precum milă şi milostenie[161], o preluare directă pe filiera atribuţiilor împăratului bizantin, traduse şi reinterpretate la noi. Biserica se alătură şi ea acestui model, îndemnând la milostenie (vom vedea ulterior problemele de vocabular - filantropie, caritate, milă). Astfel, apar şi alte „instituţii ospitaliere", chiar dacă mult îndepărtate de modelul originar. Ca să înţelegem mai bine această distanţă, e necesară o scurtă incursiune în modelul bizantino-slav al instituţiilor.

b) Între modelul bizantin şi slav

Şi pentru că termenul de bolniţă a suscitat cele mai intense polemici, îl voi folosi ca pretext în filiaţia instituţională. Cum pe teritoriile româneşti, documentele se redactează în primul rând în slavonă, dar se foloseşte această limbă şi pentru alte traduceri, prima confuzie pare că se datorează unei mici modificări funcţionale în spaţiul slav, distinct de cel bizantin. Dacă în nosocomionul bizantin, „medicul este prezent în permanenţă", în bolniţa sârbească de la Muntele Atos, bolnavul cade în sarcina egumenului. Pe de altă parte, atunci când Paisie Velicicovschi întemeiază mănăstirea Dragomirna (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea) „(...) demonstrează posibilitatea şi chiar

[160] Pompei Gheorghe Samarian. *Op. cit.*, 1938, pp. 11, 12.
[161] *Ibidem*, p. 10.

îndatorirea adaptării tipicului monahal la realităţile spirituale şi materiale ale timpului şi locului."[162] Aşadar, sursele bizantine sunt mai degrabă indirecte, ele fiind preluate din regulamentele slave (de sud sau de est). Pe de altă parte, dacă urcăm puţin în timp şi avem în vedere influenţa otomanilor, trebuie precizat că şi turcii au preluat „anumite elemente ale tradiţiei bizantine". Ruşii în schimb, a căror primă atestare documentară a bolniţei datează din 1050, dezvoltă un „sistem complex de asistenţă socială" permiţându-şi să „întreţină o sumedenie de aşezăminte, printre care spitale şi infermerii deschise oricui"[163]. Dacă termenul de bolniţă (la fel şi instituţia numită cu acest termen) a dispărut la ora actuală din vocabularul uzual al limbii române şi din realitatea cotidiană, el este păstrat cu înţelesul de spital în limbi slave ca sârba, bulgara sau rusa[164].

Chiar dacă problema semantico-lingivistică a rămas în continuare nerezolvată, bolniţele româneşti n-au cunoscut niciodată „amploarea spitalelor religioase bizantine, sau a celor catolice din Occidentul Europei". O oarecare dezvoltare apare destul de tardiv, în secolul al XVIII-lea, când apar şi aşezăminte destinate alienaţilor, străinilor şi pelerinilor.[165] În schimb, în Bizanţ unde urbanul cunoaşte o dezvoltare exponenţială care impune necesitatea reglementărilor instituţionale ale asistenţei, există o distincţie clară între aşezămintele destinate laicilor bolnavi şi cele destinate exclusiv călugărilor. Confuzia se leagă tot de o problemă terminologică, care se pare că provine de la Mardarie Cozianul, care în traducerea „Lexiconului slavo-român" de la 1649 echivalează *bolniţa* cu „casa de bolnavi" şi *vraceavniţa* cu „casa de

---

[162] G. Brătescu. V. Manoliu. *Bolniţele mănăstireşti la noi şi la vecini*, în „Semnificaţia medico-istorică a bolniţelor mînăstireşti", extras din revista „Mitropolia Olteniei", nr. 9-10/1969, 11-12/1969, nr. 1-2/1970, cu o postfaţă de Firmilian Mitropolitul Olteniei, Craiova, 1970, pp.24-28: 25.
[163] Vera Davidova, *Istoriia na zdraveopazvaneto v Bălgariia*, Sofia, 1956, p.28, *apud.* G. Brătescu. V. Manoliu. *Op. cit.*, p. 27.
[164] *Cf.* G. Brătescu. V. Manoliu, *Op. cit.*, p. 24,28.
[165] B. Duţescu. Nicolae Marcu, *Op. cit.*, p. 41.

vindecare”, introducând astfel confuzia dintre bolniţă şi spital. Dacă *vraceavniţa* slavă este echivalentul *xenon*-ului grecesc, acest lucru nu este valabil la noi.[166]

Deşi aparent, problemele legate de ambiguităţile lingvistice nu par să aibă vreo relevanţă în ceea ce priveşte constituirea, funcţionarea, reglementările şi reformele instituţionale, în această perioadă ele reprezintă o reală problemă. Atunci când termenul care numește o problemă socială, sau o instituție este preluat dintr-un alt vocabular, ambiguitățile de traducere sau de aplicare pe o altă realitate ridică o serie de probleme, așa cum am văzut în cazul bolniței. Dar dacă aceste ambiguităţi reverberează şi mai târziu? Disfuncționalitățile instituționale interferează și cu un vocabular vehiculat, nu doar cu un context politico-social și cultural. Și cum mai mult am preluat, decât am numit și formulat propriile noastre probleme, mă interesează să urmăresc pe de o parte, în ce măsură, în asistența socială, am preluat un vocabular cu care am numit niște realități și dacă realitatea noastră corespunde întrutotului câmpului referențial al termenilor preluați, și pe de altă parte, în ce măsură, acest vocabular preluat interferează cu disfuncționalitățile noastre instituționale (preluăm, numim, formulăm, aplicăm și uneori nu funcționează).

Pentru asta, am ales termenul de sărăcie care include în el însuși pe cel de sărac, căci definirea tautologică a sărăciei presupune totalitatea persoanelor sărace. Cine sunt săracii? Săracii de acum sunt aceiași cu săracii din secolele precedente? Există marginali care cad în afara definirii săracilor? Căci doar dacă avem în vedere acest vocabular, vom înțelege de ce, anumiți săraci, nu beneficiază de milă, sau filantropie/caritate, sau servicii sociale, sau beneficii sociale, adică de instituțiile de asistență socială.

[166] *Cf.* Nicolae Vătămanu, *Op. cit.*, pp. 30, 32.

II
AMBIGUITĂȚI TERMINOLOGICE
PLURALITĂȚI LINGVISTICE

1. DIFICULTĂȚI DE DEFINIRE A SĂRĂCIEI

Ce mai înseamnă sărăcia? Cine este săracul lumii noastre? Sunt doar două din întrebările la care voi încerca să răspund în acceastă parte a cărții. De fapt, mă interesează să înțeleg dacă instituțiile determină definirea sărăciei sau definirea sărăciei determină programele și politicile instituționale. Dacă în primele secole semnificația termenului era de la sine înțeleasă, căci inclusiv Biblia are destule referințe la sărăcie și săraci, iar până în zorii modernității lucrurile rămân destul de clare datorită unei stratificări sociale care determina locul și statutul fiecăruia în lume, treptat conotațiile termenului se modifică și se multiplică. Odată cu modernitatea care aduce ceva fără precedent în istorie, și anume salariatul, săracul devine cel care nu este angajat. Toate evenimentele secolelor al XIX-lea și al XX-lea au determinat o meditație și regândire continuă a lumii și a sensului lumii (în special în filosofie, și apoi, în sociologie și asistență socială după conturarea lor ca discipline de sine stătătoare). Săracul a fost fie marginalizat și, uneori exclus din mijlocul lumii, fie discriminat, fie ignorat, fie inclus – în funcție de definirea termenului – în diverse forme de ajutorare, fie folosit în campaniile electorale, etc. Înainte de a trece la primele semnificații ale termenilor din spațiul european, să vedem dacă există, totuși, o definiție univocă. Căci, în ciuda vizibilității săracului și a sărăciei, dificultățile definirii continuă.

În ceea ce privește sărăcia, „bazele teoretice (...) au început să se contureze încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea". Pe de o parte, dacă avem în vedere Europa occidentală, fenomene ca industrializarea care

determină migrarea ruralului spre urban, descoperirile tehnologiei și a derivatelor sale, teoriile ce încep să aibă priză în cotidian (de exemplu, marxismul), etc., determină și problematizări ale sărăciei. Se formulează întrebări care încearcă fie să victimizeze săracul, fie să găsească vinovatul pentru sărăcia celuilalt. Vina este când a săracului, când a societății, când a calamităților, când a crizelor de tot felul. Astfel, „la nivelul limbajului comun, sărăcia este un termen polisemic cu mare încărcătură ideologică.”[167]

În secolul al XX-lea, de exemplu, în anii ’70-’80 au loc dezbateri, politici, programe axate pe creșterea economică. Se considera că dacă există creștere economică, vor fi create locuri de muncă, iar șomerii vor putea avea venituri. Cum aceste politici nu au avut efectele scontate, după anii ’80 se trece „de la politici antisărăcie la politici de incluziune și justiție socială”, iar după ’90, „la politicile de incluziune socială”[168]. Toate tratatele Uniunii Europene contribuie la definirea, redefinirea și schimbările de paradigmă. Asta înseamnă că politicul a influențat formulările, adică vocabularul. De exemplu, termenul de excluziune socială, utilizat mai des decât cel de marginalizare, va prelua din ce în ce mai mult rolul termenului de sărăcie. „Tema sărăciei a continuat să fie în atenția publică, inclusiv a UE, deși limbajul s-a modificat. Schimbarea de limbaj politic a avut și ea un efect. În general, termenul de sărăcie a fost înlocuit cu termenul de excluziune socială, prin preluarea unui concept utilizat și mai înainte, de marginalizare, iar politica antisărăcie, a fost înlocuită cu promovarea incluziunii sociale.”[169] La finele secolului al XX-lea, în timp ce limbajul se dezvoltă și multiplică conotațiile termenului de sărăcie, interesul și felul în care era înțeleasă și definită sărăcia, scade. În ultimii douăzeci de ani, incluziunea socială, alături de justiție socială,

---

[167] Manuela Sofia Stănculescu. „Introducere”, în Manuela Sofia Stănculescu. Ionica Berevoescu (coord.). *Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România*, Ed. Nemira, București, 2001, pp. 1-14: p. 9.
[168] Elena Zamfir. *Op. cit.*, 2020, p.32.
[169] Cătălin Zamfir. Iancu Filipescu (coord.). *Op. cit.*, p. 251.

egalitate de șanse, etc. a devenit marota politicilor sociale. Nu mai avem politici axate pe lupta împotriva sărăciei, antisărăcie, prevenirea, reducerea, combaterea, etc., ci „obiectivele procesului de incluziune socială devin părți principale ale unor documente ale Parlamentului European și ale programelor de acțiune socială ale CE, atât pentru țările membre cât și pentru cele candidate. Nu este vorba aici doar de o simplă schimbare terminologică de la programe antisărăcie la cele de incluziune socială."[170]

Aceste modificări au deschis multe dezbateri și, nu în ultimul rând, multe polemici în mediul academic. Însă, înaintea acestor dezbateri destul de recente, termenul de sărăcie fusese deja preluat de specialiștii din domeniul științelor sociale și metamorfozat dintr-un termen ce aparținea limbajului comun într-unul ce se voia științific. Când spunem științific, spunem definiție clară, obiective și metodologii, intrumente și rezultate măsurabile. S-a pornit de la o definiție utilizată destul de des („Sărăcia este o stare de lipsă permanentă a resurselor necesare pentru a asigura un mod de viață considerat decent, acceptabil la nivelul unei colectivități date."[171]) și s-a ajuns fie la dorința de a crea un proces cât mai obiectiv care să se impună, fie la acceptarea că această pretenție este prea largă pentru că tema rămâne una controversată. Datorită unor rezultate problematice, cercetătorii iau în calcul reevaluarea metodelor de calcul a indicatorilor sărăciei, dar „fiecare dintre metodele aplicate are atât avantaje cât şi limite"[172]. Pe de altă parte, „judecând după complexitatea și numărul mare de studii despre sărăcie, ce se publică anual în lume, s-ar putea crede că un număr mare de politicieni și specialişti în

---

[170] Elena Zamfir, *Op. cit.*, 2020, p.33.

[171] Elena Zamfir. „Sărăcia: teorii și factori", în Elena Zamfir. Cătălin Zamfir (coord.). *Politici sociale. România în context european*, Ed. Alternative, București, 1995, pp. 53-76: 57.

[172] Marius Augustin Pop. *Determinarea evoluției sărăciei cu ajutorul pragurilor relative ancorate în timp*, în rev. „Calitatea vieții", an XX, nr. 3-4, 2009, pp. 377-398: 391, 394.

diverse științe sociale sunt intens preocupați de cunoașterea și restrângerea ariei de incidență a acestui fenomen."[173]

Când sărăcia devine temă de cercetare științifică, în procesul de obiectualizare a unui fenomen atât de comun și banal în accepțiunea comună, riscul este de a omite din discurs exact săracul care devine obiect depersonalizat și utilizat în măsurătorile neutre ale științelor sociale. Experții care realizează, mai mult sau mai puțin la comenzi politice, studii ale sărăciei, ajung la rezultate diferite în funcție de indicatorii și metodologia utilizată. Sau, de ce nu, în funcție de influențele politice. „Complementar, cercetarea academică a fost descurajată sau „domesticită" prin integrare în programele instituționale."[174] Așa cum remarcă Zamfir, „noile tendințe în politicile sociale sunt însoțite de preocupări majore de dezvoltare și rafinare a metodologiei de măsurare prin indicatori ai proceselor sociale privind sursele și gradul de sărăcie, pragul și riscurile ei, excluziunea și factorii ei, polarizarea socială și impactul ei în veniturile populației, egalitatea de șanse și eliminarea discriminării, accesul la justiție socială în sfera educației, sănătății, locuirii, securității, asistenței și protecției sociale etc."[175] În acest secol al consumerismului, globalizării și tehnicizării, polemicile și dezbaterile din mediul academic nu mai sunt axate pe tema sărăciei ca problematizare, ci mai degrabă, pornind de la relativitatea termenului, se axează pe polemici despre modalitățile de măsurare a riscului, gradului, ratei de sărăcie, a celorlalte categorii de sărăcie transpuse în termeni operaționali, etc. „Sărăcia reprezintă unul dintre conceptele cele mai înşelătoare preluate de către ştiinţele sociale din limbajul comun, unde sensul acestui concept era suficient de exact. Plasat însă în contextul universal al ştiinţei, claritatea dispare, generând două mari dificul-

173 Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Situația sărăciei din România în context internațional, în anul 2013*, în rev. „Calitatea Vieții", an XXIV, nr. 4, 2013, pp. 373-403: 373.
174 Cătălin Zamfir. Iancu Filipescu (coord.). *Op. cit.*, p. 253.
175 Elena Zamfir. *Op. cit.*, 2020, pp.29-30

tăţi."[176] Pe de o parte, în limbajul comun, câți săraci există, atâtea definiții avem, căci raportându-se la celălalt (individ, grup, comunitate, țară), fiecare se consideră sărac pe sine însuși. Posibilitatea de a găsi un gen proxim al tuturor săracilor este cvasi-imposibilă. Pe de altă parte, dacă plasăm individualul într-un context social general, definirea rămâne la fel de problematică căci trebuie să introducem diferențele specifice în funcție de care definim categoriile de săraci, iar acestea trebuie să respecte instrumentele științifice. Ce facem cu săracul care cade în afara acestor categorii?

Pe măsură ce indicatorii s-au multiplicat, iar sărăcia a devenit industrie, săracul devine tot mai estompat și greu de găsit în lumea reală. Multiplicarea definițiilor lărgește sfera sărăciei, iar săracul real se pierde printre nenumăratele categorii de săraci și indicatori ai sărăciei. În ciuda tuturor politicilor sociale, programelor, strategiilor, studiilor, statisticilor, etc. sărăcia continuă să existe, iar săracul rămâne tot sărac.

Cum e la noi? Am pornit de la o sărăcie tradițională (lipsa infrastructurii și a utilităților moderne, agricultura de subzistență, etc.), pe care încă o mai regăsim în anumite zone, ca să ne aliniem tuturor tendințelor europene. Am început și noi să înlocuim vocabularul – și el preluat pe aproape tot parcursul istoriei noastre. Nu mai spunem calici sau sărmani, spunem marginali sau cerșetori, apoi nu mai spunem săraci și vagabonzi, ci spunem săraci absoluți și incluși. Vom vedea în paginile următoare cum și de ce se realizează această trecere. E doar începutul a ceea ce cunoaștem azi: formularea sărăciei la nivelul politicii și a politicilor printr-o definire acceptată și asumată la nivel politic.

Așa cum vom vedea, la început sărăcia este definită prin raportare la zona religiosului, iar formele de ajutorare ale săracului sunt reglate și reglementeate prin apelul la credință. Apoi, pe măsură ce se descoperă ruralul,

---

[176] Marius Augustin Pop. *Op. cit.*, p. 380.

săracul din rural îl concurează pe cel din urban. În funcție de contexte și teorii, când unul, când celălalt este considerat mai sărac. Apoi, apar câteva teorii, dintre care o amintim pe cea a culturii sărăciei (teoretizată de Oscar Lewis, Charles Murray) conform căreia sărăcia se moștenește și, ca orice moștenire, se păstrează. Desigur e doar o ironie, căci problema este a săracului care se naște într-o astfel de familie, mediu, comunitate, etc. și care, uneori, în ciuda eforturilor individuale, rămâne prizonierul lumii în care s-a născut. Există și alte explicații precum discriminarea, limitarea oportunităților, etc. Oricum, teoria ne explică că, de fapt, săracul își asumă și acceptă condiția, ba o mai și auto-întreține și perpetuează, căci își interiorizează atât de bine condiția încât pare să nu îl mai poată urni nimeni și nimic din starea de sărăcie. De fapt, e un cerc vicios. Mai avem explicația structurală care nu mai învinovățește individul pentru sărăcia lui, ci vinovatul este sistemul economic, sau politic, sau social. Dacă, de exemplu, statul dorește să colecteze bani pentru a-i distribui sub formă de servicii sau alocații săracilor, acesta crește taxele. Efectul e falimentul acelor firme, instituții, indivizi care nu pot susține o fiscalizare mărită. Așadar, sărăcia se multiplică.

Dincolo de toate aceste teorii, a mai rămas o singură întrebare: care sunt cauzele sărăciei. Zamfir sintetizează aceste cauze în patru grupe de factori: factori structurali generali ca incapacitatea individului de a lucra, a se întreține (aici pot fi motivații individuale – boală, etc., sau externe – lipsa job-urilor, etc), factori globali conjuncturali unde există problema veniturilor (dacă veniturile sunt suficient de corelate economic, există putere de cumpărare, etc.), factori derivați precum cultura sărăciei, sau discriminare, dependențe, etc. și factori de politică socială, acolo unde aceste politici eșuează sau sunt deficitare, disfuncționale.[177] Mai pot apărea și situațiile neprevăzute precum crizele economice sau sanitare, restructurările sau regândiri ale pieței

---

[177] Cătălin Zamfir. *Op. cit.*, 2000, pp. 1-67.

muncii (de exemlu, AI, dispariția unor job-uri, timpul necesar alocat recalificării, etc.), falimente, inflație, calamități naturale, conflicte armate sau războaie, etc.

În funcție de care dintre acești factori, sau poate a altora, a fost definită sărăcia? În ce măsură vechile înțelesuri mai compun cu actualele semnificații? Să le luăm pe rând și să urmărim firul istoric al sărăciei și, implicit, al săracului.

2. MODELUL GRECO-BIZANTIIN

a) Filantropia

Având în vedere că există, în traducere românească, excelenta lucrare a lui Constantelos, carte care tratează exact problemele vizate în această parte a lucrării, voi încerca să sintetizez şi să rezum acele aspecte relevante pentru prezenta lucrare (asta nu înseamnă că nu mai există alte texte dedicate filantropiei, dar aici există o claritate a expunerii perspectivelor care mă interesează). Aşadar, această parte va constitui mai degrabă un rezumat, decât o problematizare. Voi grupa însă, tematic, acele ambiguităţi terminologice legate direct sau indirect de spaţiul românesc, completând cu exemple autohtone acolo unde ele vor deveni relevante.

Ca să înţelegem mai bine evoluţia termenului de filantropie care a stat secole de-a rândul la baza practicii şi a instituţiilor de asistenţă socială românească, e necesară definiţia lui în lumea de azi. „În zilele noastre, filantropia se referă la asistenţa terapeutică şi profilactică, la caritate, în sensul strict al cuvântului, toate acestea fiind îndreptate în direcţia alinării suferinţei umane."[178]

i) modelul grec

Etimologic, termenul este de origine greacă, alcătuit dintr-un compus (*filia* şi *antropos*), „iubirea omului pentru semenii lui". Sensului primar i adaugă cel de politeţe, amabilitate, bunătate şi generozitate (însă doar faţă de

[178] Demetrios J. Constantelos. *Filantropia bizantină şi asistenţa socială*, trad. Florina Georgeta Mureşan, Ed, Doxologia, Iaşi, 2014, p. 51. (Începând cu această parte, acolo unde utilizez aceeași sursă pentru clarificări, nu voi oferi referința la fiecare propoziție, sau sintagmă citată, sau fragment rezumat, ci – având în vedere că e vorba de aceeași lucrare – le voi trece pe toate acolo unde se schimbă difuz termenii, perspectiva, etc.

cei cu acelaşi statut social sau etnie). Filosofii şi poeţii Greciei antice vor modela sensul acestui termen cu accente moralizatoare, atrăgând atenţia asupra efectelor sărăciei şi a inechităţii sociale şi a datoriei morale faţă de semen (*cf.* Aristotel, *Politica*, 1265.12/ II.6.12, 1320b/ VI.5.10)[179]. Motivele care au stat la baza practicării filantropiei de către vechii greci erau atât utilitariste şi politice, cât şi religioase şi morale (dacă ţinem cont de modelul imitării divinităţii în înfăptuirea binelui, atât de drag lui Platon). Circuitul filantropiei se răsfrânge asupra oamenilor ca iubire a divinităţii care, la rândul ei, se reflectă în iubirea omului pentru semeni, inclusiv pentru cei aflaţi în situaţia de a fi ajutaţi. „În gândirea şi viaţa grecilor, filantropia era, în primul rând, un concept abstract, filosofic şi teologic; în al doilea rând, un atribut politic; în al treilea rând, mila arătată celui care avea nevoie de ea; şi în al patrulea rând, filantropia propriu-zisă, institutional organizată".[180] Astfel, înaintea bizantinilor, grecii aveau un sistem instituţional şi un sistem de asistenţă publică și pentru săraci, cu menţiunea că acest ajutor era acordat în funcţie de veniturile săracilor. Menţionăm câteva: *katagogia* (termenul vechi pentru *xenones*), adică locurile de odihnă sau spitalele aflate pe lângă temple (într-un fel, putem spune că sunt precursoarele bolniţei); azile pentru călători sau *xenones*, adică „camere de oaspeţi publice" ce ofereau adăpost şi hrană pentru străinii şi călătorii săraci[181] (care aveau un statut aparte, atrăgând mila autohtonilor datorită depărtării de casă a acestora) .

[179] *Ibidem*, p. 29, 31, 39.
[180] *Ibidem*, pp. 40, 41, 52, 51.
[181] *Ibidem*, pp. 33, 34.

ii) modelul bizantin

„Deşi creştinat, imperiul Bizantin nu a încetat nici o clipă să vorbească greaca, să studieze clasicii şi să respecte vechea tradiţie culturală."[182] În ciuda dublei origini a creştinismului – iudaică şi greacă, acesta preia filantropia de la vechii greci pe care o fundamentează în principiul dezinteresului lui Dumnezeu de a iubi oamenii în vederea mântuirii. Astfel, filantropia devine mai aproape de urmarea exemplului lui Dumnezeu, decât de componenta practică a filantropiei greceşti, mai abstracte.[183] Trecerea de la teorie la practică este iniţiată de Apostoli, încă din primul secol creştin, care-i vizează atât pe săraci, cât şi pe orfani şi văduve. În schimb, în această perioadă dispare interesul pentru călător, pentru străin. „Filantropia creştină a fost instituţionalizată foarte repede, episcopul fiind acela căruia i s-a încredinţat responsabilitatea administrativă pentru actele de caritate ale Bisericii".[184] În secolul al III-lea are loc instituţionalizarea Cutiei milei (lucru care la noi se întâmplă abia în secolele XVI-XVII, adică după 13 secole). În primele secole creştine, atât răsăritene, cât şi apusene, semantica filantropiei se dezvoltă, asimilând şi conotaţia de „dragoste pentru celălalt şi jertfă de bunăvoie".[185] Pe măsură ce frica de lipsa mântuirii devine tot mai acută, efectele (călugărirea, donarea averii, practicarea filantropiei) în lumea cotidiană devin din ce în ce mai vizibile. Morivele sunt atât de ordin teologic („dorinţa de a fi plăcut lui Dumnezeu şi de a-L imita"), cât şi religioase sau morale („căinţa şi întoarcerea la Dzeu"). Astfel, pătrunde în lumea bizantină o altă conotaţie a filantropiei, mai precis practicarea ei ca monedă de schimb: actul caritabil nu este suficient pentru mântuire, dar e suficient pentru a te scăpa de iad („a fi *philotheos*

[182] *Ibidem*, p. 39.
[183] *Ibidem*, pp. 39, 44.
[184] *Ibidem*, pp. 46, 47.
[185] *Ibidem*, p. 50.

– iubitor de Dumnezeu şi *philoptochos* – iubitor de săraci”). Filantropia oferă iertarea păcatelor, nu doar avantaje pământeşti şi cereşti.[186]

b) Instituţionalizarea filantropiei

Toate aceste idei au fost preluate de împăraţii bizantini. Împăratul, miruit prin voinţa divină, îşi manifestă recunoştinţa practicând filantropia ca invocare a milei divine ce duce la răscumpărarea păcatelor. „(...) Filantropia era practicată nu numai din raţiuni politice” (moştenire a gândire elenisitice) „şi sociale, ci şi în scopuri religioase, pentru a se elibera de o conştiinţă încărcată, pentru a se apăra de mânia lui Dumnezeu şi pentru mântuirea sufletului.”[187] Dacă înţelegem viaţa bizantinilor ca desfăşurare a vieţii care oglindeşte ierarhia cerească (şi a căror privire e orientată mereu pe verticală înspre Dumnezeu, o viaţă dusă conform prerogativelor bisericeşti), iar împăratul este nu doar un *Christomimetos basileus* (imitator al lui Hristos), ci şi cel care „convoacă sinoadele ecumenice, apără credinţa, combate erezia, fiind în general un model de evlavie”, atunci devine inteligibilă inseparabilitatea Monarhiei şi a Bisericii.[188] Pe acest fond, concurenţa în practicarea filantropiei devine acerbă între împărat, reprezentanţii bisericii şi elita politică. Evident că în cadrul acestei concurenţe există şi motive egoiste ca oportunismul. Toate aceste lucruri se vor reflecta în simbolismul ceremoniilor de încoronare care presupuneau un întreg arsenal de prevederi, de la scrierea jurământului (chiar de către împărat) prin care acesta asuma păstrarea tradiţiei moştenite şi pe care trebuia să-l facă înainte de încoronare înmânându-l personal

[186] *Ibidem*, pp. 53, 54, 60, 57.
[187] *Ibidem*, pp. 61, 203.
[188] *Ibidem*, p. 102.

patriarhului, la toată personalizarea acestui act prin care se arăta că Dumnezeu este la originea puterii împăratului.[189]

Toate persoanele implicate în punerea în practică a filantropiei aparţin „unui singur trup vizibil al lui Hristos pe pământ, Biserica sa”, aşadar nu există o linie clară de demarcaţie între Biserică şi Stat, între mănăstire şi persoane individuale. În ceea ce priveşte clerul, obligativitatea de a practica filantropia şi de a construi şi întreţine instituţii era prevăzută în Canoanele Apostolice (de exemplu, Canonul 59 sau Canonul 17 atribuit primului Sinod de la Niceea în 325, care recomanda ca în fiecare oraş al imperiului să fie construit un spital).[190] Printre cele mai cunoscute complexe filantropice este Vasiliada (aprox. 372) care „includea un spital, un orfelinat, o casă pentru bătrâni, un cămin pentru călătorii săraci şi vizitatori, un spital de boli infecţioase şi o instituţie pentru cei nevoiaşi”. Sfântul Ioan cel Milostiv, Patriarh al Alexandriei în secolul al VII-lea, iniţiază cuantificarea săracilor din Alexandria (aproximativ 7500) care sunt incluşi în programul de asistenţă socială şi încearcă eliminarea abuzurilor din administraţia patriarhiei.[191] Problemele unei birocraţii şi administraţii stufoase se reflectă, la fel ca în zilele noastre, în sincope şi disfuncţionalităţi. Efectele acestui tip de reglementare socială se vor reflecta, în secolele VII-XII, pe de o parte, într-un apogeu al bogăţiilor acumulate de Biserică, iar pe de altă parte, în inechităţile sociale şi economice[192]. Să nu uităm că stratificarea socială (inclusiv statutul sclavilor) aparţine voinţei divine. Constantin cel Mare (324-337), fondatorul Imperiului Roman creştin este primul, din seria împăraţilor, care va aloca fonduri speciale săracilor, orfanilor şi femeilor decăzute, dar şi instituţiilor. Se observă distincția dintre săraci și orfani sau văduve. Acest tip de acte filantropice (iar binefăcă-

189 *Ibidem*, p. 100.
190 *Ibidem*, pp. 107, 109, 110.
191 *Ibidem*, pp. 117, 135.
192 *Ibidem*, p. 134.

torii privaţi vor imita gestul împăratului) va continua până în 1453, statul fiind implicat atât în legislaţie, cât şi în practică. Toate aceste lucruri au fost cu putinţă, în primul rând, datorită posibilităţilor materiale care au ieşit în întâmpinarea unei evidente probleme a sărăciei specifică urbanului. Asta nu înseamnă că societatea bizantină a reuşit să eludeze contradicţiile dintre pietate, filantropie şi religiozitate excesivă sau superstiţie, dintre săraci şi bogaţi.[193]

c) Instituţiile filantropice

Am inclus acest subcapitol dedicat instituțiilor în partea vocabularului din două considerente: a) în capitolul precedent, am arătat doar instituțiile care funcționau pe teritoriile noastre; b) este mai relevant pentru această parte datorită interdependenței problemelor dintre vocabular și instituții.

Diversitatea tipurilor de instituţii dedicate asistenţei (spitale – ex. Pantocrator care avea şi un *gerocomeion*, leprozerii, maternităţi, cămine pentru bătrâni, orfelinate, aziluri filantropice etc.) era susţinută şi gestionată, în marea majoritate a cazurilor de către mănăstiri. În ceea ce priveşte identitatea de formă şi de conţinut a instituţiilor al căror nume a fost preluat pe filieră grecească, există câteva confuzii datorită practicilor care se puteau modifica în funcţie de necesităţi. Într-un fel, aceste confuzii se pot naşte şi azi, dacă ţinem cont că, datorită unei legislaţii problematice, maternităţile româneşti sunt nevoite uneori să-şi asume rolul unui orfelinat pentru copiii abandonaţi, iar spitalele rolul unui azil pentru vârstnici - cel puţin pentru o perioadă determinată de timp. Astfel, *xenones*, *xenodocheia* şi *gerocomeia* ofereau şi asistenţă medicală. Dacă termenul de *gerocomeion* are „înţelesul strict de adăpost pentru persoanele în vârstă” (cel mai vechi, probabil, în Psamathia,

[193] *Ibidem*, pp. 180, 222, 366.

fiind cunoscut cu acest nume din secolul al IV-lea), termenul care denumeşte spitalul este *nosocomeion*. La fel de confuz este şi termenul *xenon* care fie are sensul impropriu de spital cu specializări medicale diferite (secţie pentru bătrâni, clinică psihiatrică, serviciu ambulatoriu), fie primea oaspeţi, străini şi pelerini, dar se transforma în spital atunci când oaspeţii se îmbolnăveau. De fapt, sensul iniţial al unui *xenon*, extrem de important pentru lumea bizantină, era acela de a oferi adăpost pentru străini şi călători şi de a asigura cazarea celor veniţi din provincii, a vizitatorilor şi pelerinilor. Există o incertitudine a felului în care sensul termenului desemnează spitalul, pentru că fie se transformă la necesitate, fie există şi un spital în cadrul *xenon*-ului. Oricum, *xenones*-urile erau considerate aziluri filantropice care beneficiau de scutiri de taxe, iar existenţa lor e semnalată atât în oraşe, cât şi în provincii şi pe drumurile de legătură, dar şi în cadrul mănăstirilor, bisericilor şi a locurilor de pelerinaj.[194] Trebuie menționat că încă din antichitate, călătorul sau străinul aveau un statut aparte, poate şi datorită dificultăţilor şi pericolelor întâmpinate cu prilejul unei călătorii. Astfel, statutul privilegiat al acestuia se fundamentează atât în credinţa că străinul este „asemenea lui Hristos care a devenit el însuşi un străin pentru a veni printre noi oamenii", cât şi compasiunii faţă de cineva pentru „care merită să-ţi arăţi respectul şi ospitalitatea". În ziua de azi, cele două accepțiuni au dispărut atunci când ne raportăm la migrant. Însă, în ciuda acestor scopuri dezirabile, *xenones*-urile ajung uneori să aibă o reputaţie îndoielnică (încă din antichitate), tocmai pentru că erau deschise tuturor. Astfel, alături de o proastă administrare, printre călători se vor strecura adesea asasini, prostituate şi alcoolici.[195] Orfanii erau îngrijiţi în *oraphanotrophia* care intra în grija mănăstirlor, bisericilor şi a episcopilor. Mai existau *brephotropheion*, căminul pentru copii abandonaţi, probabil pen-

[194] *Ibidem*, pp. 222, 224, 226, 234, 247, 258, 301.
[195] *Ibidem*, pp. 290, 292, 298.

tru nou-născuţi (din secolul al VI-lea se poate vorbi de un cadru instituţional, secol care este bogat mai degrabă în „instituţii filantropice destinate bătrânilor”).[196]

În fine, am ajuns la partea dedicată săracilor, axa în jurul căreia se va dezvolta acest capitol. Instituţiile dedicate săracilor erau *ptocheion* sau *ptochotropheion*. *Ptocheia* sau *ptochotropheia* erau casele pentru săraci, însă doar pentru cei neputincioşi sau pentru cei în mare nevoie de ajutor, adică bolnavii şi bătrânii. Săracii sănătoşi sau care se puteau întreţine singuri nu beneficiau de acest ajutor. Acest lucru era valabil şi pentru cerşetori, care, dacă li se găsea de lucru şi refuzau oferta, erau expulzaţi.[197] Recunoaștem teoriile și politicile în vogă în secolul al XIX-lea.

Care era statutul săracului în Bizanţ? Cum era definit acesta? În primul rând, bizantinii, „respectând *ad littteram* mesajul Evangheliei”, îi considerau „pe cei săraci drept o categorie specială în cadrul comunității întemeiate de Hristos, facând din iubirea Lui, mai degrabă decât din cea a omului, principiul carității.”[198] În al doilea rând, în categoria săracului intra „cel ale cărui venituri şi bunuri valorau mai puţin de 50 de nomismata”, prevedere menţinută în secolul al VI-lea şi inclusă în legislaţia bizantină a ultimelor secole. Săracul avea, de asemenea, interdicţia de a apărea ca martor în tribunale. Sf. Ioan Gură de Aur estima că unul din zece locuitori ai Antiohiei intra în această categorie.[199]

Poate sună cinic, dar, într-un fel, prin practicarea filantropiei în simultaneitate cu lipsa unei încercări de a înlătura şi diminua sărăcia (ceea ce, în fapt, nu era deloc în spiritul vremurilor), bizantinii au perpetuat-o. Existenţa lor era benefică pentru amplificarea spiritualităţii şi, în acelaşi timp, era

---

[196] *Ibidem*, pp. 305, 320, 328.
[197] *Ibidem*, pp. 336, 338, 339.
[198] William Lecky. *History of European Morals from Augustus to Charlemagne*, vol. II, New York, 1955, p.79, *apud*. Constantelos, *Op*., *cit*., p. 109.
[199] Demetrios J. Constantelos. *Op. cit*., p. 336.

o „modalitate de mântuire a sufletului pentru cât mai mulţi membri influenţi ai societăţii”.[200] Ideea cauzelor sărăciei şi a eradicării acesteia, specifică modernităţii *via* Revoluţia franceză, era necunoscută într-un trecut în care identitatea umană nu era una naţională, ci una religioasă, iar ordinea divină de pe pământ nu constituia încă o temă demnă de reflecţie sau îndoială. Aceste lucruri se vor constitui câteva secole mai târziu, când Dumnezeu începe să coboare într-o lume lipsită de dreptate socială. Până atunci însă, tot acest vocabular şi mecanism instituţional va fi preluat de întrega zonă creştină, evoluând după Schismă pe coordonate diferite.

[200] *Ibidem*, p. 367.

3. INFLUENȚE BIZANTINE SAU SLAVONE? ÎNTRE OBICEIUL PĂMÂNTULUI ȘI INFLUENȚA BIZANTINĂ PE FILIERĂ SLAVĂ

Dacă avem în vedere aspectele legislaţiei româneşti, din momentul în care avem informaţii şi până azi, se observă că existenţa modificărilor şi a unei impredictibilităţi în aplicabilitatea lor este una din problemele constante de-a lungul secolelor. Până în secolul al XVI-lea „dreptatea, fie bisericească, fie mireană (...) era împărţită locuitorilor ţării de domnitori, boeri şi clerici după obiceiul pământului (...) sau în cazuri mai complicate, era scoasă din atâtea legi bizantine, traduse în slava vremii”[201]. Termenul de obicei al pământului, utilizat până spre secolul al XIX-lea, a cărui semnificaţie s-a modificat de-a lungul vremii, acoperă câmpuri semantice de la practici la „norme cutumiare care reglemenatează viaţa rurală”, adică acea „lege comună recunoscută ca atare de toţi, lege divină sau legea veche”, la nomocanoanele (traduse în slavonă şi, uneori, în română) cu „interferenţe eclesiastice inspirate din Bizanţ” până la preluarea modelului francez, când apare evidentă problema conflictului dintre obiceiul pământului, normele juridice elaborate de aparatul de stat sau diferite pravile bisericeşti bazate pe nomocanoane. Astfel, în secolul al XVII-lea românesc, încă se aplică obiceiul pământului chiar dacă are loc o „codificare a pravilelor bazate în mare măsură pe legislaţia laică şi eclesiastică bizantină” şi care se aplică doar în cazurile mai complicate.[202] Selectarea modelului legislativ (obiceiul pământului, nomocanon sau pravilă) de către cei responsabili în împărţirea dreptăţii se face în funcţie de moment şi interese. Cu toate că am preluat legislaţia bizantină care a fost

---

[201] Ștefan Grigore Berechet. *Legătura dintre dreptul bizantin şi românesc*, Vol. I - Partea I, *Izvoadele*, Ed. Tipografia nouă C. Chiriac, Vaslui, 1937, p. 90.

[202] Dan Amedeu Lăzărescu. „Obiceiul pământului”, în Ovid Sachelarie. Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, cuv. înainte: O. Sachelarie; introducere: Valentin Al. Georgescu; Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1998, pp. 330-332: 330, 331, 332.

tradusă în slavonă pentru slavii din Balcani, procedurile acesteia au devenit pentru noi „în parte, obiceiul pământului”. Apoi, pravilele care sunt alcătuite la cererea domnitorilor (de exemplu, Alexandru Ipsilante) sunt scrise mai întâi în neogreacă şi abia apoi traduse în română. Argumentul adus constă în existenţa unei terminologii cu elemente eterogene preluate din limbile influente ale momentului.[203]

În ceea ce priveşte statutul săracului, aşa cum apare reglementat în legislaţia românească de filiaţie bizantină, se prevede obligativitatea bisericii faţă de toţi cei care intră în această categorie. Asfel, dacă pentru început ajutoarele se dau, de obicei, „la poarta mânăstirii”, domnitorul se află pus, de cele mai multe ori, în situaţia de a interveni direct pentru ca mănăstirile să-şi asume acest rol. Abia în secolul al XVII-lea, odată cu Paisie Velicicovschi, „comunitatea monastică începe să se intereseze” cu adevărat de săraci.[204] Atitudinile mănăstirii faţă de sărac pot fi axate pe două direcţii: săracul ca „realitate exterioară şi complementară mânăstirii” („în afara oraşului, toate mânăstirile au o funcţie ospitalieră”) şi „integrarea săracului în calitate de călugăr în interiorul mânăstirii”. La nivelul practicării filantropiei, românii preiau modelul bizantin, iar domnitorul şi marii boieri „par să opteze pentru varianta cea mai vizibilă a miluirii care este, în egală măsură, o investiţie de prestigiu şi un garant al dreptei lor credinţe”.[205]

Într-o lume în care identitatea individuală se contopea cu cea religioasă, iar subiectivitatea, proprie modernităţii, era diluată într-o lume ce nu aparţinea omului ci lui Dumnezeu, era normal ca problema sărăciei să aparţină religiosului, şi nu sferei politicului şi socialului. Doar în acest context, se poate accepta că „pomenile principare, versiune laică a celor eclesi-

---

[203] Ştefan Grigore Berechet. *Op. cit.*, pp. 105, 118, 154, 158.

[204] Ligia Livadă-Cadeschi. *De la milă la filantropie. Instituţii de asistare a săracilor din Ţara Românească şi Moldova în secolul al XVIII-lea*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2001, pp. 104, 105.

[205] *Ibidem*, pp. 106, 108.

astice, tradiţionale ca şi acestea, sunt una din primele forme de instituţionalizare a asistenţei laice”[206].

Cum stau lucrurile în occidentul european? Cu toate că în renaşterea carolingiană sunt vizibile „reflexe ale modelului bizantin” şi dacă secolul al XVI-lea reprezintă o perioadă de regândire şi reorganizare a asistenţei săracilor ce constă în „controlul administrativ al săracilor şi vagabonzilor, interzicerea cerşitului public în cazul cerşetorilor valizi” etc., secolul al XVII-lea devine un secol în care e la „modă analiza socială”. Săracul este prins în noua reorganizare socială în care devine fie un paria, fie e forţat (prin internarea în aziluri) să devină „membru util al societăţii” prin „utilizarea lui la muncă în folosul comunităţii”.[207]

Dacă pentru toată această perioadă, nu prea avem surse despre ceea ce se întâmplă pe teritoriile românești (de unde necesitatea acestui ocol pentru a vedea ce anume va pătrunde la noi și ce nu), de acum înainte încep să se contureze atât instituții, cât și vocabular. Chiar dacă informațiile sunt puține și, uneori, contradictorii, ne putem face o idee asupra vocabularului vehiculat.

---

[206] *Ibidem*, p. 110.
[207] *Ibidem*, pp. 111, 112, 113.

4. DOI TERMENI – *SIROMAH* ȘI *SIRAK*: secolele XV-XVII

Cu toate că organizarea instituţională bizantină era cunoscută în Balcani, şi implicit pe teritoriile noastre, informaţiile cu privire la asistarea săracilor şi a câmpului referenţial sunt puţine. Cei care oferă o analiză semantico-lingivstică asupra terminologiei vehiculate în această perioadă, dar şi încercarea de a sintetiza instituţiile (atât cât putem vorbi de existenţa lor) sunt Giurescu – primul care analizează vocabularul vehiculat, Samarian – care nu ştim dacă ştia de existenţa textului lui Giurescu întrucât nu îl citează - şi care oferă o gamă mai diversificată a vocabularului (ambii au studiat documentele epocii şi oferă fragmente din acestea) şi Livadă-Cadeschi – care se opreşte asupra acestei perioade doar pentru a arăta discontinuităţile lingvistice, fiind interesată de secolul al XVIII-lea.

Aşa cum vom vedea pe parcursul acestui capitol, problema definirii sărăciei este una problematică, nu doar la nivel legislativ şi instituţional, ci şi la nivelul vocabularului. Cele două perspective, instituţională şi terminologică se află într-o relaţie de interdependenţă, asemeni unui cerc vicios întrucât pe de o parte, instituţia utilizează şi legiferează (utilizând) vocabularul, iar pe de altă parte, realităţile sociale sunt formulate prin intermediul vocabularului care determină necesitatea creării instituţionale (și care vor defini şi vor găsi soluţii acestor probleme). Cum se petrec lucrurile la noi?

În această perioadă, termenii vehiculaţi sunt *sirak* şi *siromah*, însă elucidarea sensurilor lor este una anevoiasă datorită bogăţiei semantice recognoscibile în documentele vremii: sărman, sărac, supus, om din popor, locuitor, rumân.

Giurescu[208] porneşte de la analiza originii termenilor şi a etimologiei lor. Având în vedere că limba utilizată era slavona, caută înţelesurile în limbile slave. Astfel, în bulgara modernă, *sirak* înseamnă orfan, dar termenul de *siromah* nu se întâlneşte; în sârbă şi croată, primul are acelaşi înţeles ca în bulgară, iar *siromah* semnifică pauper, *miser*; în ruteană şi poloneză *sirak* e un fel de haină ţărănească; iar în rusă nu se întâlnesc cei doi termeni. Dacă se trece la analiza lingvistică, cei doi termeni au, aparent, aceeaşi rădăcină *siru*, astfel încât în slavonă, *sirh* înseamnă orfan, iar *sirakh* – pauper. Pornind de la rădăcina acestor termeni, Giurescu arată că că cei doi s-au diferenţiat în limbile slave moderne, *sirak* numind orfanul, iar *siromah* pe cel sărman, lipsit, sărac.[209] Ajungând la modul în care sunt utilizaţi cei doi termeni în documentele slave de la noi, prima observaţie a autorului este că termenul de *sirak* este folosit până la 1470, ca apoi să dispară treptat şi să fie înlocuit cu termenul de *siromah*. Dacă în primele documente, termenul este preluat *tel quel* fără nici o lămurire suplimentară, ulterior se vor regăsi mai multe sensuri: „oameni de mâna de jos zişi săraci", „locuitori supuşi proprietarului pe moşia căruia stăteau şi se hrăneau", „boieri, cnezi şi săraci (rumâni)". Pe de altă parte, lansează ipoteza că termenul de *siromah* nu provine din slavonă, ci din greacă (χειρομάχος) pe care l-a preluat slava, argumentând atât etimologic („cel ce se luptă cu mîinile" având înţelesul de „muncitor cu braţele şi în genere de om care trăieşte, îşi cîştigă pîinea muncind cu braţele"), cât şi referenţial (păstrează acelaşi înţeles originar). Observaţia adusă, spre deosebire de ceilalţi doi autori, este că acest termen nu numeşte nici săracul, nici pe cel lipsit, nici rumânul, ci „defineşte o stare materială", „numeşte un calificativ".[210] Analiza lui Giurescu nu se opreşte aici, ci descoperă alte semnificaţii

---

208 Constantin C. Giurescu. *Despre „sirak" şi „siromah" în documentele slave muntene*, în „Revista istorică", anul al XIII-lea, nr. 1-3, ian.-mart. 1927, pp. 23-43: 24.
209 *Idem..*
210 *Ibidem*, pp. 25, 26, 27, 28.

în „documentele şi actele comerciale” în care termenul desemnează negustorii (nu şi boierii care se ocupau cu negoţul). Una din explicaţiile autorului este că, întrucât domnitorul impozita schimburile comerciale, acesta era interesat să asigure ordinea şi siguranţa. Astfel, şi în ceeea ce-i priveşte pe negustori, termenii de *sirak* şi *siromah* nu reprezintă numele acestora, ci doar calificative (arată ocupaţia). Al treilea sens, cel de supus, devine clar pentru autor: atât rumânii, cât şi megieşii şi negustorii erau supuşi ai domnitorului. Un al patrulea sens este întâlnit într-un singur document de categorie fiscală. Dacă avem în vedere documentele transilvane ce folosesc limba latină, Giurescu consideră că termenul de pauper (*pauperes*) este întrebuinţat cu aceleaşi sensuri ca *sirak*, *sirmoah*.[211]

Concluzia lui Giurescu este că termenul de *sirak* este de origine slavă care înseamnă săracul, orfanul, iar termenul de *siromah* este de origine greacă şi semnifică „muncitor cu mâinile, agricultor, om care trăieşte din munca braţelor sale”. În limba română, ambii termeni păstrează sensurile slavone. Astfel, pentru secolele XV-XVII, săracul apare: „cu înţelesul de sărman, lipsit” pentru a caracteriza „starea materială”, dar şi cu sensul de supus; cu înţelesul de orfan în expresii ca „sărac de părinţi”; apoi, prin evoluţie semantică „a căpătat sensul de văduvă” (sărăcie – văduvie). Accentul este pus mereu pe termenii care nu numesc o categorie socială, ci reprezintă „un calificativ, cu înţelesul de sărman, lipsit de avere, servind astfel să caracterizeze starea materială a cuiva”.[212]

Înainte de a trece la analiza făcută de următorul autor, cred că este necesar să precizăm semnificaţia vocabularului vehiculat, acea terminologie care acoperă stratificarea socială a majorităţii populaţiei: megieş – moşnean – răzeş, iobag - rumân – şerb – vecin (acest ultim termen este folosit mai rar

---

[211] *Ibidem*, pp. 29-36, 38, 39.
[212] *Ibidem*, pp. 36, 43.

şi este destul de ambiguu datorită variantelor etimologice sau de traducere asupra cărora nu s-a căzut de acord). Prima categorie se referă la „locuitorii satelor libere” alcătuire din „mici proprietari de pământ pe care-l stăpânesc în devălmăşie” (care „derivă dintr-o structura arhaică” de folosire a pământului în comun, fără a fi individualizat, numit şi obşte sau hotărnicie; originea majorităţii acestor termeni este incertă), deşi în Moldova termenul de răzeş înseamnă „stăpânul în devălmăşie a unei moşii libere”, iar megieşul este „deţintătorul individual al unui teren”. În cea de-a doua categorie, termenii apar ca sinonimi şi desemnează „condiţia de dependenţă”, dar au evoluat pe coordonate diferite. Astfel, în Transilvania termenul de „iobag (lat. *iobago* sg, *iobagiones* pl, maghiară *jobbágy*, de origine ebraică)” acoperă două forme: prima, „stă la originea dijmei eclesiastice”, iar cei care datorau dijma erau „ţăranii liberi (*incolae*, *villani*, *rustici*, *coloni*, *iobagiones*), dar supuşi anumitor obligaţii către rege, biserică şi nobili. Cea de-a doua formă, apărută din secolul al XVI-lea ca „rezultat al fiscalităţii, răzvrătirii, împrumuturilor sau a voinţei proprii” este cea în care „condiţia iobagului tinde să se asimileze cu cea a robului”, iar în secolul al XVII-lea erau diferenţiaţi – „iobagi ereditari sau veşnici şi iobagi taxalişti” (se puteau răscumpăra). În Transilvania, iobăgia este „abolită prin ordonanţa împăratului Iosif II la 22 august 1785”, dar va fi suprimată definitiv abia în 1848. Pentru Ţările Române, perioada rumâniei „coincide cu descompunerea obştei ţărăneşti şi cu intrarea ei în posesia boierului”. În documentele slave ale secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, ţăranii dependenţi sau vecini apar cu numele de *vlahi*, iar în cele din secolul al XVIII-lea cu numele de *romounoi*. Evoluţia semantică acoperă câmpul referenţial de la omul de rând (până în secolul al XVI-lea) a căror obligaţii faţă de stăpâni nu erau prea mari la aservirea ţăranilor liberi prin „procesul numit rumânire” şi care, treptat, va deveni ereditară. Denumirea de

şerb acoperă aceeaşi arie semantică ca iobag, cu deosebirea că în secolul al XVIII-lea se foloseşte şi pentru a-i numi pe romii care erau robi.[213]

Cel de-al doilea autor care analizează semantica termenului de sărac este Samarian, care spre deosebire de Giurescu, consideră că termenul de *siromah* din scrierile vechi slavone are înţelesul de „cel lipsit de avere, rumânii", iar în scrierile româneşti de până în secolul al XVII-lea se utilizează termenii de sărac, mizer sau mezer şi mişel (om lipsit, nevoiaş), în secolul al XVII-lea cel de calic (nevoiaş, infirm, „sărac care întinde mâna şi cere"), apoi cel de nemernic sau creşetor[214]. Şi în ceea ce priveşte etimologia acestor termeni există diferenţe între cei doi autori. Samarian extinde exemplele şi în alte zone lingvistice pentru care utilizează documentele vremii. Pentru termenul de *sirak* oferă exemplul termenului rutean „saraka" („cu înţeles de om lipsit de toate, golan care trebuie ajutat ca să poată trăi"), chiar dacă acest înţeles apare numit prin termenul de *niştie* în slavonă (termen tradus în română prin mişăi). În fine, în sîrbă „sirak înseamnă orfan", dar apare şi cu sens de văduvă (la fel cum precizează şi Giurescu). Încercând să definească sărăcia, pornind de la această semantică bogată, Samarian se referă la termenul de pauper/pauperism (specific occidentului) şi a cărui referenţialitate poate clarifica şi vocabularul nostru ambiguu. Astfel, „termenul de sărac, care apare în limba românească dela tot începutul vieţei româneşti, a avut şi a rămas cu înţelesul de lipsă, de nevoe; şi se placă îndeobşte omului care dintr'o cauză oarecare, personală sau socială, nu mai poate munci, iar ceiace a putut agonisi până atunci, nu-i ajunge; atunci vine sărăcia, iar omul este

[213] *Cf.* Dan Amedeu Lăzărescu. Nicolae Stoicescu. „Megieş", p. 292; Dan Amedeu Lăzărescu. „Moşnean", pp. 304-305; Nicolae Stoicescu. Dan Amedeu Lăzărescu. „Răzeş", p. 403; Alexandru Constantinescu. Nicolae Stoicescu. „Iobag", pp. 234-236; Dan Amedeu Lăzărescu. Nicolae Stoicescu. „Rumîn", pp. 414-416; Dan Amedeu Lăzărescu. „Şerb", p. 464, în Ovid Sachelarie. Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, cuv. înainte: O. Sachelarie; introducere: Valentin Al. Georgescu; Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1988.

[214] *Cf.* Pompei Gheorghe Samarian. *Op. cit.*, 1938, pp. 16-17.

numit sărac."[215] Pentru termenii de *mizer*, *mezer*, *mezerit*, *mezărit* (de origine latină) precizează că se regăsesc „doar în limba scrisă, nu şi în limba populară" şi înseamnă „om nenorocit, care sufere, dar nenorocit din cauza unui defect fizic, o infirmitate". Pentru termenul de mişăl (derivat din latinescul *mizer* - infirm) constată că în acelaşi document (Pravilele 1645, 1652) se foloseşte atât sărac, cât şi mişel. Concluzia lui Samarian este că termenul de mişel numeşte mai degrabă infirmii și argumentează astfel: a) în franceza veche, *messel* sau *missal* înseamnă lepros şi, având în vedere că şi la noi au existat numeroase cazuri de lepră, termenii de mişăl sau *gubav* ar fi putut fi utilizaţi cu acest înţeles, b) ambiguitatea termenului de mişel care numeşte indistinct atât săracii, cât şi infirmii, observând că „Pravilele nu sunt româneşti, ci numai compilaţii după legiuirile ţărilor unde cu adevărat bântuia lepra; ele sunt numai localizate şi armonizate cu nevoile şi obiceiurile pământului nostru", c) privilegiile infirmilor de război, adică „săracii infirmi, şchiopi, ologi, orbi, ajunşi în această stare de pe urma necontenitelor răsboae".[216]

[215] *Ibidem*, p. 18.
[216] *Ibidem*, pp. 18-20.

5. DE LA SĂRAC, CALIC LA CERȘETOR: secolul al XVIII-lea

În secolul al XVIII-lea, statutul infirmilor se schimbă datorită desfiinţării armatei de către domnitorii fanarioţi, astfel încât aceştia vor ajunge să fie „confundaţi cu săracii care întind mâna ca să poată trăi, cu calicii, şi mai pe urmă cu cerşetorii". Termenul de calic provenit din slavonul *kaleka* (schilod, infirm) avea sensul de om sărac, nevoiaş, iar în slavă are şi înţeles de „pelerin, de om care umblă mult, şi cere stăruitor". Samarian susţine că termenul de calic, în limba română, a preluat acest din urmă sens fiind precursor al termenului de cerşetor. Dacă prin nemernic se înţelege omul lipsit, nevoiaş, termenul de cerşetor (verbul cerşut – a cere) are sensul de „om care întinde mâna şi cere".

Spre deosebire de Giurescu care investighează câmpul referenţial pentru secolele XV-XVII, se observă, în analiza lui Samarian o modificare a acestuia. Astfel, în aria semantică a termenului de sărac intră: a) toţi cei „cari nu se pot hrăni singuri, cari sunt în grija asistenţei bisericei şi a carităţii publice", b) „săracii infirmi, infirmii din răsboae, cărora li se spune mişăi sau acum am spune astăzi, invalizi de răsboi". Practic, în această perioadă, cele două categorii „s-au contopit, cu numele generic de mişăi sau calici şi mai apoi cu cel de creşetori".[217]

Livadă-Cadeschi preia terminologia şi explicaţiile lui Giurescu, însă, spre deosebire de Giurescu care accentuează că săracul nu reprezintă o categorie socială, ci un calificativ, autoarea susţine existenţa unei „continuităţi semantice" între „sirac – siromah din documentele slavone şi cele de sărac – mişel din documentele româneşti. Ele par a defini mai curând un statut social decât un nivel economic."[218] Pe de altă parte, pentru o mai bună clarificare a

---

[217] *Ibidem*, pp. 21-23.
[218] Ligia Livadă-Cadeschi. *Op. cit.*, 2001, pp. 78-80.

vocabularului, autoarea face o paralelă cu evoluţia semantică a celui occidental pe care îl consideră similar („pauper-potens, pauper-miles, pauper-dives, etc.”). În secolul al XIV-lea occidental existau deja societăţi de cerşetori profesionişti în spaţiul urban, iar interesul faţă de aceştia, fie valizi sau invalizi, ţinea mai degrabă de „natura poliţienească şi siguranţă publică”. Pe de altă parte, invalidul aparţine „aproape exclusiv” (...) „bisericii (ca instituţie) şi enoriaşilor”. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pentru a distinge între săracii adevăraţi şi cei care mimau, spitalul devine „expresia concretă a principiului izolării forţate a săracilor prin închiderea lor”, chiar dacă „spitalul general nu se vrea o pedeapsă, ci expresia unui sentiment caritabil.” În ceea ce priveşte spaţiul românesc, istoric şi politic, Transilvania este cea care adoptă în simultaneitate modelul occidental, celelalte două Ţări Române, urmând să ajungă la aceste probleme abia în secolul al XVIII-lea când se vor interzice legislativ câteva forme ale cerşetoriei.[219] Spre deosebire de autorii precedenţi, Livadă-Cadeschi face o analiză ale diferenţelor semantice a săracului român: poate fi la fel de bine nevoiaşul incapabil să se întreţină din variate motive, dar şi proprietarul de pământ fără posibilităţi de întreţinere a acestuia sau săracul fiscal (cel care este scutit de impozite/taxe) care „nu e totdeauna un sărac autentic”. În urban, atâta cât se poate vorbi în acest secol, există opt categorii de proprietari de case, printre care şi nevolnicii, adică „proprietari de case care nu plăteau pentru acestea nici o dare”.[220]

Problema demarcaţiei şi a ambiguităţii dintre rural şi urban este problematică pentru spaţiul românesc. Aşa cum am văzut până acum, atunci când se vorbeşte de o formă de asistenţă (caritate, filantropie etc.) aceasta se referă exclusiv la locuitorii oraşelor şi ea este reglementată legislativ pentru aceştia. Ce se întâmplă cu cei din rural? De când apare conştientizată această

[219] *Ibidem*, pp. 139, 155, 156, 173.
[220] *Ibidem*, pp. 84, 85, 87.

dihotomie a săracului rural şi urban? Care sunt diferenţele dintre săracul urban şi cel rural? Toate aceste probleme apar în secolul al XIX-lea.

6. DESCOPERIREA RURALULUI: secolul al XIX-lea

Pentru o mai bună evaluare a sărăciei endemice, ar fi trebuit să existe analize şi date asupra structurii sociale a populaţiei româneşti. Aşa cum am văzut anterior, datele din 1863 sunt problematice. Pe de altă parte, se poate avea o imagine de ansamblu, în condiţiile în care în acest secol vorbim de o populaţie majoritar rurală (aprox.85-87% din totalul populaţiei), de inexistenţa unei categorii prezente, deja, în Occident (burghezie, comercianţi, mici meseriaşi, profesiuni liberale) şi de un procent infim, de doar 1% reprezentat de boieri. Deşi, această din urmă categorie se afla în cvasi-imposibilitatea unei emancipări datorită unei „interdependenţe dintre titlu şi posesia de pământ" (titlurile boiereşti nu se transmit din tată în fiu, „reprezentând răsplata personală şi viageră acordată de Domn, pentru servicii aduse statului, sub forma unor privilegii [drepturi politice, scutirea de impozite ş.a.]"), este uimitor că în decursul unei singure generaţii s-a trecut la europenizarea României (temă ce a fost analizată de numeroşi autori şi care merită în continuare analize aprofundate). Dincolo de necesitate (datorită lipsei unei elite culturale şi politice adecvate timpului), trimiterea primei generaţii la studii în Occident (în special Franţa) a constituit şi o formă de curaj, chiar dacă nu se ştie în ce măsură, această generaţie, era adecvată realităţii europene.[221] Este clar că, atâta timp cât Ţările Române au depins de Poarta otomană, iar posibilităţile de autogestionare au fost cvasi nule, problema unei emancipări şi europenizări era exclusă. Abia odată cu Tratatul de la Adrianopol din 1829 care aboleşte monopolul otoman asupra comerţului exterior al Principatelor, începe o oarecare autonomie comercială ce va duce treptat la apariţia şi dezvoltarea unor centre urbane. Însă liniile de demarcaţie dintre rural şi urban „sunt extrem de labile, convenţionale şi confuze din moment ce multe aşezări con-

[221] Grigore Chiriţă. *Op. cit.*, pp. 44, 46, 47, 153.

siderate în epocă drept ‹urbane› nu se deosebeau esenţial de satele mari, prezentând cam aceleaşi condiţii de vieţuire, iar ocupaţiile locuitorilor erau în mare măsură similare."[222] Atunci când vorbim de urban, avem în vedere „măcar în forme incipiente o industrie manufacturiereă capabilă să atragă şi să folosească forţa de muncă locală, precum şi prisosul din satele înconjurătoare"[223], o dezvoltare a serviciilor în folosul comunităţii, clădiri ale aparatului de stat, instituţii culturale, infrastructură care să lege comunităţile prin intermediul materiilor prime şi ale pieţelor de desfacere.[224] Or la noi, toate acestea lipseau în cea mai mare măsură. Dacă cuantificăm elita politică și culturală, pe parcursul secolului al XIX-lea, atunci putem vorbi, așa cum am văzut în capitolul precedent, de aproximativ 200 de persoane implicate în politică și 500 de personalităţi culturale la scara Moldovei şi a Ţării Româneşti. Unirea Principatelor Române (care a dus la unificări legislative şi decizia ca România să devină regat) a contribuit în mod decisiv la modernizarea rapidă a ţării. Cu toate că, pe filieră bizantină, atât iniţiativa cât şi decizia politică era luată de domnitor, „se dorea o transplantare în Principate a modelului napoleonian adaptat realităţilor româneşti."[225] Problema censului (dreptul de a vota în funcţie de starea materială), chiar dacă a suportat restructurări, a rămas în vigoare până după primul război mondial când s-a introdus votul universal şi care, într-un fel sau altul, a constituit o barieră în calea unei conştientizări de sine a majorităţii populaţiei (de exemplu, între 1859-1863, la o populaţie de peste 3800000 locuitori, doar 5049 – adică 0,14% - aveau drepturi electorale).[226] În ce măsură a reuşit sau eşuat vom vedea atunci când vom ajunge la secolul al XX-lea, practic la efectele acestor schimbări radicale ce au avut loc în secolul al XIX-lea.

[222] *Ibidem*, p. 111.
[223] *Ibidem*, p. 112.
[224] *Ibidem*, p. 118.
[225] *Ibidem*, pp. 152, 220, 221.
[226] *Ibidem*, pp. 324, 335.

În ceea ce priveşte ruralul, „aşa cum se înfăţişau la mijlocul secolului al XIX-lea, satele - cu casele şi amenajările lor specifice habitatului rural – constituiau mărturia vizibilă şi poate, de aceea, mai evidentă a mizeriei în care se zbătea majoritatea ţărănimii ca urmare a înapoierii agriculturii, reflectată într-un cadru arhetipal de viaţă tradiţională."[227] Pe de altă parte, pornind de la problema obştei ţărăneşti şi a pierderii treptate a independenţei unei părţi a populaţiei rurale, una din problemele legii agrare devenea problema proprietăţii – cui aparţinea de fapt pământul? Discrepanţa între idealurile unei elite minoritare, de multe ori aflată în necunoştinţă de cauză şi starea de fapt a majorităţii populaţiei a fost vizibilă la nivelul proiectelor ce au eşuat pe fondul unei ignoranţe şi analfabetism cronic constituit „pe fondul imobilismului ancestral al ţărănimii, potrivnic schimbărilor bruşte, înoitoare"[228].

Pe acest fond, atunci când vorbim de sărăcie, atât vocabularul, cât şi instituţiile devin copii ale structurilor statului modern occidental. Chiar dacă nu se cunosc proporţiile sărăciei („devine fenomen de masă din momentul în care atinge între 15% şi 20%"), secolul al XIX-lea este secolul în care are loc trecerea de la fundaţiile private (fie cele bisericeşti, fie cele aflate sub ocrotirea unui domnitor sau boier) la cele publice (în sensul în care „aşezăminte caritabile [...] domnia, prin implicaţiile dreptului ctitoricesc românesc, devine parte constitutivă şi activă în sistemul asistării acestor fundaţii").[229]

Revenind la problema vocabularului şi a denumirii săracilor, în acest secol termenul de cerşetor îi va înlocui pe cei de calic-mişel, care deveniseră peiorativi, iar nevolnicii: „ar putea fi invalizii săraci sau scăpătaţi". Însă, pe lângă acest vocabular în continuă transformare, apar şi alţi termeni odată cu dezvoltarea urbanului: haimana şi crai pentru a denumi „pătura cea mai de jos a populaţiei urbane, săraci, cerşetori, vagabonzi, cei de multe ori conside-

[227] *Ibidem*, p. 115.
[228] *Ibidem*, p. 140.
[229] Ligia Livadă-Cadeschi. *Op. cit.*, 2001, pp. 175, 183.

raţi oameni fără căpătâi, aflaţi la limita delicvenţei şi transgresând-o adesea." Dacă termenul haimana provine din turcă (*haymane*: vagabond, om fără sat)[230], termenul de crai derivă din verbul a crăi (în basmele populare, crai înseamnă împărat), „a crăit să zice batjocură în loc de sărăcit, d-aceea şi craiu mai însemnează şi sărac, scăpătat după vorba rumânească ce zice ‹craiu din Curtea Veche› – crăime, adică mulţime de crai" şi deschide spre zona delicvenţei.[231] Acest al doilea termen, asociat cu cel de arnăut ajunge să semnifice „hoţ, tâlhar, vagabond înarmat", deşi desemnează „marginalii propriu-zişi, vagabondul şi străinul („celălalt") fiind marginalii prin excelenţă." Pe de altă parte, săracii sau sărăciţii denumiţi prin „obraze scăpătate şi neputincioase", „deosebite feţe scăpătate şi sărace", „deosebite feţe sărace" sunt cei care aparţin unei alte categorii sociale, favorizate, şi cărora li se păstrează anonimatul atunci când ajung în situaţia ajutorului public ce „funcţionează ca o piedică în calea declasării rezultată aproape automat din recunoaşterea publică a imposibilităţii de a trăi conform rangului şi stării lor sociale, din resurse proprii. Ei sunt pandantul românesc a ceea ce Europa a cunoscut sub denumirile de *pauperes verecundi*, *pauvres honteaux* sau *poveri vergognosi*."[232] Secolul al XIX-lea este şi secolul conotaţiilor negative pe care le primesc săracii – doar cei din proximitatea delicvenţei (vagabondul, tâlharul), unele dintre ele păstrate până în ziua de azi, determinate poate şi de creşterea numărului lor în interiorul oraşelor. Pe fondul iluminismului francez, apare lipsa milei faţă de săracul apt de muncă, cel puţin la nivel politic. Legislativ, se începe exlcuderea săracilor din spaţiul public prin interzicerea cerşetoriei, internarea săracilor invalizi sau bolnavi în mănăstiri, a valizilor la muncă. Argumentul principal invocat era cel al pericolului pentru comunitate

---

[230] *Ibidem*, pp. 82, 88, 90,

[231] Iordache Golescu, „Condica limbii rumâneşti", în *Scrieri alese*, Ed. Mihai Moraru, Bucureşti, 1990, p.309, *apud.* Ligia Livadă-Cadeschi, *Op. cit.*, 2001, p. 91.

[232] Ligia Livadă-Cadeschi. *Op. cit.*, 2001, pp. 92, 93, 94.

(idee reapărută în lumea de azi), săracul fiind privit ca un „focar şi vector al bolilor, actori ai încăierărilor de stradă sau ai diferitelor tulburări politico-sociale izbucnite în mediul urban”. Însă, individual, pentru creştin rămâne încă o „îndatorire” pomana către „biserică, mânăstire” sau cele făcute săracilor, în special în zilele de sărbători.[233]

[233] *Ibidem*, pp. 95, 164.

7. APARIȚIA ASISTATULUI: 1901-1945

Descoperirea problemelor din ruralul românesc, dar şi numirea, problematizarea şi soluţionarea lor reprezintă, pe de o parte, efectul direct al medicinei sociale şi al igieniştilor (începute în secolul al XIX-lea şi care semnalează precaritatea condiţiilor de trai din rural şi neştiinţa acestei populaţii), iar pe de altă parte, efectul influenței şcolii sociologice româneşti, a celei gustiniene, care prin cercetările de teren şi monografiile lor deschid calea asistenţei instituţionale româneşti moderne. Sociologii descoperă efectele distructive ale urbanizării prin conştientizarea existenţei unor fenomene fără precedent ca alocoolismul, delicvenţa, sărăcia, marginalizarea, inadaptarea socială, vagabondajul, prostituţia etc.[234] Desigur că toate aceste fenomene existau şi înainte, însă dimensiunea şi anvergura lor în mediul urban depăşeşte în intensitate problemele ruralului.

Aşa cum am văzut, până în această perioadă, săracul lumii rurale nu reprezenta o problemă menită a fi luată în seamă. El aparţinea comunităţii şi doar comunitatea avea datoria de a avea grijă de sărac, mediată prin filantropia creştină. În urma recensământului din 1930, dar şi a cercetărilor întreprinse de echipa lui Gusti se constată gradul de înapoiere culturală a lumii rurale prinsă încă în mecanismele unei tradiţii încremenite. Totuşi, se constată un început de emancipare din partea tinerilor. Starea economică a ruralului care e împărţită în întreţinuţi, „auxiliari în agricultură", capi de gospodării, zilieri, salariaţi, proprietari şi rentieri arată un tablou dezolant: un procent infim de mari proprietari şi un procent majoritar ce practica o agricultură de subzistenţă datorat diminuării progresive a loturilor de pământ (în România nu se practica regula primogeniturii, astfel că pământul era împărțit între toți moștenitorii). Populaţia rurală, pusă în situaţia neprevăzută de a avea veni-

[234] *Cf.* Elena Zamfir. *Op. cit.*, 1999, p. 240.

turi, era obligată la „scăderea nivelului de viaţă, îmbrăcăminte deficitară, împrumuturi, vânzare de vite sau pământ”.[235] Conform recensământului din 1930, structura socială a populaţiei rurale era divizată în „gospodării ţărăneşti” cu mai puţin de 5 ha, cele mari (peste 500 ha) şi cele intermediare (înre 5-500 ha). Terminologia aferentă ruralului numeşte starea socială a ţăranului în funcţie de suprafaţa pământului şi de instrumentele necesare întreţinerii acestuia: chiaburii (cu pământ între „50-500 ha, recurg la „mână de lucru străină”, „trăesc în condiţii asemănătoare intelectualilor săteşti”), ţărani cu stare (între 10-50 ha, trăiesc în stil ţărănesc, „lucrează alături de argaţii şi zilierii lor”, iar „Cornăţeanu îi evaluează la 5%-20% din populaţia fiecărui sat”), mici gospodari de sine stătători (3-10 ha, gospodărie autonomă cu propriile vite şi unelte), gospodari dependenţi (1-3 ha, nu dispun, în general de inventarul necesar, „produc, însă, în gospodărie grânele necesare pentru consumaţia proprie”), muncitorii rurali cu pământ (0,1-1 ha, lucrează la chiaburi sau la cei cu stare şi emigrează temporar în urban, lasând gospodăria în grija soţiei, „nu asigură în genere nici cantitatea de porumb şi grâu, necesară pentru familia lor”), muncitorii rurali fără pământ (cei care apar în statistică la denumirea de „alţii”: zilierii, servitorii).[236] Dacă ar fi să judecăm în termenii cuantificării sărăciei din lumea de azi, practic marea majoritate a populaţiei rurale s-ar încadra în definiţia termenului de sărac.

Conştientizarea reperscursiunilor sărăciei asupra societăţii din această perioadă, nu aparţine doar curentelor occidentale adoptate de români, ci și Primului război mondial cu efectele sale directe şi vizibile. Se mai adaugă agravarea stării populaţiei rurale care îşi face auzită vocea prin răscoalele începutului de secol. Cea care va analiza şi va încerca să explice existenţa şi

---

[235] Anton Golopenţia. *Starea culturală şi economică a populaţiei rurale din România*, în „Revista de Igienă Socială” (director G. Banu): „Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România”, anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun. 1940, pp. 212-263: 239.
[236] *Ibidem*, pp. 240-242.

primordialitatea unui sistem de asistenţă socială în urban în detrimentul ruralului este Veturia Manuilă. Dincolo de o oarecare „stabilitate socială şi continuitate" a comunităţii rurale, cauzele necunoaşterii acestei lumi pot fi: lipsa unor specialişti care să facă cunoscute problemele, pauperismul endemic. Soluția ei este accentul care ar trebui pus pe „combaterea pauperismului ca fenomen de masă" pentru că standardul de viaţă scăzut este la „limita dependenţei sociale". De inspiraţie iluministă, autoarea arată că cauzele acestui pauperism sunt determinate, în primul rând de lipsa educaţiei.[237] Spre deosebire de urban, unde individul nu se poate baza pe ajutorul familiei sau al comunităţii, în rural, „familia are obligaţiuni morale faţă de el (cel aflat în dificultate, n.m.), prin tradiţie. Întreg satul s'ar revolta la ideea că familia ar refuza să încadreze şi să ajute pe membrii ei. Tradiţia familiei patriarhale este mult mai puternică decât orice dispoziţiune legală. O călcare a legilor ei nescrise, ar avea ca urmare sancţiuni morale din partea întregii comunităţi."[238] Ponderea infirmilor din rural este mult mai mare decât a celor din urban (deşi, de exemplu surdomuţenia este considerată o dependenţă în rural). În schimb, statutul bătrânilor neputincioşi din rural este drastică, fiind consideraţi „povară inutilă", „nu arareori priviţi cu duşmănie" căci conform „tradiţiei patriarhale" se „cere ca părinţii, la bătrâneţe, să cedeze averea copiilor lor". Totodată, în viaţa familiei tradiţionale este prioritară satisfacerea bunurilor de imediată necesitate, şi, doar apoi grija faţă de celălalt. Problema şomajului nu există pentru că întotdeauna e nevoie de forţă de muncă. Orfanul şi văduva nu rămân abandonaţi, persoanele fără adăpost sunt rare, iar atunci când apar devin prilej de amuzament, „în schimb li se dă mâncare şi ocazional sunt puşi la muncă".[239]

Vocabularul face un salt rapid, atât calitativ, cât şi cantitativ. Toată terminologia vehiculată acum este preluată din occident, odată cu modelul

[237] Veturia Manuilă. *Op. cit.*, pp. 510, 512.
[238] *Ibidem*, p. 510.
[239] *Ibidem*, pp. 513, 514.

instituţional şi legislativ. Pentru o înţelegere mai adecvată a acestui salt, voi cita în continuare tabloul sinoptic pe care îl face Banu când întocmeşte categoriile asistabile: „1 Dependenţii din cauze fizice : a) temporari: mamă şi copil, bolnavii din spitale, toxicomanii (inclusiv alcoolicul), purtătorii de boli sociale (cardiaci, diabetici, tuberculoşi etc); b) permanenţi: infirmii motori, orbi, surdo-muţi, bătrânii, mutilaţii (estropiaţii); 2. Dependenţi din cauze psihiatrice (debili mintali, bolnavi de diverse psihopatii); 3. Dependenţi din cauze morale: delicvenţi şi criminali, asociali, cerşetori, vagabonzi, leneşi, prostituate; 4. Dependenţi din cauze extrinsece: a) din cauze economice: pauperii prorpiu-zişi, săracii parţiali, intelectualii la început de carieră, salariaţii insuficient etc., şomerii; b) de pe urma calamităţilor: invalizii de război, urmaşii celor căzuţi, sinistraţii, invalizii accidentelor."[240] Cel de-al doilea război mondial și efectele succesivelor dictaturi potențează sărăcia. Observăm că nu mai avem de-a face cu săraci sau cerşetori, ci cu asistaţi împărţiţi pe categorii, iar vechiul vocabular al săracului vehiculat în urmă cu ceva timp îl plasează pe acesta în categoria asocialului. E un vocabular preluat fie pe filieră franceză, fie engleză, fie germană etc. în funcție de influnețele lecturilor făcute de autori, căci în această perioadă apar și studiile domeniale. Dacă noul sistem de asistenţă socială şi noul vocabular reuşeşte sau nu să rezolve problema săracului, rămâne de văzut. Important este că odată cu modernizarea instituţională, apare implicit nevoia unei modernizări şi adecvări a vocabularului. Nu este clar, încă, dacă vocabularul este preluat împreună cu câmpul referenţial specific respectivei zone, sau dacă vocabularul se adecvează realităţii româneşti, sau dacă realitatea se va adecva vocabularului. Până atunci, sistemul şi vocabularul abia format şi formulat vor cunoaşte un colaps fără precedent.

---

[240] George Banu. *Op. cit.*, pp. 15-16.

8. ASISTATUL DEVINE *PARAZIT*: COMUNISMUL

Din păcate, în ciuda diversității problemelor sociale pe care le avem la finele celui de-al doilea război mondial, comunismul își impune, odată cu ideologia și sistemul politic, politica de teroare - arestările, crimele și teama inoculată unei populații. Reuşeşte să destructureze forme instituţionale moderne care se aflau în faza incipientă de funcţionare. Pe de altă parte, și comunismul a continuat neglijarea ruralului pe fondul industrializării şi urbanizării, dar şi a colectivizării agriculturii. Prin masificarea industriei şi construcţia cartierelor muncitoreşti de la periferia oraşelor, modernizează o lume (în urban) în simultaneitate cu înapoierea acesteia (în rural). Cel puţin, din punct de vedere al asistenţei sociale, prin „politica de utilizare completă a forţei de muncă, controlul strict al diferenţierii veniturilor, suport social pentru acoperirea nevoilor de bază (sănătate, locuinţă)”[241], şomajul dispare (cel puțin, teoretic) şi, odată cu el, la nivel oficial, problema sărăciei. Chiar dacă standardul de viaţă de la periferia oraşelor este mai ridicat decât cel din rural, menţinerea şi, în cele din urmă, diminuarea treptată a acestui standard duce la o sărăcire a populaţiei.

Criza petrolului din anii ’70, accentuată în anii ’80 de obsesia lui Ceaușescu de a plăti datoria externă aruncă populaţia întregii ţări într-o penurie şi sărăcie fără precedent în lumea modernă. Cartelele alimentare specifice doar perioadelor de război devin o normalitate în anii de sfârșit ai comunismului românesc. Efectele crizei se resimt prin „scăderea substanţială a locurilor de muncă din industrie”, zona serviciilor cronic subdezvoltată, şomajul mascat, „descurajarea populaţiei rurale de a se deplasa spre urban”.[242] Primii afectaţi de noul val de sărăcie vor fi cei cu un nivel scăzut de educaţie şi cei

[241] *Planul Naţional Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale*, iulie 2002, în „Revista de Asistenţă Socială”, nr.3/2002, p. 88.
[242] *Idem.*

necalificaţi. Acestora li se adaugă dezrădăcinarea din mediul tradiţional a noilor veniţi în urban (în valuri succesive: anii ’50, ’60, ’70) al căror acces va fi restricţionat prin politicile anilor ’80 (închiderea orașelor, dificultatea de schimbare a domiciliului, posibil doar prin căsătorie sau repartiția la locul de muncă), lipsa reală a oportunităţilor, lipsa unor beneficii din poziţia de salariat, politicile pronataliste. Efectele vizibile sunt valul accentuat de sărăcie ce afectează în special anumite zone, „procesul rapid de dezagregare socială manifestată prin anomie, dezorganizarea familiei, alcoolism, deresponsabilizare faţă de propria familie, alienare cronică de sistemul ocupaţional”.[243] Sistemul de servicii de asistenţă socială dispare aproape total din comunitatea obişnuită, într-un fel sau altul, cu serviciile oferite fie de sistemul public, fie de cel privat. De asemenea, ignorarea sistematică a problemelor sociale conduce la absorţia celor mai grave probleme în instituţiile specializate. De exemplu, persoanele cu dizabilități sunt instituţionalizate (cele care rămân în grija familiei sunt neîngrijite o parte din zi), iar copiii abandonaţi și orfanii sunt plasaţi în instituţii specializate (leagăne sau cămine de copii). Primele instituţii care vor suporta penuria economică vor fi tocmai acestea, şi până până în 1990 se vor degrada de aşa manieră încât vor atrage atenţia presei occidentale şi vor deveni o obsesie pentru mult timp.[244] Beneficierea de alte servicii sociale este condiţionată de poziţia de salariat. Din nou, locuitorii din rural, care sunt obligaţi să presteze munca la „colectiv”, practic pe fostele lor terenuri, sunt excluși din acest sistem. Efectele vor fi drastice după 1990.

În plan social, existau o serie de lozinci repetitive, însă dincolo de crearea „omului multilateral dezvoltat”, se urmărea dispariția diferențelor dintre rural și urban și, poate cel mai important, dispariția diferențelor de clasă (explicate prin apariția unor termeni ca muncitor-intelectual și intelec-

[243] *Ibidem*, pp. 88, 89.
[244] *Ibidem*, pp. 97, 98.

tual-muncitor).[245] În primii ani ai comunismului, nu scapă nici o clasă socială de teroare: se confiscă bunuri, e arestată elita, dar și țărani, intelectuali, preoți, elevi, studenți, etc., toți cei care erau considerați oponenți ai regimului. „Idealul central al comunismului a fost distrugerea diferenței, instaurarea omogenizării, instituirea uniformității."[246] Universitatea din Iași a realizat o cercetare de teren (în 1966) în care a constatat că „în comparație cu anul 1956, tendința generală spre omogenizare este mai mult decât evidentă"[247]. Cu un scurt moment de respiro în anii '70, sărăcirea populației crește și se diversifică, ca în anii '80 să explodeze. Însă, în măsura în care pentru regimul politic sărăcia fusese eradicată, această problemă nu exista. „Sărăcia era un fenomen aproape omniprezent, difuz, resimțit deopotrivă la nivel individual."[248] Așa cum am văzut și în prima parte a cărții, în ciuda prerogativelor și politicilor de eliminare a inechităților, polarizarea socială este prezentă în perioada comunistă. Există categoria privilegiaților (cei care făceau parte din conducerea politică și administrativă) care aveau acces la bunuri și servicii la care restul populației doar visa. Aceștia nu au neapărat venituri mai mari (degeaba aveai bani pentru că nu aveai ce să cumperi cu ei, cel puțin în anii '80), ci au acces la produse care dispăruseră de mult sau care erau prohibite. Pe acest fundal al penuriei în creștere se revine la sistemul trocului (specific în societățile tradiționale, medievale). Tabuizarea sărăciei conduce la interiorizarea acesteia și își găsește debușeul sub alte forme: furtul de la locul de muncă - fiecare se simte îndreptățit să ia ceea ce-i aparține în virtutea ideii că neexistând proprietate privată, bunurile sunt ale poporului, deci ale fiecăruia în parte. Se fură pentru a da produsul furat în schimbul unuia de care era ne-

---

[245] I. Drăgan, H. Cazacu, O. Hoffman. *Strategia evoluției structurii sociale*, în rev. „Viitorul social", nr.1, 1982, pp. 22-37: 31.
[246] Liviu Antonesei. *Cultură politicіă și terapie socială în România post-comunistă*, în rev. „Cercetări Sociale", nr. 1, 1994, pp. 118-123: 121.
[247] I. Natanson. *Structura grupelor de ocupații ale populației orașelor României socialiste*, în rev. „Viitorul social", 1, nr. 4, 1972, pp. 1214-1220: 1218.
[248] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, p. 35.

voie. Fiecare se descurcă cum poate, iar cel care nu avea ce da la schimb cade în sărăcie pentru că e nevoit „să-și cheltuie toate veniturile în acest fel, pentru dobândirea unor alimente de bază sau pentru a accesa anumite servicii”[249] Cu toate că, fie nu se cunosc datele statistice, fie în cazul celor câteva existente, posibilitatea falsificării (practicată în comunism la toate nivelele) datelor este ridicată[250], se pare că „peste 90% din populație, trăia în condiții modeste, dar relativ egale”.[251]

Așadar, în scurt timp, comunismul a reușit să reducă întreaga populație la starea de dependență față de stat prin etatizarea tuturor instituțiilor, serviciilor, bunurilor, etc. Cine erau săracii? Populația din rural care trăia în condiții similare cu cele din deceniile precedente, cei care fuseseră săraci și în interbelic, cei cu venituri mici din urban, șomerii (victime ale șomajului mascat când fie erau trimiși acasă o perioadă determinată, fie veniturile se diminuau pe fondul nerealizărilor de plan într-o industrie, deja, falimentară), persoanele cu dizabilități, incomozii politici, etc.? În urma politicilor pronataliste, a existat o creștere a copiilor nedoriți care vor îngroșa rândurile orfelinatelor. De asemenea, existau probleme ca eșecul „resocializării” tinerilor cu comportamente „delicvente” acuzați de „furt, vagabondaj și cerșetorie, (...) huliganism și agresiuni fizice”. Singurii care, din punct de vedere legal, conform Legii nr. 3/1977 (Art. 76), beneficiază de ajutor social sau de îngrijire sunt „persoanele incapabile de muncă, datorită vârstei sau a bolilor cronice, invalizii, deficienţii de toate categoriile, lipsiţi de mijloace proprii de existenţă şi care nu au susţinători legali”.[252] Se observă reapariția termenului de cerșetorie, termen al cărui conținut se considerase a fi eradicat, cel puțin în perioada de maximă cenzură din partea partidului. De abia în ultimii ani ai

---

[249] *Ibidem*, p. 32.
[250] Dan Constantin Rădulescu. *Op. cit.*, 1994, p.142.
[251] Elena Zamfir. „Serviciile de asistență socială”, în *Op. cit.*, 1995, p.119.
[252] Simona Maria Stănescu. Adina Dragotoiu. Alina Ioana Marinoiu. *Op. cit.*, p. 245.

comunismului, reapar în vocabularul comun termeni ce numesc realități pe care ideologia comunistă le dorea eradicate. Oficialii de partid considerau că dacă problemele nu sunt numite, formulate și problematizate, ele nu există. Cele mai grave probleme nu erau cunoscute de populație, pentru că nici una nu ajungea în spațiul public care era puternic cenzurat. Nici măcar în interiorul sistemului nu se cunoștea anvergura problemelor.

În ceea ce priveşte vocabularul, într-o societate „perfectă” săracul nu există. Există doar „paraziţi” şi „huligani” care trebuie educaţi în spiritul „minunatei lumi noi”. Astfel, începând cu 1970, se începe o „campanie virulentă de combatere a parazitismului şi de identificare a ‹trântorilor› şi ‹profitorilor›, adică a tinerilor care refuzau să se încadreze într-o unitate socialistă după terminarea studiilor.” Toţi cei fără ocupaţie erau numiţi „elemente huliganice, parazitare şi descompuse moral”.[253] Campaniile de defăimare din mass-media aveau ca scop dezumanizarea şi desconsiderarea tuturor celor care, într-o formă sau alta, alegeau să se sustragă sau să se opună regimului comunist. Din punct de vedere legislativ, dacă Decretul nr. 153 din Buletinul Oficial al R.S.R., 13 aprilie 1970 prevedea „stabilirea şi sancţionarea unor contravenţii privind regulile de convieţuire socială, ordinea şi liniştea publică”, politica de combatere a parazitismului, completată în noiembrie 1976 prin Legea nr. 24 prevedea ca „persoanele apte de muncă cu vârsta de minimum 16 ani, erau obligate, potrivit articolului 7 al legii, să se prezinte la Direcţiile pentru probleme de muncă şi ocrotiri sociale din localităţile în care domiciliau pentru a fi repartizate în muncă” (exoneraţi erau doar elevii, studenţii şi ţăranii colectivizaţi).[254] În schimb, prin Legea nr. 25/1976 se prevăd sancţiuni „împotriva celor care refuzau încadrarea în muncă”: la prima abate-

[253] Dumitru Lăcătuşu. Mihai Burcea. „Sistemul concentraţionar în România (1967-1989), în Ruxandra Ivan (coord.), *„Transformarea socialistă”. Politici ale regimului comunist între ideologie şi administraţie*, Ed. Polirom, Iaşi, 2009, pp. 47-76: 56, 57.
[254] *Ibidem*, p. 57.

re aveau loc discuţii, apoi dacă se continua parazitismul se prevedea obligativitatea - prin hotărâre judecătorească – de a se munci un an pe şantiere de construcţii sau agricole, sau erau trimiși în centre de reeducare (pentru minori existau şcolile speciale de muncă şi reeducare cu regim de detenție), iar „persoanele condamnate la închisoare contravenţională pentru ducerea unui mod de viaţă parazitar sau anarhic executau pedeapsa separat de celelalte categorii de deţinuţi."[255] Nu existau forme de sustragere de la obligativitatea de a munci. În toată această perioadă funcționează confuzia dintre a avea un loc de muncă și a nu fi sărac. Chiar dacă realitatea contrazicea.

---

[255] *Ibidem*, p. 58.

9. *Egalizarea sărăciei*: anii 1990-2006

Moştenirea comunismului devine problematică, însă conştientizarea incoerenţelor şi inadvertenţelor va avea loc treptat. Pe fondul unei exacerbări a unui occident idealizat, a unei necunoaşteri în profunzime a problemelor fără precedent cu care România s-a confruntat în comunism și a lipsei unei coerenţe şi viziuni politice, criza acestor ani nu a putut fi gestionată. Criza economică şi socială a aruncat populaţia într-o tentaţie a credinţei în teorii ale conspiraţiei care au condus treptat la o inadecvare între aşteptările acesteia - devenită mai săracă decât înainte de 1989 - şi noile realităţi sociale, politice şi economice. În acest context, cu o economie încă planificată şi centralizată, cu o privatizare cvasi inexistentă, nivelul de trai al populaţiei din anii '90 se află în situaţia unui fenomen de „egalizare în sărăcie" în care „imensa majoritate a populaţiei poate fi considerată defavorizată". Problemele de sistem moştenite nu pot fi adaptate noilor cerinţe, reluându-se astfel ideea „statului patron" care asigură asistenţa şi bunăstarea tuturor cetăţenilor.[256] Şi, ca orice patron, există tentaţia de a favoriza anumite categorii sociale în detrimentul altora. „Istoria postrevoluţionară ne arată că sunt cazuri de persoane rămase în afara sistemului actual de protecţie socială şi cărora nici familiile sau colectivităţile locale, nici alţi factori de intervenţie nu reuşesc să le asigure minimul de condiţii de existenţă, după cum se întâlnesc cazuri de superprotecţie socială, ceea ce reclamă o redistribuire a resurselor."[257]

Se vorbește, post-factum, de două perioade de explozie a sărăciei: 1990-1994 și 1996-2000 (când „rata sărăciei absolute a atins un maxim de

[256] Ioan Mărginean. *Op. cit.*, pp. 93, 107.
[257] *Ibidem*, pp. 141-142.

35,9% față de 8% în anul 1990”[258]), dar și 1991-1993 și 1997-1999[259], intervale în care România înregistra cea mai mare rată a sărăciei dintre țările ex-comniste care s-au integrat ulterior în UE. Cauzele acestor șocuri ale sărăciei sunt sintetizate astfel: reforma economică și liberalizarea prețurilor, eliminarea subvențiilor, căderea econmomiei (industrie și agricultură), alinierea la prețurile mondiale (creșterea prețurilor materiilor prime și forța de muncă ieftină), „epuizarea stocurilor de bunuri/economii acumulate de către populație”, „deficitul de capacități și șanse al noii generații” care vor îngroșa rândurile viitorilor săraci, creșterea abandonului școlar, migrarea populației rurale spre urban, „polarizarea veniturilor”, „menținerea deficitului în infrastructura bunăstării (locuințe, servicii sociale)”.[260] Toate acestea au loc pe fondul unei încremeniri instituționale. Există o diversitate de categorii (pensionari, șomeri – se estimează că cifra șomerilor apăruți în urma dezindustrializării este de două milioane până în 1994, la care se mai adaugă un milion și jumătate pentru perioada 1995-2000[261], copii, tineri, familii cu mulți copii, etc.) care, cu toate că au venituri, se confruntă cu reale probleme de sărăcie. Cei din rural, în ciuda reîmproprietăririi locuitorilor, se confruntă și practică fărâmițarea loturilor agricole și vandalizarea și devalizarea infrastructurii existente (de exemplu, sistemul de irigații). Copiii străzii, persoanele cu dizabilități, romii, persoanele fără documente de identitate rămân, cel puțin o perioadă, în afara oricăror preocupări instituționale și legislative. Toți cei care nu s-au adaptat „democrației originale” manifestate prin dezagregare socială, insecuritate și incertitudini au devenit marginalii lumii post-comuniste. Alte cauze care diversifică sărăcia sunt politicile economice care nu s-au reflectat în standardul de viață al populației, sau

---

[258] Mihnea Preotesi. „Sărăcia în România”, în Elena Zamfir. Iuliana Precupețu (coord.). *Calitatea vieții. Un proiect pentru România*, Ed. Academiei Române, 2018, pp. 269-288: 270.
[259] Simona Ilie. *Op. cit.*, p. 290.
[260] Cătălin Zamfir. Dorel Șandor. Vladimir Pasti. Warren Crowther (coord.). *Op. cit.*, pp. 16-18.
[261] Mihnea Preotesi. *Op. cit.*, p. 270.

repetatele modificări legislative, sau incertitudini ale criteriilor de fiscalitate, etc. Nici măcar creșterile economice ulterioare, ca cea din perioada 2000-2004 nu reușesc să corecteze (nu să soluționeze) anvergura sărăciei, „ci mai degrabă” are loc „o creștere diferențiată a nivelului de trai”[262].

În cadrul sistemului de asistenţă socială, singurele elemente moştenite sunt instituţiile de asistenţă pentru persoane cu dizabilități severe, pentru copiii orfani şi abandonaţi, pentru bătrânii singuri şi neajutoraţi. Însă, toate aceste instituții se află într-o situaţie foarte precară (cel mai bun exemplu al dezastrului uman, social și politic este Cighidul). Lipsa unei viziuni coerente asupra sistemului asistenţial, categoriile extrem de reduse a potenţialilor beneficiari, acordarea atenţiei sporite asupra unei singure categorii (protecţia copilului ca urmare a impactului mediatic şi mediatizat în anii ’90), dependenţa individului de stat, lipsa unei legislaţii care să permită extinderea ONG-urilor au determinat haosul sistemului. De abia în 1995 (la cinci ani după căderea comunismului!) apare principiul solidarităţii sociale stipulat în art.1, Legea nr. 67/1995.

Cine este săracul acestei perioade? Dificil de spus într-o societate eminamente săracă. Problemele de definire a sărăciei prin intermediul metodelor occidentale sunt reale, căci în urma unei cuantificări, aproape toată populaţia se încadrează în parametrii sărăciei. „Grupul ţintă” ar trebui să devină „cel mai sărac segment al populaţiei”, iar categoriile dominante ar trebui să fie: a) persoane fără ocupaţie („cei care folosesc sistemul”), „şomerii înregistraţi fără suport financiar” (de lungă durată sau cu istoric de muncă insuficient pentru a putea beneficia de suport financiar), b) salariaţii săraci dezavantajaţi în raport cu cei fără ocupaţie.[263] Dar, dacă adăugăm extinderea sărăciei odată cu apariţia victimelor inflaţiei, a creşterii preţurilor la utilităţile

[262] Mihnea Preotesi. *Eficiența sistemului de protecție socială în reducerea sărăciei. Comparație România – țări din UE*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. XVI, nr. 1-2, 2018, pp. 83-100, p. 87.
[263] Luana Pop. *Op. cit.*, 1999, p. 224.

publice, a taxelor şi impozitelor, în zonele rurale cu infrastructură inexistentă şi cu o populaţie îmbătrânită, sărăcia este într-o creştere alarmantă. Criminalitatea crescută, problema copiilor străzii, dependenții de alcool, cei care ies din plasament, şomerii, romii etc. par probleme de nerezolvat la acea vreme. Pe de altă parte, grupurile cu risc ridicat de sărăcie sunt consideraţi a fi copiii abandonaţi, abuzaţi şi/sau neglijaţi, cei care trăiesc în condiţii de sărăcie extremă, şomerii, cei care locuiesc în condiţii improprii, familiile cu mulţi copii, victimele violenţei, ale traficului de persoane şi comunităţile/zonele defavorizate. Riscul cronicizării sărăciei și o mentalitate ambiguă situată între tradiţional şi bulversarea comunistă sunt problemele cu care se va confrunta şi pe care va trebui să le soluţioneze România odată cu aderarea ei la UE.[264]

Pe de altă parte, în această perioadă România se pregătește să intre, *de facto*, în UE. Una din condițiile de aderare a fost includerea inițiativelor comune europene în planurile și strategiile naționale anti-sărăcie. Și cum hârtiile contează, nimic mai simplu pentru România decât să livreze aceste dosare ce acoperă o realitate rămasă descoperită. Din fericire, România e obligată, în acest proces de aderare, să contureze unele structuri instituționale și, implicit, să utilizeze un vocabular care să numească realitatea. În ce măsură, acest vocabular preluat este unul funcțional pentru realitățile românești? Acum se preia, se fixează și se utilizează vocabularul UE. Pe de o parte, încă există termenii uzuali, pe de altă parte se preiau termeni care vor deveni de specialitate. Mediul academic preia, *via* CASPIS (Comisia guvernamentală antisărăcie și promovare a incluziunii sociale) sau alte comisii, vocabularul care apoi ajunge să fie utilizat în cadrul instituțiilor *via* legislație. În toată această perioadă am găsit patruzeci și cinci de termeni diferiți utilizați în ceea ce privește problema sărăciei, așa cum vom vedea în continuare.

---

[264] *Cf. Planul Naţional Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale*, iulie 2002, în „Revista de Asistenţă Socială", nr.3/2002, pp. 89, 90, 94.

10. DE UNDE AM PORNIT

Ce s-a întâmplat cu săracii care, dincolo de definiții, planuri și programe, continuă să fie săraci? Căci România a avut parte de cercetări ale sărăciei încă din 1990, după cum arată Zamfir[265]. În 1991 se lansează un „program de cercetare a sărăciei”, iar în 1993 se lansează „o cercetare națională de amploare”. În 1994 apare primul volum postcomunist pe tema sărăciei, coordonat de același Zamfir (*Dimensiuni ale sărăciei: România 1994*, Ed. Expert, 1995) care va deveni, cel puțin până prin 2004, numele de referință în domeniul cercetării sărăciei, dar și a implicării în sfera politicilor publice. Se pare că până prin 1997, sărăcia este mai degrabă un subiect tabu, căci pentru guvern „este o falsă problemă”, iar pentru cercetările academice reprezintă o „jenă”. În 1997, sub egida președintelui țării, se înființează PNUD (Consiliul Național de Prevenire și Combatere a Sărăciei) sub tutela căruia se realizează numeroase studii de „fundamentare a Strategiei de combatere a sărăciei”. Se redactează chiar și o Strategie națională de prevenire și combatere a sărăciei care devine oficială din 1998, prin adoptarea ei de către Comisia prezidențială. Apoi, în 2001, Zamfir devine consilier de stat pe probleme sociale și tot atunci se înființează CASPIS tutelată de guvern (cu premierul de atunci, A. Năstase ca președinte al Comisiei și Zamfir vicepreședinte, iar în componența ei intrau mai mulți miniștri, reprezentanți ai tuturor partidelor, ai sindicatelor, experți din mediul academic și ONG). După 1990, apare prima modificare de vocabular atunci când această comisie alege să nu se axeze doar pe combaterea sărăciei, ci și pe dezvoltare socială. De asemenea, se alege folosirea termenului de incluziune socială, considerându-se că „nu trebuia să vindece „bolile” sociale, ci să promoveze dezvoltarea socia-

[265] Cătălin Zamfir. *O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent*, Ed. Polirom, Iași, 2009, pp. 179-186.

lă”[266]. În 2002, Guvernul adoptă (prin HG nr. 829/2002) Planul Național Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale (PNAinc). Însuși Zamfir recunoaște că, în ciudă creării comisiilor și comitetelor, atunci când era vorba de implementare, aceasta nu avea loc. Contând pe „efectul raportării” a cerut ministerelor confruntarea din planurile lor cu cele de la PNAinc, iar ministerele le-au cerut departamentelor lor și, evident, departamentele le-au cerut subordonaților. Lucrurile s-au pierdut pe drum. În 2005, guvernul va estompa anvergura CASPIS-ului care nu va mai reuși să revină nici în lumina reflectoarelor, nici la masa luării deciziilor și nici la forța de a impune idei, teorii sau vocabular decidenților, dar și mediului academic.[267]

Pe de altă parte, strategia ar trebui să țină cont de următoarele „forme de sărăcie: a) sărăcie la nivel național, distribuită social, la contracararea căreia se va apela la politici guvernamentale; b) sărăcie la nivel comunitar, distribuită teritorial, pentru combatera căreia se vor utiliza politici regionale și locale; c) sărăcie de sorginte individuală, pentru consacrarea căreia se apelează la politici de asistență socială.”[268] Nu era puțin cam devreme pentru aceste distincții în măsura în care nu existau toate reglementările legislative care să poată articula aceste strategii?

Căci săracul, tot sărac rămâne. Cine se ocupă de problemele lui? Câți săraci avem în această perioadă? Se găsesc soluții pentru toți săracii? Pentru a răspunde la aceste întrebări, avem nevoie de formulări și definiri ale sărăciei, astfel încât să înțelegem cine sunt săracii și care sunt nevoile lor. Așadar, care sunt aceste formulări?

[266] *Ibidem*, p. 183.
[267] *Idem*.
[268] Cătălin Zamfir. Dorel Șandor. Vladimir Pasti. Warren Crowther. *Op. cit.*, p. 10.

11. DE LA SĂRĂCIE LA EXCLUZIUNE SOCIALĂ ȘI INCLUZIUNE SOCIALĂ

Termenul de excluziune socială apare în teoriile franceze care teoretizează ruptura legăturilor sociale și a solidarității sociale, probabil pe fondul modificării procentului populației care devine majoritar în urban și a problemelor inerente (de exemplu, șomajul). În lumea academică franceză se utilizează mai curând termenul de pauper (cu trimitere la fenomenul de pauperizare a muncitorilor) sau de exclus. Acest termen, așa cum am văzut, era folosit și la noi, în Transilvania. Utilizarea lui în documentele antisărăcie a Comunității Europene din postbelic, este, la început, în legătură cu sărăcia. Apoi, după anii '90, este „definit în relație cu comunitățile locale, înlocuind adesea termenul de sărăcie."[269]

La noi, prin intermediul CASPIS se promovează combaterea excluziunii sociale și implicit promovarea incluziunii sociale pentru care se utilizează trei termeni: excluziune socială, marginalizare socială și incluziune socială. Prin excluziunea socială se avea în vedere plasarea unei persoane în afara formelor normale de viaţă socială ca rezultat al unor privaţiuni multiple, cu şanse reduse de reinserţie într-o viaţă socială normală. Excluziunea apare și în urma discriminărilor, a lipsei de oportunităţi, a cumulării de privaţiuni, a degradării și/sau nedezvoltării capacităţilor de funcţionare socială normală, sau al unui stil de viaţă individual, sau colectiv care marginalizează.[270] Dacă în 1994, pentru Zamfir, consecințele pe termen lung ale sărăciei conduc la

[269] Luana Miruna Pop. *Op. cit.*, 2005, p. 46.
[270] *Cf. Planul Național Anti-sărăcie și promovarea incluziunii sociale, Comisia Anti-sărăcie și Promovarea Incluziuinii Sociale (CASPIS)*, Guvernul României, 2002, p. 7. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/comisia-anti-saracie-si-promovare-a-incluziunii-sociale-2002-planul-national-anti-saracie-si-promovare-a-incluziunii-sociale-bucuresti-guvernul-romaniei/ , accesat în 23.03.2024.

marginalizare și excluziune[271], iar pentru Pop marginalizarea socială „are același conținut ca și excluziunea socială”[272], deja în 1998, pentru același Zamfir *et all* „faza extremă a procesului de marginalizare o reprezintă excluderea socială, adică acel stadiu în care se află individul sau grupul de persoane care se caracterizează prin dezintegrarea relațiilor de muncă, familiale și sociale”[273]. Pentru Precupețu, în schimb, termenul de excluziune socială îl depășește pe cel de „deprivare de venituri ca o cauză a marginalizării indivizilor și grupurilor sociale, deoarece oamenii pot fi săraci fără a fi excluți social sau excluși fără a fi săraci”.[274]

Termenul de marginalizare apare în Legea nr. 116/2002 (Art. 3): „Marginalizarea socială, în sensul prezentei legi, se defineşte prin poziţia socială periferică, de izolare a indivizilor sau grupurilor cu acces limitat la resursele economice, politice, educaţionale şi comunicaţionale ale colectivităţii; ea se manifestă prin absenţa unui minimum de condiţii sociale de viaţă.”[275] Observăm că toate definițiile au în vedere marginalizarea și nu marginalul. Nu interesează cine este marginalul lumii noastre, ci marginalizarea ca acțiune prin care individul ajunge sau se află în această condiție de marginal. Cea mai inteligibilă explicație este că „de obicei, condiţia marginalului e stabilită de mentalitatea şi ierarhia oficializată a unui sistem social

[271] Cătălin Zamfir (coord.). *Dimensiuni ale sărăciei*, Ed. Expert, București, 1994, p. 16.
[272] Luana Miruna Pop, *Op. cit.*, 2005, p. 50.
[273] Pavel Wagner. Constantin Chirca. Cătălin Zamfir. Maria Molnar. Speranța Pârciog (coord.). *Metode și tehnici de evaluare a sărăciei*, București, iulie 1998, p. 13. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/wagner-paul-chirca-constantin-zamfir-catalin-molnar-maria-parciog-speranta-eds-1998-metode-si-tehnici-de-evaluare-a-saraciei-bucuresti-pnud/ , accesat în 23.03.2024.
[274] Iuliana Precupețu. *Participare socială, capital social și sărăcie*, în rev. „Calitatea vieții”, an XIV, nr. 3-4, 2003, pp. 319-337: 324-325.
[275] Legea nr.116/2002 privind prevenirea și combaterea marginalizării sociale: https://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Legislatie/Assistenta-sociala-2018/Legea_116_2002_la_18-01-2018.pdf , accesat la data de 23.03.2024.

într-un moment istoric determinat”[276]. Autorul este printre puținii care privește marginalizarea dintr-o altă perspectivă – cea a etichetării, poate și pentru că nu este specialist în asistența socială. Cel care este etichetat de către celalalt (individ, grup, comunitate, etc.) va ajunge într-o situație de marginalizare. Etichetarea este „un mod de desemnare a unei persoane într-o structură populaţională ce poate duce la pierderea statutului său anterior şi de regulă este urmată de o reacţie contra acestei stigmatizări.”[277] Însă, marginalul nu este întotdeauna un etichetat de către celălalt, ci există și posibilitatea automarginalizării prin refuzul de a fi inclus într-un grup/comunitate, etc. Excentricul sau non-conformistul pot fi considerați marginali, chiar dacă din punct de vedere al asistenței sociale nu intră în aceeași categorie cu ghinionistul, perdantul.

Așadar, cei doi termeni, excluziune socială și marginalizare socială se folosesc fie într-un raport de acoperire semantică similară, fie într-un raport de cauzalitate, fie pentru a înlocui termenul de sărăcie. Chiar dacă există aceste ambiguități terminologice, inclusiv la nivel academic, una dintre explicații ar fi că termenul de excluziune este unul de dată mai recentă care începe să fie utilizat odată cu apariția și consolidarea drepturilor sociale (dreptul la muncă, locuire, sănătate, educație) și, implicit ale omului. În ciuda existenței unei „intercondiționări” semantice între sărăcie și excluziune socială, se mai consideră că sărăcia este „un efect al proceselor sociale, și nu excluziunea ca punct-terminus al procesului de sărăcire” (în această perioadă, termenul de excluziune socială este tot mai preferat celui de sărăcie, la fel ca „sintagma „promovarea incluziunii sociale”, care o înlocuiește treptat pe cea de „măsuri de combatere a sărăciei”).[278]

---

276 Octavian Buda. *Marginalizare versus boală psihică și stigmatizare. Dileme bioetice*, în „Revista Română de Bioetică”, vol. 6, nr. 2, aprilie-iunie-2008, pp. 83-91: 84.
277 Octavian Buda. *Op. cit.*, p. 83.
278 Simona Ilie. *Op. cit.*, p. 288.

Pe lângă termenul de deprivare și incluziune socială care au fost menționați anterior, mai este amintit termenul de participare socială care este dificil de definit, dar „se suprapune, într-o anumită măsură, cu alte concepte, cum sunt integrarea socială, angajarea civică, capitalul social”[279]. De asemenea, chiar dacă precaritatea este folosită pentru „a defini una din diversele nuanțe ale stării de sărăcie”, în relația cu marginalizarea și excluziunea socială, acumularea precarității determină sărăcia extremă.[280] Dacă avem în vedere termenul de incluziune socială, se observă clar raportul de contrarietate al acestuia cu cel de excluziune. Incluziunea devine responsabilitatea individului și a grupului/comunității/societății, iar din 2000, după summit-urile de la Lisabona și Nisa, devine obiectiv comun pentru UE. De atunci, fiecare țară membră a UE va avea inclus obiectivul incluziunii sociale în planurile anti-sărăcie. Incluziunea socială este „procesul de reinserţie în formele de viaţă normale, într-o funcţionare socială normală a persoanelor aflate în situaţie de excluziune/marginalizare socială sau cu risc ridicat de marginalizare, prin dezvoltarea capacităţilor şi construcţia de oportunităţi.”[281]

Observăm că termenul de sărăcie a fost înclocuit deja. Până aici, am menționat deja opt termeni: excluziune socială, marginalizare, pauperizare, incluziune socială, etichetare, participare socială, precaritate și privațiune/deprivare. Alături de acești termeni, apare și vulnerabilitatea care, în definirea principalelor grupuri vulnerabile, include categorii ale populaţiei care „se confruntă cu diverse forme de excluziune socială sau sunt expuse unui risc ridicat de excluziune din motive care uneori, dar nu întotdeauna, sunt asociate cu sărăcia”[282]. Se consideră că persoanele vulnerabile pot ajunge în

[279] Iuliana Precupețu. *Op. cit*., p. 319.
[280] Pavel Wagner. Constantin Chirca. Cătălin Zamfir. Maria Molnar. Speranța Pârciog (coord.). *Op. cit*., p. 12.
[281] *Planul Național Anti-sărăcie și promovarea incluziunii sociale, Comisia Anti-sărăcie și Promovarea Incluziuinii Sociale (CASPIS)*, Guvernul României, 2002, p. 7.
[282] Emil Teşliuc. Vlad Grigoraş. Manuela Stănculescu (coord.). *Op. cit*., p. 49.

risc de marginalizare și excluziune socială. În ciuda existenței unei definiri univoce a persoanelor vulnerabile explicată prin dinamica grupurilor vulnerabile și a profilului acestora, totuși „vulnerabilitățile sunt exprimate/măsurate prin indicatori sociali ce identifică privaţiuni, lipsuri, dificultăţi, frustrări”[283]. Există șapte grupuri considerate vulnerabile: 1. persoane sărace (copii, șomeri, cei cu venituri minime, etc.); 2. copii şi tineri abandonați sau orfani (inclusiv copii care au părinți la muncă în străinătate, mamele minore, copii privați de libertate); 3. persoane vârstnice singure sau dependente; 4. romi; 5. persoane cu dizabilități; 6. alte grupuri vulnerabile (dependenții de alcool sau substanțe interzise, cei privați de libertate sau în supravegherea serviciilor de probaţiune, cei fără domiciliu, victime ale violenţei domestice, victime ale traficului de persoane, refugiați și imigranți); 7. persoane care trăiesc în comunităţi marginalizate (comunităţi rurale/urbane/rome sărace și/sau marginalizate).[284] Toate aceste categorii pot fi sintetizate, conform politicilor de sprijin și asistență socială în câteva „categorii similare-apropiate: persoane marginalizate, persoane cu risc crescut de excluziune socială, persoane defavorizate sau dezavantajate, persoane în dificultate, persoane discriminate etc.”[285] Sunt categoriile deprivate. La finele anilor ’70 a început să fie utilizat termenul de „deprivation” și, tot atunci, a început abordarea pluridimensională a sărăciei. Cu toate că traducerea termenului englez are un echivalent în limba română – cel de privațiune – în mediul academic a fost preferată utilizarea celui de deprivare, un decalc al celui englezesc. Spre deosebire de categoriile vulnerabile, persoanele care intră în categoria celor deprivate material sunt cele care nu-și pot permite cel puțin patru din următorii nouă itemi: 1. achitarea unei rate bancare sau chirii; 2. limitarea sau inexistența utilităților și confortului termic din locuință; 3. imposibilitatea de a

[283] Elena Zamfir. *Op. cit*., în Ioan Mărginean. Iuliana Precupețu (coord.). *Op. cit*., p. 379.
[284] *Cf.* Emil Teşliuc. Vlad Grigoraș. Manuela Stănculescu (coord.). *Op. cit*., p. 50.
[285] Elena Zamfir. *Op. cit*., 2019, p. 379.

face față unor cheltuieli neprevăzute; 4. hrană cu proteine o dată la două zile; 5. nu-și pot permite măcar o săptămână de concediu; 6. nu-și pot permite un automobil; 7. nu-și pot permite o mașină de spălat; 8. nu-și pot permite un televizor; 9. nu-și pot permite un telefon mobil.[286] Mai există și sintagma de deprivare relativă care „se referă la sentimentele şi condiţiile de deprivare resimţite de un individ în raportarea sa la un anumit cadru de referinţă, fiind efectul discrepanţei dintre aspiraţiile şi posibilităţile individului în cauză”[287]. În ciuda diferenței dintre categoriile vulnerabile și cele deprivate, există unele caracteristici ale deprivării care sunt substitutive unor categorii vulnerabile. Formal, sfera deprivării este mult mai largă decât cea a vulnerabilității, iar termenul este utilizat și pentru a preîntâmpina deficitele bugetare. Dacă deprivarea materială se prelungește, aceasta poate să se substituie integral vulnerabilității.

Așadar, săracul este marginalul, exclusul, pauperul, defavorizatul, precarul, vulnerabilul, dezavantajatul, discriminatul, etichetatul, deprivatul care trebuie inclus social. Până la integrarea României în UE, pluralitatea definițiilor sărăciei și, implicit, a săracului nu reușesc să reducă, sau cel puțin să estompeze, fenomenul sărăciei. Cele două valuri de sărăcie între 1990-1994 și 1996-2000, la care se adaugă toate problemele tranziției nu fac decât să arunce într-o și mai mare ambiguitate definirea politicilor sociale. Căci, până la urmă, și acestea din urmă trebuie să utilizeze un vocabular prin intermediul căruia să numească și să soluționeze problema. Or, atâta timp cât în această perioadă suntem într-o căutare a stabilizării multiplelor conotații ale sărăciei ce rezidă din realitea românească, nici politicile anti-sărăcie nu au cum să aibă succes. Se va definitiva vocabularul în următoarea perioadă?

---

[286] *Cf.* Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, 2013, p. 380; Mariana Stanciu. *Situația sărăciei și protecția socială. România în context european*, în rev. „Sociologie românească”, vol. XV, nr. 3-4, 2017, pp. 51-69, p. 55.

[287] Bogdan Voicu. *Abordări subiective și consensuale ale sărăciei. Despre deprivarea relativă*, în rev. „Calitatea vieții”, an XVII, nr. 3-4, 2006, pp. 233-251, p. 241.

12. FORMALIZAREA SĂRĂCIEI: 2007-prezent

În faţa necesităţii de a defini sărăcia în România, această pluralitate a perspectivelor conduce spre ambiguităţi terminologice şi metodologice. Care este perspectiva din care definim sărăcia? Este una socială, istorică, politică sau ştiinţifică? Dacă ne axăm în sfera socialului, procentul celor care se consideră pe sine a fi săraci este majoritar. Dacă ne axăm în sfera istoriei, câmpurile referenţiale şi mentalităţile ne oferă un alt tip de investigare şi definire. Dacă ne axăm în sfera ştiinţificului, pluralitatea de metode şi tehnici golesc de conţinut problema şi problematizarea reală a sărăciei. Iar sfera politicului, cel puţin pentru România, fie ignoră sărăcia, fie o utilizează ca instrument de promovare a propriei imagini.

Odată cu intrarea României în UE, modelele de cuantificare şi definire a sărăciei au fost preluate. Încă de la intenţia şi depunerea dosarului de aderare, România a trebuit să pregătească dosarele conform politicilor sociale ale UE, unde sărăcia este recunoscută ca problemă socială[288], şomerii şi vârstnicii fiind consideraţi cei mai vulnerabili. De exemplu, vulnerabilitatea vârstnicilor este pusă într-o relație directă cu „dimensiunea socială" (existența stereotipurilor și prejudecăților; depopularea anumitor zone, în special a celor rurale; marginalizarea; limitarea adaptativă și dificultatea accesării tehnologiilor digitale).[289]

Conform multiplelor definiţii şi reglementări europene sunt recunoscute grade de sărăcie. Pentru a înțelege ce înseamnă gradul de sărăcie care se calculează în funcție de o situație etalon, trebuie să înțelegem în prealabil, că

---

[288] *Cf.* Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. „Sărăcia din România în context european" şi „Românii cei mai săraci europeni", în Mariana Stanciu (coord.). Adina Mihăilescu. Simona Ilie. Cristina Humă. Dumitru Chiriac. *România în austeritate. Criza globală a consumismului pe credit*, Ed. Omnia Uni S.A.S.T., Braşov, 2012, pp. 94-110: 94.

[289] *Cf.* Mihaela Ghența, Elena Silvana Bobârnat. *Determinanți ai excluziunii sociale în rândul persoanelor vârstnice*, în rev. „Sociologie Românească", vol. 19, nr. 1, 2021, pp.87-97: 93.

odată cu implementarea măsurării sărăciei apar problemele de calcul. Cine este cel mai sărac? Care grup poate fi considerat cel mai sărac dintre săraci? Câți săraci avem? Argumentul necesității măsurării derivă pe de o parte din măsurabilitatea sărăciei (mereu există un termen de comparație) și pe de altă parte din necesitatea cuantificării bugetului alocat categoriilor de săraci și, implicit, bugetul alocat fiecărei categorii în parte, în funcție de indicatori (atribute ale tipului de sărăcie).

Așadar, cum putem măsura sărăcia? Dacă Pop afirmă că măsurarea sărăciei presupune elaborarea unui prag de sărăcie, adică consumul minim necesar obținut prin metoda normativă sau statistică[290], Wagner *et all* susțin că „măsurarea sărăciei presupune, în general, existența unor niveluri predeterminate și bine definite ale standardului de viață - denumite praguri de sărăcie – pe care trebuie să le atingă persoana (gospodăria, grupul de persoane etc.) ca să nu fie săracă".[291] În ceea ce privește metodologiile de măsurare a sărăciei, acestea sunt diverse: de determinare a pragului de sărăcie (indexul sărăciei, metode structurale, normative, etc.); de deprivare relativă, de deprivare materială (lipsa hranei, îmbrăcămintei, etc.), de deprivare socială (lipsa unui loc de muncă, neintegrarea, etc.)[292]. România a utilizat o diversitate de metode, însă se pare că doar două au fost mai „relevante": „(a) metoda naţională de calculare a sărăciei absolute şi (b) metoda de calculare a sărăciei relative stabilită la nivel european, iar prima metodă adoptată de Guvern prin HG nr. 488/2005 prevede stabilirea unui minim necesar de consum per adult fără să se țină cont, ulterior, de venituri sau inflație."[293] Chiar dacă diversitatea metodologiilor determină diversitatea rezultatelor, măsurătorile devin din ce în ce mai rafinate. Cum anume se conturează tot acest vocabular? Inițial,

[290] Luana Miruna Pop. *Op. cit.*, 2005, p. 40.
[291] Pavel Wagner. Constantin Chirca. Cătălin Zamfir. Maria Molnar. Speranța Pârciog (coord.). *Op. cit.*, p. 19.
[292] *Cf.* Elena Zamfir. „Sărăcia: teorii și factori", în *Op. cit.*, 1995, p. 62.
[293] Emil Teșliuc. Vlad Grigoraș. Manuela Stănculescu (coord.)., *Op. cit.*, p. 33.

s-a pornit de la „doi indicatori foarte importanți ai sărăciei: numărul săracilor – numărul persoanelor sau al familiilor care se plasează sub respectivul prag și amploarea sărăciei – distanța dintre veniturile de care dispune o familie/persoană aflată sub pragul sărăciei și acest prag.”[294] De exemplu, pentru estimarea amplorii sărăciei (câți săraci există într-o țară/comunitate, etc.) se utilizează indicatorul grad de sărăcie (GS) care măsoară apropierea/depărtarea de sărăcie și care este complementar cu rata sărăcirii (RS), adică cu gradul de sărăcie rezultat din trecerea de la un nivel la altul.[295] Amploarea sau gradul de sărăcie măsoară distanța săracilor față de pragul sărăciei. Pe de altă parte, se pare că amploarea sărăciei este de fapt gradul de sărăcie. Așadar, există pragul minimum de trai (de subzistență) la care se raportează sărăcia absolută (severă) și pragul minimum de trai decent (sărăcia generală).[296] În cele două minimuri de trai, decent și de subzistență, sunt incluse cheltuieli alimentare și nealimentare și de servicii. Asta înseamnă că sărăcia se măsoară în funcție de venituri, iar pentru asta e nevoie de calcularea unui venit minim care, în timp, devine garantat de stat. Printre alte măsuri luate pentru prevenirea sărăciei și a excluziunii sociale, Parlamentul European adoptă în 2010 o rezoluție în ceea ce privește rolul venitului minim în combaterea sărăciei pentru că, prin acesta, se pot identifica cei aflați în situația de risc a sărăciei. „Importanţa conceptului minim de trai este mare, deoarece acesta permite dimensionarea realistă a fenomenului sărăciei într-o ţară sau într-o anumită perioadă de timp şi, desigur, evaluarea măsurilor ce se pot lua, în vederea diminuării căderii în sărăcie şi sprijinirii populaţiei aflate în

---

[294] Cătălin Zamfir (coord.). *Op.*, *cit.*, 1994, p. 16.
[295] *Ibidem*, p. 53.
[296] *Cf.* Adina Mihăilescu. „Pragurile de sărăcie”, în Ioan Mărginean. Iuliana Precupețu (coord.). *Enciclopedia calității vieții în România*, Ed. Academiei Române, 2019, pp.365-376: 365.

nevoie."[297] Oare chiar pot fi stabilite criterii și indicatori obiectivi pentru măsurarea sărăciei? Existența celor două sintagme – pragul sărăciei absolute și pragul sărăciei relative – par să confirme obiectivitatea cuantificării. Să vedem dacă e așa. Dacă în 1999, conform Strategiei Naționale de Combatere și Prevenire a Sărăciei se utilizau termenii de prag al sărăciei extreme (40% din cheltuielile medii de consum/adult) și prag al sărăciei severe (60% din cheltuielile medii de consum), acum se utilizează mai curând termenii de prag al sărăciei absolute și relative. Deși, prin aceste praguri se dorește înțelegerea și urmărirea evoluției sărăciei, acestea se raportează la distribuția veniturilor. Dacă pragurile de sărăcie absolută se calculează în funcție de venitul decent şi de subzistenţă, „pragurile de sărăcie relative se calculează, de regulă, pe baza veniturilor (sau, mai rar, pe baza cheltuielilor sau a consumului) curente ale populaţiei, mai precis, ale unui anumit procent suficient de reprezentativ din aceasta, constituită în eşantioanele anchetelor pe ale căror rezultate se fac calculele de determinare a indicatorilor aferenţi sărăciei."[298] Așadar, avantajul este că, în principiu, pragurile nu se modifică, ci doar se indexează veniturile în funcție de rata inflației. Măsurarea sărăciei prin aceste ultime două praguri se utilizează și azi, în special de Eurostat, din două motive: este uşor de calculat şi permite compararea între state. Pe de altă parte, „pragul de subzistență este definit la nivelul trebuințelor fizice/biologice și al celor social/culturale elementare (*basic human needs*). Acest concept constituie limita ultimă ce stă la baza definirii drepturilor omului."[299] Sintagma de *basic human needs* (consumul privat al familiei de la hrană, îmbrăcăminte până la servicii ca utilitățile) este adoptată de Organizația Internațională a Muncii în 1976-1977, iar termenul de subzistență se

[297] Adina Mihăilescu. *Evoluții în sfera minumului de trai al populației din România (calculat după metoda normativă), în perioada 1900-2005*, în rev. „Calitatea vieții", an XVII, nr. 1-2, 2006, pp. 117-131: 125.
[298] Marius Augustin Pop. *Op. cit.*, pp. 382, 385.
[299] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, 2020, p. 4.

fundamentează în acesta. Dar, săracul cel mai sărac trăiește tot la limita subzistenței, iar săracul mai puțin sărac la limita decenței.

Până aici, am văzut că există termeni ca amploarea sărăciei, gradul de sărăcie, pragul sărăciei extreme, severe, absolute, relative, nivel minim de trai, venitm minim garantat folosiți în măsurarea sărăciei. Întrebarea este care sărăcie o măsurăm? Cum alegem definiția care se aplică? Căci avem sărăcia subiectivă, cronică, reziduală, extremă, severă, absolută, relativă, socială. Cum sunt definite toate aceste tipuri de sărăcie și cum anume intră în vocabularul nostru?

Înainte de stabilizarea vocabularului, în spațiul academic au fost folosite o multitudine de sintagme în înțelegerea sărăciei. De exemplu, dacă Zamfir atrage atenția asupra necesității distingerii între „sărăcia cronică" și „sărăcia provizorie (temporară - tranzitorie)" ca stare temporară de nevoie, și între „sărăcia structurală" („sărăcia produsă de nivelul global al economiei unei colectivități") și „sărăcia distribuțională" („sărăcia produsă de mecanismele de distribuție a bogăției în cadrul colectivității")[300], Stănculescu pune în lumină ceea ce numește sărăcie standard (determinată în funcție de venituri sau de cheltuieli totale de consum per gospodărie).[301] Deja există cinci termeni în definirea sărăciei. Totuși, există un termen care să numească săracii rămași în afara sistemului și a programelor de sprijin (al căror scop nu este să elimine sărăcia, ci doar să o „suspende cu mijloace artificiale pe perioada în care sprijinul este acordat"). Sărăcia reziduală este „sărăcia rămasă după aplicarea" unui „program sau pachet de programe" și care este „rezistentă la prevenire și recuperare"[302]. Toate aceste definiții ar dori să găsească

---

[300] Cătălin Zamfir. *Op. cit.*, 2000, p. 5.
[301] Manuela Sofia Stănculescu. „Tipuri de sărăcie", în Manuela Sofia Stănculescu. Ionica Berevoescu (coord.). *Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România*, Ed. Nemira, București, 2001, pp. 37-44: 37.
[302] Zamfir, Cătălin. Șandor, Dorel. Pasti, Vladimir. Crowther, Warren. (coord.). *Op. cit.*, p. 39.

o modalitate prin care să măsoare obiectiv sărăcia, deși „măsurarea sărăciei obiective este, practic, imposibilă, ea fiind dificil de operaţionalizat, tocmai datorită condiţionărilor sociale la care este supusă.” Sărăcia socială „se constituie, astfel, într-o sărăcie recunoscută şi acceptată convenţional, într-o expresie aproximativă a stării reale, obiective de sărăcie.” [303] Dar care este părerea săracilor despre propria lor sărăcie? Dacă se apelează la obiectivitate, percepțiile oamenilor nu vor coincide cu metodele specialiștilor de definire a sărăciei în funcție de indicatori neutri și categorii de beneficiari. „În abordarea clasică, sărăcia subiectivă se referă la sentimentele de sărăcie ale indivizilor, utilizate ca punct de reper în construcţia indicilor de sărăcie şi determinarea pragurilor acesteia. Prin extensie, de multe ori, sărăcia subiectivă etichetează metode de estimare a indicilor de sărăcie pornind de la opinia publică asupra sărăciei.”[304] Și asta, pentru că în orice societate există o ierarhie, o ordonare în funcție de avuție: cine sunt cei mai săraci și cine sunt cei mai bogați? Săracul se raportează la celălalt atunci când consideră că deține mai puțin. Lucru valabil în societățile în care există o structură socială și care, în principiu, sunt democratice. În comunism, nici săracul nu putea exprima și formula că este sărac, nici instituțiile nu putea asuma existența sărăciei.

După 2007, se va utiliza un vocabular comun pentru UE, așadar inclusiv România va trebui să-și însușească termenii în legislația sa, în planurile, programele și proiectele sale astfel încât să poată dovedi, în special în cadrul diverselor fonduri europene, că poate și știe să implementeze atât principiile, cât și vocabularul. Se va utiliza un nou vocabular. Să vedem cum se ajunge la acesta. În cadrul Consiliului european din 1975, prin sărăcia relativă se înţelegea o inadecvare - datorită veniturilor diminuate - la „un standard de viaţă considerat acceptabil în societatea în care trăiesc” prin ac-

---

[303] Bogdan Voicu. *Cât de săraci sunt românii: abordări subiective și consensuale*, în rev. „Calitatea vieții”, nr. XVII, nr. 1-2, 2006, pp. 93-116: 97.
[304] *Ibidem*, pp. 94-95.

cesul limitat sau deloc la asistenţă medicală, la sistemul de educaţie permanentă, la serviciile culturale, sport şi recreere. La Summit-ul mondial de la Copenhaga pe problemele dezvoltării sociale din 1995, sărăcia absolută sau extremă era definită ca „o condiţie umană caracterizată prin deprivare severă privind trebuinţele de bază, incluzând alimentaţia, accesul la apă potabilă, facilităţi sanitare, sănătate, adăpost, educaţie şi informare."[305] Cuantificatorii fixaţi pentru a putea distinge între cele două forme de sărăcie sunt 60% din venitul mediu pentru sărăcia relativă şi 40% pentru sărăcia absolută. „Sărăcia absolută reprezintă intexistența unor condiții minime de viață (mâncare, îmbrăcăminte, locuință) necesare unei simple supraviețuiri în condițiile societății respective." Practic, „înseamnă marginalizare și în mod special excludere socială."[306] Adică, săracul încadrat în sărăcia absolută trăiește sub limita (pragul) subzistenței. Problema apare atunci când trebuie definit și stabilit acest prag pentru a putea cuantifica cine sunt cei care se încadrează sub acesta. Pretenția de a avea un prag universal este cvasi-imposibil de împlinit, căci apare o „relativitate a nevoilor umane" (de exemplu, aportul caloric neceasr în funcție de climat, tipul de muncă, etc.)[307]. Renunțarea la universalitatea unei definiții determină căutarea unui termen mai funcțional. Dacă primul termen reprezintă, la scara populației, un procent mai mic – săracii cei mai săraci, cel de-al doilea reprezintă un procent mult mai ridicat – generic, săracii, adică toți cei care se situează la limita sau sub limita considerată standard de viață acceptabil. Dublul sens al termenului de sărac relativ derivă din raportarea la tipul de resurse. Dacă avem în vedere resursele (constrângerile) materiale, atunci „săracul relativ (...) este marginal în colectivitatea în care

[305] Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu. *Op. cit.*, 2012, p.94; și Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu (coord.). *Raportul social al ICCV: nr. 4/octombrie 2011. Situația sărăciei în România în context european*, ICCV, Academia Română, INCE, p. 6, https://old.iccv.ro/sites/default/files/Raport%20social%204%202011_0.pdf, accesat în 14.01.2024.
[306] Cătălin Zamfir (coord.). *Op. cit.*, 1994, p. 15.
[307] Elena Zamfir. „Sărăcia: teorii și factori", în *Op. cit.*, 1995, p. 59.

trăiește, dar nu se autodefinește ca *outsider* al acesteia; (...) e integrat din punct de vedere psihologic în comunitate și doar precaritatea materială îl împiedică să participe în mod egal la viața comunității". Dacă avem în vedere resursele simbolice, atunci „săracul relativ (...) este *outsider*-ul psihologic al colectivității. El este sărac în resurse simbolice de integrare."[308] Doar primul prezintă interes pentru politicile sociale. *Groso modo*, în definirea celor doi termeni există două minime: un minim de subzistență (supraviețuirea) care definește sărăcia absolută și un minim social (decent) care definește sărăcia relativă. Însă, pentru desemnarea stării de sărăcie absolută „sunt utilizate expresii ca sărăcie extremă, sărăcie severă"[309]. Dacă sărăcia extremă „alterează grav demnitatea fiinţei umane, producând degradări rapide şi greu reversibile ale capacităţilor de funcţionare socială normală", iar posibilitatea de ieşire din marginalizare şi excluziune socială este nesemnificativă, sărăcia severă înseamnă o viaţă „plină de lipsuri şi restricţii care împiedică o funcţionare socială normală, dar care nu blochează nici efortul de a ieşi din sărăcie, şi nici redresarea în situaţia în care resursele revin la normal".[310] Pe de o parte, Stănculescu și Berevoescu arată că dintre termenii de *underclass* (utilizat în literatura engleză), excluziune socială (utilizat în literatura franceză), la noi s-a preferat termenul de sărăcie extremă.[311] Pe de altă parte, în mediul academic se atrage atenția asupra problemelor semantice ale celor doi termeni. Aceștia sunt folosiți fie ca sinonime sau confuzi (de exemplu, Banca Mondială, ONU, etc.), fie distincți prin sesizarea diferențelor semantice (de

---

[308] Manuela Sofia Stănculescu. *Între sărăcie absolută și bunăstare*, în rev. „Cercetări Sociale", nr.2, 1998, pp. 15-51: p. 22.
[309] Cătălin Zamfir. *Op. cit.*, 1994, p. 2.
[310] *Planul Naţional Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale, iulie 2002*, în „Revista de Asistenţă Socială", nr.3/2002, p. 6.
[311] Manuela Sofia Stănculescu. „Sărăcia și sărăcia extremă în România", în Manuela Sofia Stănculescu, Ionica Berevoescu (coord.). *Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România*, Ed. Nemira, București, 2001, pp. 15-36: p. 22.

exemplu, CASPIS)[312]. „În studiul realizat de reprezentanţii Băncii Mondiale şi ai CASPIS (Guvernul României), în anul 2002, nu se operează o distincţie clară între conceptele de sărăcie extremă şi sărăcie severă, de altfel, expresiile sunt utilizate, adesea, în mod echivalent."[313] Măsurabilitatea sărăciei a făcut posibilă descoperirea că există unele zone mai sărace decât altele. În analiza cauzelor care determină aglutinarea unor persoane în aceste zone sărace, una dintre ele este inechitatea măsurată prin integalitatea veniturilor sau a cheltuielilor, sau cultura sărăciei, sau lipsa locurilor de muncă din acea zonă, etc. „Pungile de sărăcie se caracaterizează printr-o combinație unică de izolare socială, incapacitate de mobilizare a efortului colectiv pentru soluționarea unor probleme comunitare și autoritate de tip criminal (...)."[314] Care sunt pungile de sărăcie din România? Ruralul prin excelență, dar și anumite zone din urban.

Dincolo de definiții, aceste zone sunt o realitate a lumii românești de azi și de ieri, chiar dacă le numim pungi de sărăcie, cultură a sărăciei, zone cu sărăcie absolută, sau extremă, sau severă, etc. ele ne arată o parte a eșecului politicilor publice. Care sunt aceste zone? Stănculescu[315] le sintetizează astfel: a) în urban - acele zone cu aspect semirural (cartiere periferice urbane fără infrastructură urbană); gropile de gunoi (cel mai cunoscut exemplu este Pata Rât, groapa de gunoi a Clujului); zone pe care le numește de tip Cotorga (un melanj între primele două, în principal locuiesc cei care au lucrat ca necalificați în alte părți și revin, ca șomeri, împreună cu familiile lor, la casele

---

312 *Cf.* Mariana Stanciu. *Considerații asupra cercetărilor privind sărăcia extremă*, în rev. „Calitatea vieții", an XV, nr. 3-4, 2004, pp. 317-332: 319.

313 *Ibidem*, p. 321.

314 Zamfir, Cătălin. Șandor, Dorel. Pasti, Vladimir. Crowther, Warren. (coord.) *Op. cit.*, p. 75.

315 Manuela Sofia Stănculescu. „Despre concentrarea teritorială a sărăciei în România", în Manuela Sofia Stănculescu. Ionica Berevoescu (coord.). *Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România*, Ed. Nemira, București, 2001, pp54-64: 54-60.

părintești ceea ce conduce treptat la o supraglomerare); anumite zone din centrele vechi ale orașelor (este vorba de clădirile naționalizate în timpul comunismului și care erau (în anumite orașe mai sunt) locuite de familii sărace sau rome; ghetourile (fostele cămine muncitorești sau de nefamiliști, blocurile confort III și IV), acele zone unde există un statut neclar din punct de vedere al proprietății, zone industriale dezafectate în care erau blocurile pentru foștii muncitori, zonele de blocuri cu mari datorii la întreținere; b) în rural - sate mici care sunt periferice sau izolate în raport cu comuna și/sau accesul la o infrastructură, zone sărace din satele mari. Segregarea este prezentă în toate aceste zone, fie că este vorba de „segregare rezidențială" care „se referă la mediul de trai", fie „segregare socială (locuitorii înstăriţi într-o zonă, săracii în alta) sau o combinaţie a acestora", fie că „poate apărea şi în şcoli, la locul de muncă sau în cadrul serviciilor publice, putând afecta populaţia la nivelul oricărei dimensiuni sociale şi demografice, inclusiv vârstă, etnie, religie, venit sau clasă. (...) Ghetoul reprezintă forma cea mai extremă de segregare forţată. (...) Tipul cel mai răspândit de segregare, în România, este cel provocat de inegalităţile economice şi financiare" care este subevaluat și subcercetat în raport cu segregările rasial-etnice.[316]

Aceasta a fost panorama foarte sintetică a vocabularului vehiculat în perioada 1990-2024 care modifică aproape în totalitate vechiul limbaj care numea sărăcia și săracul. Dacă-l rezumăm, acesta se articulează astfel: în ceea ce privește politicile publice, acestea ignoră sărăcia la începutul anilor '90, pentru ca ulterior, la presiunea Uniunii Europene, să includă sărăcia în agenda politicilor publice și a strategiilor. Se utilizează termeni ca prevenirea, reducerea sau combaterea sărăciei, anti-sărăcie. În definirea termenului, sărăcia a fost înlocuită cu excluziunea socială. Apoi s-au folosit termeni ca marginalizare, precaritate, pauperitate, vulnerabilitate, sărăcie cronică, sără-

[316] Emil Teşliuc. Vlad Grigoraş. Manuela Stănculescu (coord.). *Op. cit.*, p. 318.

cie provizorie, sărăcie structurală, sărăcie distribuțională, sărăcie standard, sărăcie reziduală, sărăcie socială, sărăcie subiectivă, sărăcie absolută, sărăcie relativă, sărăcie severă și sărăcie extremă. Sărăcia e explicată prin intermediul unor termeni ca discriminare, privațiune/deprivare, etichetare, segregare, dezavantajare, inechitate, inegalitate, defavorizare. Sărăcia poate fi soluționată dacă se poate măsura și cuantifica nivelul de sărăcie și numărul săracilor. Se utilizează termeni ca gradul de sărăcie, rata de sărăcie, amploarea sărăciei, standard de viață, bunăstare, prag minim de trai și de subzistență, prag minim de trai decent, prag de sărăcie absolut, prag de sărăcie relativ, venit minim garantat. Sărăcia se poate soluționa prin dezvoltare socială, dezvoltare economică, participare socială, capital social, integrare socială și, nu în ultimul rând, prin incluziune socială – termen care a înlocuit combaterea, prevenirea și reducerea sărăciei. În ultimii ani, în special după pandemie, s-a adăugat reziliența.

III.
UNDE AM AJUNS

Așadar, un total de patruzeci și cinci de termeni, doar în ultimii treizeci și cinci de ani, prin intermediul cărora se explică, se definește, se formulează nu doar sărăcia, ci și politicile publice cu implementarea, monitorizarea și evaluarea acestora. Cum s-au raportat instituțiile de asistență socială la tot acest vocabular? Cum s-a raportat mediul academic la acest vocabular în calitatea sa de vector al diseminării acestuia? Dacă în anii ’90, mediul academic era cel care traducea, prelua, dezbătea, problematiza, formula și propunea soluții – de care se ținea cont, mai mult sau mai puțin, în stabilirea politicilor publice -, acum, cel puțin aparent, se pare că a rămas prins într-o cupolă de sticlă în care (se) perpetuează un *joc al mărgelelor de sticlă*. Textele academice au restrâns din ce în ce mai mult aria problemelor preluând o metodologie de scriere a textelor din industria ISI-urilor – în care șablonul e același: introducere, literature review, obiective, ipoteze, aplicarea metodologiilor calitative sau cantitative cu cât mai multe grafice, statistici care să confirme sau să infirme ipotezele cercetării, concluzii. Cu foarte puține excepții, problematizarea lipsește cu desăvârșire. Se cercetează anumite aspecte ale sărăciei într-o zonă minimală delimitată georgrafic. Ceea ce nu ar fi neapărat rău, dacă instituțiile locale din respectivele zone ar ține cont de rezultatele acestor cercetări. Ceilalți, experții domeniali și/sau politicienii care participă la luarea deciziilor la nivel național/central par invizibili și nu se știe în ce măsură țin cont de cercetările domeniale din spațiul academic; adică, de acele texte ale cercetătorilor în care e folosit un vocabular de specialitate asezonat cu metodologii.

Pe de o parte, trebuie să ţinem cont că, spre deosebire de ţările occidentale, în cele ex-comuniste au existat câteva anomalii cu privire la sărăcie:

deţinerea în proprietate a unor bunuri fără a avea capacitatea de a le întreţine, calificarea profesională sau statutul social care nu corespunde în mod real posibilităţilor financiare („inexistenţa unei legături între ‹status, calitatea de proprietar şi venituri›").[317] Pe de altă parte, „vocabularul contemporan al sărăciei este dominat de conceptul de subclasă socială (underclass)" înţeles ca „strat social care este caracterizat prin şomaj pe termen lung, de niveluri scăzute ale educaţiei, de criminalitate precum şi de un număr mare de copii în afara căsătoriei şi de mame minore" şi care „funcţionează după un cod de comportament specific, numit cultura sărăciei", diferit de sărăcia tradiţională.[318] În România, ca şi în alte ţări postcomuniste, sărăcia are „valenţe unice" dincolo de „dobândirea unor forme şi conţinuturi noi". Preponderența sărăciei în rural, spre deosebire de occident unde e prezentă în special în urban, poate fi pusă şi pe seama unei specificități a ţărilor est-europene unde „săracii sunt profund legaţi de structura stratificării sociale" în care „izolarea socială în funcţie de educaţie, status financiar şi condiţii materiale generale" determină sărăcia.[319]

Interdependența dintre politicile publice și instituțiile de asistență socială a condus la eficiența scăzută a politicii anti-sărăcie și ulterior, a celorlalte politici de incluziune. În loc ca problemele să fie corectate, s-au adâncit inegalitățile. Veniturile primare scăzute, capacitatea scăzută a statului de a-și îndeplini funcția socială, impactul scăzut al transferurilor sociale (în afara celor de pensii) în reducerea sărăciei (corupție, ineficiență, etc.)[320] și precaritatea financiară de la toate nivelele au limitat orice strategie anti-sărăcie, ori-

---

[317] Peter-Emil Mitev. „Dinamica sărăciei", în Iván Szelényi (coord.). *Sărăcia din societăţile în tranziţie*, în româneşte de Ramona Careja, Ed. Ziua, Bucureşti, 2002, pp.17-55: 27, 28, 29, 34.
[318] Henryk Domanski. „Determinanţii sociali ai sărăciei în societăţile în tranziţie", în Iván Szelényi (coord.). *Sărăcia din societăţile în tranziţie*, în româneşte de Ramona Careja, Ed. Ziua, Bucureşti, 2002, pp.56-91: 57.
[319] *Ibidem*, pp. 86, 87.
[320] Mihnea Preotesi. „Sărăcia în România", în *Op. cit.*, 2018, pp. 274, 276.

cât de bine gândită ar fi fost. Precaritatea sau ineficiența resurselor, fie financiare, materiale sau umane, alături de crizele economice au fost invocate, cel mai adesea, drept argument al ineficienței strategiilor și politicilor domeniale. Sistemul de protecție socială este „excesiv focalizat pe acordarea de beneficii sociale categoriale, în dauna celor bazate pe testarea mijloacelor și cu prețul subdimensionării severe a sectorului serviciilor sociale”[321]. Aproape toate statisticile ne arată aceleași rezultate: România este, dacă nu pe ultimul loc, pe ultimele locuri în ceea ce privește sărăcia – fie ca procent la nivelul populației, fie ca ineficiență instituțională sau de implementare a politilor publice. Discrepanțele și inechitățile sociale cresc în anumite perioade fără a fi determinate, întotdeauna, de crize economice. De exemplu, la nivelul angajaților bugetari, introducerea unor diferențe ca salarizarea, vârsta de pensionare, cuantumul pensiei a determinat o falie în interiorul acestora. În rural, persistența acelorași probleme ca lipsa infrastructurii și cercul vicios al sărăciei (cu cât zona este mai săracă și nu are ce să colecteze la buget, cu atât mai mică este suma destinată protecției sociale) a condus la o atitudine de neîncredere a săracilor (care de mult ori sunt folosiți ca masă de manevră electorală de către autoritățile locale din comuna în care trăiesc) față de autorități și instituțiile pe care acestea le reprezintă. Instituțional, pasarea problemelor și a responsabilității de la un serviciu, sau departament, sau instituție la altul(a), „descurajarea sau blocarea accesului la serviciile sociale”[322], birocratizarea excesivă prin transferul obligațiilor față de beneficiari spre consiliile locale, completează acest tablou al problemelor. Încă de la început, „construcția

[321] Mihnea Preotesi. „Eficiența sistemului de protecție socială în reducerea sărăciei. Comparație România – țări din UE”, în *Op. cit*., 2018, p. 88.
[322] Daniel Arpinte. Simona Preda. „Asistența socială: practici ale autorităților locale”, în Manuela Sofia Stănculescu. Ionica Berevoescu (coord.). *Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România*, Ed. Nemira, București, 2001, pp. 389-394: 390-392.

instituțional-administrativă a fost una rigidă, inflexibilă la evaluarea și măsurarea impactului reformelor din sistem asupra situației beneficiarilor."[323]

În ceea ce privește relația dintre instituții și săracii beneficiari, problemele sunt ceva mai sensibile. Descentralizarea sistemului de asistență socială determină, uneori, instituțiile locale să interpreteze diferit criteriile administrativ-birocratice venite, ierarhic, de la nivel central. „Clivajul dintre lumea zonelor sărace și lumea instituțională devine vizibil prin lectura comparată a percepțiilor reprezentanților instituționali versus percepțiile săracilor. (...) Săracii sunt beneficiarii sau potențial beneficiari de ajutor, în timp ce reprezentanții instituționali sunt cei ce decid asupra acestuia. Normele și criteriile administrativ-birocratice stabilite la nivel central sunt interpretate la nivel local și sunt aplicate diferențiat de la o localitate la alta, de la o zonă săracă la alta, căpătând astfel noi sensuri."[324] Relația de putere devine vizibilă în tot acest mecanism instituțional, în care săracul nu se află doar la baza piramidei, ci și la discreția funcționarilor, asistenților sociali, a reglementărilor de tot felul. Cel care bate la ușă și își cere drepturile nu știe că relația de putere ar trebui să fie inversă: funcționarul sau asistentul social este plătit pentru a-l servi pe beneficiar. Este acolo să-l îndrume, ajute, consilieze, etc. Arbitrarietatea și viteza cu care se modifică actele normative sau se abrogă un anumit alineat dintr-un articol de lege duce la posibilitatea unei interpretări discreționare a criteriilor pe care funcționarul ar trebui să le aplice. Ceea ce poate conduce la practica regăsită la unii „reprezentanți instituționali" care „reinterpretează criteriile de eligibilitate astfel încât sprijinul să fie acordat în mod diferențiat"[325]. Alteori, formulările legislative sunt atât de laxe, încât

---

[323] Elena Zamfir. *Op. cit.*, 2020, p. 51.

[324] Manuela Sofia Stănculescu. Daniel Arpinte. Simona Preda. „Săraci-merituoși versus săraci-profitori", în Manuela Sofia Stănculescu. Ionica Berevoescu (coord.*). Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România*, Ed. Nemira, București, 2001, pp. 395-400: 395.

[325] *Ibidem*, p. 400.

interpretările pot fi contradictoii. Pe de altă parte, Antonesei arată că, pe fondul existenței unei frici interiorizate dobândite încă din comunism (atât ideea că „România e victima potențială [sau reală] a tuturor dușmanilor din afară”, cât și un efect al politicii de teroare la adresa populației), frica de schimbare, cel puțin în primii ani post-comuniști, se manifestă ca o frică față de instituții, în special a celor sociale. Tot acest fond a determinat și dificultatea consolidării societății civile.[326] La nivelul atitudinilor și comportamentelor reprezentanților instituțiilor de asistență socială se regăsesc anumite stereotipii care circulă și la nivel social. De pildă, doar unii merită să fie ajutați, „săracii merituoși” (cei în incapacitate de muncă, iar dintre cei în capacitate de muncă, doar angajați sau pensionari care trăiesc la limita subzistenței, alături de copii), ceilalți, „săracii profitori” nu merită nimic, căci ar fi mai bine să muncească, nu să trăiască pe banii statului (tineri, romi, toți cei care ar putea munci)[327]. Dar măcar aceștia sunt prinși în sistem.

Pentru cei care rămân în afara sistemului, ultima speranță e Biserica. Reușește să-i preia? Pe de o parte, avem atitudinea pozitivă vis-a-vis de aportul bisericii ortodoxe române în activitățile de asistență socială a celor care fac parte din aceasta, iar pe de altă parte, există o atitudine critică față de biserică. Să le vedem pe ambele. Așa cum am văzut în capitolele precedente, filantropia este specifică spațiului ortodox, iar caritatea celui catolic. Pentru creștin, indiferent de confesiune, ajutorarea unei persoane aflate în nevoie este o parte intrinsecă a comunității creștine și a vieții individuale trăite în planul credinței. Dacă toate bisericile – ortodoxă, catolică, greco-catolică, protestante și neoprotestante – dezvoltă de-a lungul timpului activități și servicii sociale, există o condiționare a oferirii acestora în funcție de apartenența confesională? Nistor arată că, deși serviciile filantropice nu sunt condiționa-

326 Liviu Antonesei. *Op. cit*., pp. 119, 118-120.
327 *Cf.* Manuela Sofia Stănculescu. Daniel Arpinte. Simona Preda. *Op. cit*., p. 397.

te de afilierea sau practicile religioase ale celuilalt, beneficiarul și activitatea social-filantropică a bisericii ortodoxe române este într-o strânsă relație cu activitatea liturgică deoarece pentru beneficiari există o relație puternică între participarea lor la ritualurile bisericii și activitățile filantropice ale acesteia.[328] De asemenea, aceeași autoare arată că, după 1989, pe fondul studiilor existente (cel mai adesea, occidentale), există o colaborare bună între stat și biserică în beneficiul grupurilor dezavantajate și vulnerabile. Profesionalizarea serviciilor oferite de biserică este recunoscută de stat prin acreditare și licență instituțională. Ceea ce oferă biserica ortodoxă este și un răspuns la procesul de disoluție a solidarității sociale tradiționale.[329] Articolele Polixeniei Nistor sunt cercetări punctuale aplicate într-o zonă geografică delimitată, cu o metodologie domenială. Întrebarea este dacă decupajul subiecților chestionați sau intervievați este relevant la nivelul întregii țări. Distincția dintre discurs și practică poate fi valabilă și în interiorul bisericii, în funcție de preotul, parohul, episcopul, etc. care poate influența, oferi o direcție. Există preoți care practică filantropia fără să devină vizibili în spațiul public, la fel cum există și destule controverse legate de comportamente sau atitudini ale unor reprezentanți ai clerului ce sunt mediatizate. Dincolo de existența fundațiilor bisericești, mai există practica filantropiei directe față de cel aflat în nevoie, fără ca aceste activități să fie normativizate instituțional? Poate da, poate nu. Într-o lume în care este importantă acreditarea și obținerea licenței pentru a putea practica filantropia, mi-e teamă că răspunsul e dificil de oferit.

Dacă ne raportăm la perioada tranziției postcomuniste, așteptările credincioșilor au fost foarte mari. În primul rând, după 1990, bisericile rede-

[328] Polixenia Nistor. *From Philanthropy to Christian Social Assistance. The Perspective of Beneficiaries of Social-Philanthropical Services of the Roman Orthodox Church*, in „Postmodern Openings", vol.10, nr. 1, 2019, pp. 100-135: 132; Polixenia Nistor. *Philanthropical Practices and Professionalization of Social Assistance in the Orthodox Church. A Specialist's Perception*, in „Postmodern Openings", vol. 10, nr.1, 2019, pp. 68-99: 97.
[329] Polixenia Nistor. *Social Services Offered by Faith-based Organizations in the Post-Secular Society*, in „Postmodern Openings", vol. 10, nr. 4, 2019, pp. 65-103: 95, 98.

vin prezente în spațiul public (ortodoxă, catolică, iudaică și musulmană), iar celelalte, care au fost desființate legislativ în comunism, pot ieși din clandestinitate (greco-catolici, baptiști, penticostali, etc.). În al doilea rând, pe fondul problemelor cu care ne-am confruntat, destructurare industrială, creșterea șomajului, insecuritate socială, etc. și a creșterii ponderii sărăciei la nivel național, mulți săraci nu au avut ca alternativă de obținere a unui ajutor, decât biserica. Bisericile au fost nevoite să-și reconsidere sensul și locul într-o societate aflată în schimbare și, în același timp, să-și redefinească menirea având în vedere un trecut problematic (de exemplu, în biserica ortodoxă, existența unor compromisuri pe care le-a făcut cu puterea comunistă, relația cu Securitatea prin informatorii și colaboratorii din rândul clerului). Pe acest fond, „instituțiile caritative ale bisericilor tradiționale și-au reînceput activitatea (...), având ca preocupare suplinirea acelor funcții sociale pe care statul nu este capabil să le îndeplinească. În același timp, și confesiunile neoprotestante (în special cele baptiste și penticostale) au întreprins eforturi deosebite pe linia asistenței sociale, bazându-se în special pe relațiile comunitare foarte puternice din interiorul lor (...)”[330]. Intervenția bisericii catolice în problemele sociale era unanim recunoscută și, acolo unde există comunități catolice (Transilvania, nordul Moldovei), fundația Caritas (care funcționează încă din interbelic) nu doar că și-a făcut simțit prezența, dar era deschisă tuturor oamenilor, indiferent de confesiune. Până la urmă, menirea bisericii este să intevină în ameliorarea inegalităților sociale pentru că „principiul fundamental doctrinar afirmă că sărăcia, inegalitatea, diversele forme ale deprivării nu constituie fapte ale creației divine, ci consecințele deficiențelor de organizare socială”[331].

---

[330] Georgina Szilagyi. Gavril Flora. *Biserica și societatea în perioada de tranziție*, în rev. „Cercetări Sociale”, nr. 2, 1998, pp. 64-79: p.77.
[331] Georgina Szilagyi. *Politici sociale ecleziastice. Enciclicile catolice Modelul „Caritas”*, în rev. „Cercetări Sociale”, nr. 3-4, 1999, pp. 134-140: p. 139.

Pe de altă parte, există și cealaltă perspectivă asupra modului în care biserica ortodoxă română este deschisă, în practică, filantropiei. Se arată existența unei neîncrederi în preot și, implicit, în biserica ortodoxă (poate, și pe fondul condiționării săvârșirii slujbei de înmormântare de plata taxei anuale către bisercià, practicată de unii preoți ortodocși). Sintagma vehiculată (utilizată și de legionari în interbelic) și în spațiul public, „a fi român înseamnă a fi ortodox", crează o dihotomie la nivelul percepției enoriașilor, între noi ortodocșii și ceilalți care sunt diferiți fie prin etnie, fie prin confesiune și tocmai de aceea sunt „mai săraci" și „mor de foame"[332]. Stănculescu arată că în acele zone mici și izolate în care populația ortodoxă este majoritară, problemele sunt „fie absența preotului, fie lipsa totală de resurse ale bisericii care, deci, nu poate oferi decât sprijin moral. Sărăcia oamenilor se transpune în sărăcia bisericii." Acolo unde există diversitate confesională, există și o ofertă a activităților de asistență socială mai mare. Problema apare atunci când filantropia ortodoxă este estompată de celelalte confesiuni, iar săracul ortodox se simte stigmatizat dacă cere ajutor în altă parte. Până la urmă, „trecerea de la un cult religios la altul, sau alternanța între diferite culte, este o strategie de supraviețuire adoptată de unii dintre cei în sărăcie extremă."[333] Poate e una din explicațiile plauzibile ale convertirii romilor sau săracilor neromi la neoprotestantism, în special la penticostalism ca strategie de supraviețuire. Pe de altă parte, atunci când sărăcia este interiorizată și aparențele primează în raport cu asumarea acestui statut de sărac, nici o instituție nu poate oferi ajutor. Majoritatea instituțiilor, fie publice sau private, oferă forme de ajutorare doar atunci când acestea sunt cerute. Deși, raportul ar trebui să fie invers: atât preotul, cât și asistenul social au ca atribuții cunoașterea

[332] Manuela Sofia Stănculescu. „Biserica", în Manuela Sofia Stănculescu. Ionica Berevoescu (coord.). *Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România*, Ed. Nemira, București, 2001, pp.375-384: p. 376.
[333] *Ibidem*, p. 378.

comunității în care își desfășoară profesia, astfel încât, cel puțin teoretic, ar trebui să cunoască asemenea cazuri.

Pentru alte categorii de săraci, care tradițional nu beneficiau nici de sprijinul bisericii, nici de sprijinul instituțiilor publice, a trebuit să treacă un timp destul de îndelungat până la adoptarea unor modificări legislative care să se reflecte, după o altă perioadă destul de îndelungată, în practicile instituționale. Pentru victimele violenței, în special a celei domestice, așteptarea aplicării drepturilor lor le-a costat uneori viața. Acum se conturează o altă categorie, mult mai problematică decât toate celelalte, cea a comunității LGBTQ+ care este prinsă între un mental de factură tradițional-creștină și unul al prejudecăților. Nici măcar în spațiul academic românesc nu a intrat ca temă de dezbatere sau problematizare, decât foarte timid[334].

Cum anume intră în spațiul academic românesc (sociologic și de asistență socială) anumite teme? Dacă în anii '90, problema sărăciei a fost dezbătută în interiorul cercetării academice și nu a spațiului politic, acum se pare că lucrurile se petrec invers. Apare o tendință la nivel european și cercetătorii o preiau. Care a fost procesul de *domesticire* al cercetătorilor? Pentru a înțelege dinamica cercetărilor academice în domeniul asistenței sociale, vom urmări, pentru început, prezența temelor și apoi cea a termenilor, așa cum este prezentată de cei care au întocmit o astfel de „hartă" a publicațiilor românești asupra sărăciei.

Textele publicate între 1991-1995 se axează preponderent pe metode de combatere a sărăciei din două perspective: pe „diagnoza sărăciei și politicile anti-sărăcie" și pe rapoarte. În 1994 apare prima publicație de evaluare a

---

[334] De exemplu, textele lui Gabriel Bulboacă și Viorel Robu. *Homosexuality Attitude Scale (HAS): Proprietăți psihometrice ale versiunii în limba română*, în „Revista de Psihologie", vol. 69, nr. 1, 2023, pp. 5-39; sau Gabriela Glăvan. *Gay/Queer în literatura română contemporană*, în rev. „Philologica Jassyensia", vol. 21, nr. 1, 2015, pp. 67-74.

sărăciei în România coordonată de C. Zamfir (*Dimensiuni ale sărăciei*).[335] Preotesi[336] oferă o panoramă tematică a publicațiilor din perioada tranziției și afirmă că punctul comun în studiile românești este că „tranziția a dus la creșterea inegalităților și la scăderea mobilității sociale". Zamfir și Mărginean s-au axat pe „structura și finanțarea sistemului", Zamfir pe sărăcie, iar Pop și Teșliuc pe relația dintre sărăcie și politici sociale. Între 2001-2006 predomină abordarea sărăciei absolute și metodologia de calcul, dar există și studii ca ale lui Pop care utilizează pragurile de sărăcie distincte pentru zonele urbane și rurale, sau cele ale lui Stănculescu și Berevoescu care analizează „fenomenul sărăciei multidimensionale și concentrate în pungile de sărăcie". După 2007, urmând politicile europene, publicațiile se vor axa pe sărăcia relativă „care integrează conceptele de sărăcie și cel de excluziune socială, utilizând indicatorul de măsurare compozit riscul de sărăcie și excluziune socială". Concluzia lui Preotesi este că toate studiile academice observă, sau arată, sau formulează, sau problematizează precaritatea resurselor alocate politicilor sociale din România, dar și ineficiența implementării acestor politici în ceea ce privește reducerea sărăciei și soluționarea problemelor sociale din această perioadă.[337] După 2007, odată cu deschiderea granițelor în toate sensurile, modificarea legislației din domeniul educației și cercetării va determina începutul a ceea ce va deveni industria publicațiilor. Axele de finanțare pentru proiectele de cercetare sau diversele programe și indicatorii (care s-au tradus prin numărul textelor publicate doar în editurile și revistele recunoscute de diversele comisii ministeriale) care trebuiau atinși au afectat conținutul publicațiilor. Șablonizarea practicată de anumite reviste le-a impus cercetătorilor respectarea formală a regulilor în detrimentul conținutului respectivului

---

[335] Cătălin Zamfir. Iancu Filipescu (coord.). *Op. cit.*, p.249

[336] Mihnea Preotesi. „Eficiența sistemului de protecție socială în reducerea sărăciei. Comparație România – țări din UE", în *Op. cit.*, 2018, p. 85.

[337] *Idem.*

text. Spre deosebire de studiile din revistele de specialitate, cărțile au avut o libertate mai mare însă numărul lor a fost în cădere liberă datorită punctajelor (din fișele de autoevaluare sau de avansare în carieră, impuse de aceleași comisii) mult inferioare unui studiu dintr-o revistă cu factor de impact. Astfel, deși aparent studiile se diversifică pe orizontală în funcție de specificitatea fiecărei reviste de specialitate, în realitate temele (implicit conținuturile) se vor contracta prin tehnicizarea aplicării criteriilor de publicare, până când vor ajunge la aceleași scheme umplute cu conținuturi cvasi-similare. Oricât de interesant și problematic ar fi conținutul, acesta se pierde în această schemă formală. Puținele studii care scapă acestor grile, constituie mai degrabă excepția. Pe măsură ce occidentalii încep să se distanțeze de acest model (de exemplu, olandezii au renunțat la impunerea acestor criterii de publicare pentru universitarii lor), la noi e apogeul lui. Astfel, „studiul sărăciei în România a fost tributar modului de abordare a fenomenului și indicatorilor de măsurare aferenți. Dinamica acestor abordări a fost conectată la cea a evoluției perspectivelor internaționale asupra fenomenului sărăciei."[338]

La nivelul vocabularului, lucrurile nu stau mai bine. În cartea coordonată de Zamfir și Filipescu[339], autorii oferă o cuantificare a vocabularului folosit în publicațiile academice ale secolelor al XX-lea și al XXI-lea. Așa cum am văzut, este de înțeles ca publicațiile dintre 1900-1989 să nu menționeze excluziunea și incluziunea. În perioada 1990-2000 sunt șaptezeci și unu de publicații care utilizează termenul de sărăcie, unsprezece pe cel de marginalizare și doar șapte pe cel de excluziune. Pentru 2000-2010, chiar dacă raportul dintre utilizarea termenilor ramâne aparent același, se observă o creștere: o sută șase texte folosesc încă sărăcia, treizeci și patru marginalizarea, cincizeci excluziunea și apare și incluziunea cu cincizeci și șase de texte.

[338] *Idem.*
[339] Cătălin Zamfir. Iancu Filipescu (coord.). *Op. cit.*, pp. 251-252.

Dacă termenii de marginalizare și excluziune vor prelua din ce în ce mai mult „rolul celui de sărăcie”, termenul de incluziune, cu cincizeci și șase de lucrări publicate după 2000, „deschide perspectiva unei abordări politice active: un suport complex de includere într-o viață social normală în raport cu standardele societății”[340]. Până în 2008-2009, direcțiile de cercetare pe tema sărăciei se axează pe diagnoză, analiza sărăciei extreme, metodologii ale măsurării, politici de prevenire, reducere, combatere a sărăciei/excluziunii, profil psihologic al sărăciei, promovarea incluziunii, riscuri, politici complementare, etc. Odată cu criza economică din 2008, mai ales în perioada 2008-2012, se schimbă atitudinea politică față de sărăcie. Atunci când resursele financiare scad, primii afectați sunt cei care pot fi învinovățiți de situația în care se află, adică săracul apt de muncă, dar șomer. „Complementar, cercetarea academică a fost descurajată sau ‹domesticită› prin integrare în programele instituționale.”[341] Cercetătorul a fost pus în fața situației de a alege între carieră (bani) cu condiția să adopte modele și modelele europene/internaționale sau să sărăcească el însuși, dar să rămână critic, lucid și independent[342]. Și a ales.

Există o diferență între discurs (academic sau cel al politicilor) și practică. „Discursul exprimă atitudini, poziții, valori, care impregnează sistemul și influențează funcționarea concretă a acestuia, modelând practicile instituționale.”[343] Atunci când discursul apelează la un vocabular problematic, unul al cărui limbaj se schimbă frecvent, nici practicile instituționale nu au cum să fie bune. Căci discursul din asistența socială utilizează vocabularul de specialitate al acesteia care, așa cum am văzut, e unul sinuos.

---

340 *Ibidem*, p. 252.
341 *Ibidem*, p. 253.
342 *Idem*.
343 Manuela Sofia Stănculescu. Daniel Arpinte. Simona Preda. *Op. cit*., p. 395.

Cu toate acestea, necesitatea constituirii unui vocabular care să numească problemele lumii industriale şi postindustriale a condus la formularea acestuia. Faptul că România l-a preluat înainte de a se confrunta cu problemele pe care acesta le numeşte este posibil să fi determinat dificultatea aplicării lui. Schimbările majore la nivelul vieţii sociale (în România, încă mai există generaţii care au trăit în interbelic, comunism), incapacităţile de adaptare la viteza schimbărilor sociale, politice şi economice, şomajul complementar sărăciei, insecuritatea, etc. au evidenţiat şi mai acut fenomenul de sărăcire. Noul vocabular extins al sărăciei care cuprinde discriminare, inegalitate, „marginalitate, alteritate, precaritate, închidere, deposedare, deprivare şi destituire sau dezafiliere" conduce la formularea unor „noi teorii cu privire la ‹socializare›, ‹inserţie›, ‹integrare›, ‹învăţare›, ‹adaptare›, ‹drepturi cetăţeneşti›, ‹solidaritate›" şi reprezintă tot atâtea „referinţe teoretice în înţelegerea teoretică a vieţii sociale"[344], astfel încât problemele concrete regăsite în cotidianitatea vieţii devin, uneori, imposibil de cuantificat. Chiar dacă, la nivel național, se fixează priorități care se regăsesc în axele programelor europene (problema şomajului şi a integrării pe piaţa muncii, sau discriminarea etnică, religioasă, etc.), există categorii nenumite care rămân în afara oricărui sistem. Astăzi, săracii au ajuns să desemneze o categorie aparte în paleta diversificată a beneficiarilor sau clienţilor sau asistaţilor care sunt definiți într-un raport direct cu gradul sau riscul de vulnerabilitate. „Dependenţa este o stare a unei persoane sau unor grupuri de persoane vulnerabile."[345] Intervenţia, care a înlocuit de ceva vreme filantropia, se face după metode bine stabilite şi precizate, respectându-se întotdeauna procedura în funcţie de ca-

---

[344] George Neamţu. „Geneza câmpurilor asistenţiale. Excludere socială", în George Neamţu (coord.). *Tratat de asistenţă socială*, Ed. Polirom, Iaşi, 2003, pp. 511-531: 519.

[345] Ştefan Cojocaru, „Vulnerabilitate socială şi intervenţie", în George Neamţu (coord.). *Op. cit.*, pp. 533-546: 540.

tegoria căreia îi este dedicată aceasta. Cei care nu se regasesc numiţi în aceste categorii vor rămâne mereu restul abandonat, nu doar marginalizat.

Problema vocabularului actual şi a parametrilor de definire şi măsurare a sărăciei este problematic. Din păcate, adesea se uită că, dincolo de metodologii, indicatori, etc., sunt oameni. Chiar dacă „limba creează și modul de gândire"[346], să nu uităm că orice limbă e alcătuită din diversitatea limbajelor (comun și de specialitate). Riscul limbajului de specialitate al asistenței sociale este să eludeze exact omul aflat în dificultate (cel pentru care s-au creat instituțiile) în căutarea modalităților de transpunere a conceptului în realitate. Acesta este riscul unui limbaj preluat pe care îl aplicăm unei realități situate în altă parte.

[346] Cătălin Zamfir. *Op. cit.*, 2009, p. 185.

IV.
SĂRACUL SUSPENDAT ÎNTRE DISFUNCȚIONALITĂȚI INSTITUȚIONALE ȘI AMBIGUITĂȚI TERMINOLOGICE

Ce putem spune la capătul acestor pagini? Pe de o parte, din punct de vedere istoric, România s-a aflat mereu în situaţia de a prelua modele instituţionale, pe de altă parte, existenţa unor neconcordanţe între vocabularul vehiculat (uneori preluat prin decalc, alterori tradus inexact) şi realitatea românească numită prin intermediul acestuia a determinat, adesea, instalarea unor perioade haotice în domeniul asistenţei sociale. În schimb, în alte contexte istorice, difuncţionalităţile instituţionale au favorizat unele ambiguităţi terminologice.

Groso modo, într-un prim moment am avut o influență de factură bizantină, însă una problematică. Pătrunderea modelului bizantin în spațiul românesc, cel mai adesea, pe filiera slavilor (fie de sud – bulgari, fie de vest – sârbi, fie de est – ruşi) a sporit dificultăţile. Având în vedere că toate reglementările compun cu vocabularul, acesta era preluat fie din greaca veche, fie din slavonă. Și cum cultura bizantină preia în parte moştenirea greacă, filierele şi modalităţile de preluare a modelelor intervin de fiecare dată. Dacă societatea antică se defineşte printr-o structură şi formă de legislaţie proprie ce limitează orice tip de dezordine (înţeleasă ca un acosmism) produs în interiorul acesteia, lumea medievală ia în considerare responsabilitatea omului care decurge din antropologia creştină. Creştinului îi este proprie responsabilitatea, el se află în această lume cu un scop, o menire care este aceea de a se pregăti pentru mântuire (toată viaţa lui este orientată înspre aceasta). El, creştinul – ca unul căruia i-a fost adresată Revelaţia – trăieşte obligat să se asume sub *speciae eternitas*. Apoi, modernitatea aduce în prim plan mai

multe evenimente ce suscită nenumărate controverse şi polemici. Toate acestea se vor reflecta într-un mod sau altul şi în cultura românească. Secolul al XIX-lea european va fi secolul dezbaterilor de natură filosofică, juridică şi literară cu privire la statutul săracului. Secolul al XX-lea aduce cu sine, în siajul celor două Războaie Mondiale, aspecte suplimentare ale polemicilor precedente. Probleme ca cea a refugiatului, marginalului, sinistratului, etc. vor fi problematizate de acum încolo. Teme ca genocidul, Gulagul, terorismul vor fi tematizate pentru prima dată în istorie, iar individul va dobândi o responsabilitate pentru crimele săvârşite în numele statului. La polul opus, apar teoriile apărării sociale, care sub influenţa „drepturilor omului" ce asigură „dreptul la viaţă" ca un „drept garantat şi fundamental al omului", problematizează şi statutul marginalului (alături de toate disputele şi reglementările ce decurg din „Raportul despre asigurarea socială" a lordului Beveridge). Efectul direct al raţionalizării statutului săracului în contemporaneitate este că el nu mai rupe ordinea socială (cea de natură religioasă), ci doar o perturbă prin prezenţa sa. O prezență care deranjează noua ordine socială secularizată. Săracul trebuie să se retragă din spaţiul public în cel privat, cel mai adesea evacuat în tăcere în vederea incluziunii sau inserţiei sociale.

Cum e la noi ? Atât din punct de vedere geografic, cât şi istoric, teritoriul românesc aparţine spaţiului creştinismului ortodox. Aşa cum se cunoaşte, ortodoxia (dreapta credinţă) se constituie ca realitate spirituală şi politică după Schisma din 1054 şi, mai ales, după refuzul bizantin al oricăror contacte cu Roma în urma traumaticei cruciade a IV-a. Marea Schismă desparte Biserica Apuseană şi pe cea Răsăriteană - care, de acum, vor evolua pe coordonate culturale şi politice diferite[347]. Însă, cu excepţia celor patru faimoase „articole de credinţă" (primatul papal, doctrina lui filioque, pâinea de

[347] Emil Condurachi. Răzvan Theodorescu. *Europa de Est, arie de convergenţă a civilizaţiilor II*, în „Revista de Istorie", nr. 2, 1981, pp. 183-219: 193.

împărtăşanie şi existenţa Purgatoriului) cele două păstrează tradiţia comună a primului mileniu creştin. Este evident că ruptura celor două Biserici a avut la bază mai curând motivaţii de natură politică decât deosebiri fundamentale de dogmă. Cu toate acestea, creştinismul răsăritean se prezenta la 1054 cu totul altfel decât cel occidental: mai sensibil la substratul platonic al creştinismului şi, ca atare, mai mistic; cu un hieratism al formelor de cult ce aminteşte de ceremonialurile de curte ale basileului roman (dar grec!); cu celebra „simfonie" între puterea temporală şi cea religioasă, care face ca autoritatea Bisericii, grav ameninţată în temporal, să se refugieze în spiritual; cu o deja vizibilă tentă defensivă (tot estul Imperiului fiind la acea dată – 1054 - deja ocupat de Islam) şi, nu în ultimul rând, cu o dogmă care - aşa cum remarca just Alain Besançon[348] - rămâne tributară marilor erezii pe care pretinde că le-a eradicat. Dacă mai adăugăm centrarea pe textele Părinţilor Bisericii (scriitorii canonici ai secolelor II - X) şi lipsa ulterioară de comunicare cu cultura occidentală (care se dezvolta deja intr-o altă paradigmă civilizatorie) avem un tablou a ceea ce moşteneşte ortodoxia românească încă de la formarea statelor medievale. Din perspectiva politicii religioase şi al ceremonialului de curte, Ţările Române aparţin de la început „Comonwelth-ului bizantin" (formulă ce îi aparţine lui Dimitri Obolensky), iar din cea a limbii cultuale şi administrative aparţin lumii slave. Căderea Bizanţului şi continua agresiune turcă la nordul Dunării nu modifică această realitate deja consacrată. Ortodoxia românească se afla (şi va ramâne) la jumătatea drumului între ortodoxia speculativă greacă şi cea mistică rusă. Reforma va atinge şi spaţiul românesc şi va determina apariţia (în tipografiile din Ardeal) a cărţilor de cult în limba vernaculară și, chiar dacă nu vor fi folosite efectiv în această limbă decât mult mai târziu, ele vor întreţine conştiinţa unei ortodoxii naţionale.

[348] Alain Besançon. *Confuzia limbilor*, traducere de Mona Antohi şi Sorin Antohi, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992, pp. 20-37.

Aceasta va fi consacrată abia în al doilea deceniu al secolului XX prin proclamarea autocefaliei Bisericii române şi numirea Mitropolitului Ungro-Vlahiei ca Patriarh.[349]

Problema genezei modernităţii culturale româneşti (cu diferenţele ei faţă de cea occidentală) rămâne deschisă atâta vreme cât raporturile dintre continuitatea cu cultura tradiţională şi împrumuturile străine sunt nedeterminate. Limbile şi limbajele de expresie (în ansamblul instituţiilor laice şi religioase) rămân multiple, iar circulaţia şi impactul lucrărilor scrise sunt extrem de limitate. Toate scrierile ce ne parvin până la această dată sunt scrise fie în latină (pentru Transilvania), fie în slavonă sau greacă (pentru Moldova şi Ţara Românească). Perioada cuprinsă între secolele al XV-lea şi al XVIII-lea, este caracterizată prin „dualismul cultural” între o „cultură religioasă şi de cancelarie, scrisă în limba slavonă, şi o cultură populară, nescrisă, cu formele ei tradiţionale”.[350] În toată această perioadă, manuscrisele cu caracter teologic (în special literatura patristică) cunosc o relativă răspândire, restrânsă totuşi la anumite medii; apar – prin mijlocirea cărturarilor cu studii în Polonia – primele traduceri ale unor texte contemporane şi se publică o serie de lucrări cu un conţinut general (în siajul modelelor antice), care treptat se vor adresa unui laicat incipient.[351]

Datorită acestei carenţe istorice, cultura română rămâne (până la începuturile modernităţii - în al treilea deceniu al secolului al XIX-lea) o cultură eminamente populară marcată de numeroase elemente ce traduc un sincretism neomogenizat de o teologie dominantă. Teologia propriu-zisă nu este asimilată printr-o *propaganda fide* susţinută instituţional (pe calea unui în-

---

349 Acest paragraf a fost publicat în Daniela Maci. „Cercetare locală și cercetare națională”, în Sergiu Bălțătescu. Floare Chipea. Adrian Hatos. et all (coord.), *Cercetare și politici sociale*, Ed. Universității din Oradea, Oradea, 2012, pp. 392-395: 392-393.

350 Grigore Georgiu. *Istoria culturii române moderne*, Ed. Comunicare.ro, Bucureşti, 2002, pp. 41-44.

351 Acest paragraf a fost publicat în Daniela Maci. *Op. cit.*, pp. 392-393.

vățământ teologic având o altă destinație decât mediile clericale), ci la nivelul unor segmente de discurs integrate unui discurs vag ce este propriu unei culturi orale în care influențele păgâne nu au fost niciodată total eradicate.[352]

În acest context, până la 1780, se aplica *lex terrae* (legea sau obiceiul pământului), împletită cu nomocanoanele sau/și pravilele (scrise, de cele mai multe ori, în limba slavonă, iar traducerile românești, atâtea câte au fost, erau problematice datorită lipsei unui vocabular românesc care să convertească aria semantică externă la cea internă). Este o lume încă ancestrală, în care regulile cutumiare stau la baza comunității. În 1780 apare „Pravilniceasca condică" al lui Al. Ipsilanti care este un amalgam de influențe beccariene și elemente tradiționale/cutumiare (Beccaria a fost tradus în limba română abia în 1825). Apoi, pe filiera celor întorși de la studii din Occident apare și în spațiul românesc, mai întâi ca o „formă fără fond", moda polemicilor stârnite de evacuarea săracului din spațiul public și a medicinei sociale, a igienei. În această perioadă, toate curentele și ideile în vogă în Europa sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX vor atrage atenția și interesul gânditorilor noștri. Modelul unui stat rațional este preluat și la noi, chiar dacă fundamentele ce stau la baza acestui tip de stat vor fi invocate ca argumente ce camuflau de fapt o altă stare de lucruri. Apoi, hiperbolizarea raționalității din perioada comunistă, evacuează în afara lumii orice urmă a unei probleme de natură socială. După 1990, ne reîntoarcem cu fața spre occident, de data asta unul globalizat.

Problema spațiului românesc a fost aceea că, deși s-a preluat modelul bizantin, acesta a rămas nefuncțional. Pe de o parte, răspunsul Bizanțului la statutul săracului derivă din explicația lumii care e de natură religioasă, deci problemele și soluțiile au un ascendent religios, pe de altă parte, aglomerările urbane din lumea bizantină determină o gândire și o formă de instituționali-

[352] *Ibidem*, p. 392.

zare a nevoilor în funcţie de problemele oraşelor (de exemplu, propagarea molimilor în interiorul orașelor este mult mai rapidă decât în rural). Datorită unei structuri sociale bine precizate şi delimitate, distincţiile conceptuale (chiar și cele preluate pe filieră greacă) au fost stipulate legislativ, şi odată cu aceasta, au fost aplicate în real – un real în care însăşi distincţia, dar şi relaţia dintre laic şi biserică era reglementată. Preluarea modelului filantropic bizantin mediat de filiera slavă a perturbat însăşi vocabularul nostru, dar şi funcţiile şi funcţionalitatea instituţională (chiar și mănăstirile). Restrângerea ariei de aplicabilitate datorată unei sărăciri determinate de traducere, dar şi inexistenţa spaţiului urban românesc (până târziu) a făcut ca toate reglementările referitoare la sărac să-l excludă în totalitate pe săracul rural. Chiar dacă exista legea nescrisă alături de obligativităţile creştinului faţă de sărac care erau prevăzute în canoane, practica filantropiei trebuia amintită din când în când creştinilor şi, uneori, chiar feţelelor bisericeşti. Săracul din interiorul mănăstirilor avea un statut privilegiat raportat la săracul care rămânea în afara acesteia. Comunitatea monastică are datoria şi obligația de a se îngriji de cei din interior. Pentru toţi ceilalţi, reglementările erau clare – filantropia are loc la porţile mănăstirilor sau a bisericilor – cel puţin până la apariţia mult disputatelor bolniţe. Controversele născute în jurul bolniţelor – în ce măsură sunt echivalentul spitalului (în sens modern) sau nu – nu răspund întrebării dacă aceste instituţii erau capabile sau nu să rezolve problema săracului (bolnav). În schimb, documentele vremii arată că exista o reticenţă din partea populaţiei vis-a-vis de spitale, fundamentată în ruşinea şi defăimarea de către comunitate a familiei care își abandona membrul într-o astfel de instituție. Şi totuşi, dacă raportăm săracul secolelor trecute la săracul lumii de azi, înţelegem că în termenii, vocabularul şi instrumentele pe care le utilizăm azi, marea majoritate a populaţiei ar intra în categoria săracului. Indiferent dacă era vorba de cerşetor, vagabond sau faţă scăpătată, toţi săracii erau trataţi în

funcție de statutul social și reglementările existente. De unde, poate, cvasi-imposibilitatea de a defini săracul, cel puţin până în secolul al XIX-lea. Toţi erau săraci – atât în rural, cât şi în urban, chiar și boierul care se raporta la domnitor și domnitorul care se raporta la otomani sau fanarioţi. Oriunde există relaţia de vasalitate, de dependenţă, problema sărăciei este asumată. Abia odată cu modernitatea, când se defineşte statul modern şi când se diferenţiază săracii fără nici un fel de avut faţă de cei cu bani sau proprietăţi (votul cenzitar contribuie la vizibilitatea acestei diferenţieri), aceştia devin vizibili sub un alt aspect – acela al conştientizării acestui statut şi al posibilităţii depășirii lui. La această conștientizare ajută și apariția unei noi categorii – cea a salariatului. Pe de altă parte, abia prima generaţie de români ajunsă în occident realizează că sărăcia e o problemă.

Azi, nu se ştie în ce măsură am fost şi, poate, mai suntem prinşi între două lumi – una tradiţională, creştină (în care s-au estompat tocmai principiile filantropiei) şi una secularizată (din care discursul creştin este evacuat, dar şi personalizarea relaţiei cu săracul ce deschide spre o altă dimensiune existenţială). Axa concepţiei morale individuale o constituia întruparea modelului christic în viaţa personală şi respectul regulilor religioase ce scandau întreaga viaţă a creştinului. Poate fi inteligibil ca, pe fondul unui evenimenţial bulversat de tensiunea clivajelor sociale şi a unei stări de asediu cvasi-perpetue), împlinirea imposibil de atins în această lume să fie încredinţată unei alte lumi şi unei alte vieţi pe care tocmai moartea le separă de „teroarea istoriei”. Articularea credinţei a necesitat însă secole de discurs creştin. În absenţa unei profunde interiorizări spirituale (realizate de o cateheză susţinută statal), componentele dogmei creştine au interferat cu credinţele heterodoxe, inclusiv la nivelul interiorizării şi practicării filantropiei. Odată cu modernitatea, conturarea noului tip de societate (industrială și urbană) impune o schimbare a mentalităţii, iar accentul se deplasează spre eficacitate, productivitate şi efecte cuantificabile.

Structura relaţiilor sociale tradiţionale se modifică odată cu fenomenul de migrare a populației rurale spre urban, sau a populaţiilor în căutarea unui nou „Eden" ce se conturează la orizontul Lumii Noi. Problemele inerente societăţii tradiţionale sunt înlocuite cu altele noi, fără precedent în istorie. Noul tip de societate se organizează administrativ, clasica distincţie între „pura" teorie şi „ştiinţa aplicată" se modifică, iar intelectualii sunt angrenaţi în noul mecanism universal de producţie. Ştiinţa nouă trebuie să fie eficace și operativă, astfel încât să răspundă noilor necesităţi pragmatice ale societăţii. Nu există revoluție epistemologică fără o modificare socială profundă, iar acum, teoria oferă noi mijloace de acțiune care sunt susceptibile de a fi utilizate.[353] Noutățile acestei perioade au rădăcini în istorie, de exemplu acceptarea de către Biserică a limbii vernaculare în cadrul oficierii slujbelor religioase, descoperirea naţionalităţii, şi mai apoi a ideii de identitate naţională, reacţiile la urbanizare şi industrializare, practic cu ceea ce se va numi modernitatea şi crizele ei.

Când s-a formalizat sărăcia? Săracul sau bonavul secolelor trecute era, *de facto*, *alter Christi*. Ei erau aici – perfect vizibili, iar această vizibilitate ţinea de normalitate: săracul este prezent pentru a vorbi într-un alt mod celor cu o viață normală. Aceste atribute ale săracului şi filantropiei se pierd în lumea de azi, când diversitatea formelor a devenit omogenă şi, într-o oarecare măsură, etatizată. Problema filantropiei creştine este că ea funcţionează până la un punct din care nu mai este capabilă să raspundă şi să facă faţă noilor probleme. Este momentul din care mănăstirile se închid şi se retrag din această lume, momentul din care porţile bisericii se închid – lucru vizibil în special în vestul european. Pentru noi, se adaugă şi perioada comunistă. Atâta timp cât se preia şi se aplică o asistenţă socială de factură bisericească, distincţia dintre rural şi urban nu e atât de vizibilă. Din momentul în care asistenţa socială este

---

[353] *Cf.* Pierre Thuillier. *Une distinction qui ne tient pas*, în rev. „L'Homme et le Monde moderne", Ed. Delagrave, Paris, 1986, pp. 30, 31.

etatizată (momentul din care statul preia menirea bisericii), asistenţa socială va deveni una diferenţiată în funcţie de mediul urban sau rural (ce devine problematic abia în secolul al XX-lea). În ciuda diferenţelor specifice, azi avem de-a face cu genul proxim – săracul, indiferent de perspectiva de abordare – economică, juridică, medicală, teologică sau socială. Săracul e definit/definibil şi formalizat/formalizabil, iar problemele lui sunt rezolvate prin instrumente, metode şi tehnici specifice asistenţei sociale care sunt reevaluate mereu în funcție de contexte. Sau, în siajul gândirii lui Foucault, doar se amplifică sărăcia, în sensul în care instituţiile (la Foucault, spitalul) sunt cele care o crează pentru ca mai apoi să vină cu soluții? A preluat statul tot?

Cred că, chiar dacă la nivel teoretic şi legislativ statul a preluat acest sistem al asistenţei sociale, sunt foarte multe aspecte – cel puţin la nivelul sărăciei – care rămân în afara sistemului. Crearea instituțiilor moderne, indiferent de specificul lor și în ciuda disfuncţionalităţilor inerente, a pierdut din vedere tocmai individul ca persoană. Mecanismele instituționale sunt create pentru a servi la binele și drepturile omului generic. Pe măsură ce definirea acestui bine și acestor drepturi ale omului se lărgeşte (bunăstare, incluziune, etc.), administrația și birocrația se rafinează. Azi nu mai avem persoane, ci beneficiari sau clienţi sau asistaţi. Componenta umană din relaţia sărac şi celălalt (ce poate fi el însuşi săracul) s-a estompat pe fondul unei lumi din ce în ce mai opace la suferinţa celuilalt. Omul prins în propria-i comunitate tradiţională s-a deschis astăzi către lume prin intermediul mass-mediei și social mediei şi, în acelaşi timp, a rămas captivul propriei lumi prin omogenizarea şi uniformizarea acesteia. Iar săracul tot sărac rămâne.

Atâta timp cât săracul nu e o persoană, ci doar un beneficiar, acesta va rămâne mereu suspendat undeva între instituţia menită a-l servi (neutru şi impersonal) şi vocabularul care nu reuşeşte să numească problema lui (până la urmă, demnitatea umană).

BIBLIOGRAFIE:

INSTRUMENTE:

• Mărginean, Ioan. Precupețu, Iuliana. (coord.). [2019]. *Enciclopedia calității vieții în România*, Ed. Academiei Române, 2019.

Textele:

- Mihăilescu, Adina. „Pragurile de sărăcie”, pp.365-376;
- Zamfir, Elena. „Grupuri vulnerabile”, pp. 377-396.

• Pop, Luana Miruna (coord.) [2002]. *Dicţionar de politici sociale*, Ed. Expert, Bucureşti, 2002. Textele:

-Luana Miruna Pop. „Structura instituţională şi a finanţării protecţiei sociale în România în tranziţie”, pp. 9-79;

-Marian Preda. „Statul bunăstării”, pp. 748-769.

• Sachelarie, Ovid. Stoicescu, Nicolae (coord.) [1998]. *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, cuv. înainte: O. Sachelarie; introducere: Valentin Al. Georgescu; Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1988.

Termenii:

-Alexandru Constantinescu. Nicolae Stoicescu. „Iobag”, pp. 234-236;

-Dan Amedeu Lăzărescu. „Moşnean”, pp. 304-305; „Obiceiul pământului”, pp. 330-332; „Şerb”, p. 464;

-Dan Amedeu Lăzărescu. Nicolae Stoicescu. „Megieş”, p. 292; „Rumîn”, pp. 414-416;

Nicolae Stoicescu. Dan Amedeu Lăzărescu. „Răzeş”, p.403.

VOLUME:

• Banu, George. [1944]. *Tratat de medicină socială.* Vol. III. *Asistenţa Socială*, Ed. Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

• Berechet, Ștefan Grigore. [1937]. *Legătura dintre dreptul bizantin şi românesc*, vol. I - partea I, *Izvoadele*, Ed. Tipografia nouă C. Chiriac, Vaslui, 1937.

• Besançon, Alain. [1992]. *Confuzia limbilor*, traducere de Mona Antohi şi Sorin Antohi, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992.

• Bulgaru, Maria. Dilion, Marcela. [2000]. *Concepte fundamentale ale asistenţei sociale (note de curs*), USM, Chişinău, 2000.

• Buzducea, Doru. [2005]. *Aspecte contemporane în asistenţa socială*, Ed. Polirom, Iaşi, 2005.

• Camariano-Cioran, Ariadna. [1971]. *Academiile Domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1971.

• Chiriţă, Grigore. [2004]. *Societatea din Principatele Unite Române în perioada constituirii statului naţional (1856-1866)*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2004.

• Ciornei, Carmen-Marcela. [2017]. *Analiza politicilor sociale de garantare a venitului minim și combaterea sărăciei în România: 1996-2013*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2017.

• Constantelos, Demetrios J. [2014]. *Filantropia bizantină şi asistenţa socială*, trad. Florina Georgeta Mureşan, Ed, Doxologia, Iaşi, 2014.

• Georgiu, Grigore. [2002]. *Istoria culturii române moderne*, Ed. Comunicare.ro, Bucureşti, 2002.

• Livadă-Cadeschi, Ligia. [2001]. *De la milă la filantropie. Instituţii de asistare a săracilor din Ţara Românească şi Moldova în secolul al XVIII-lea*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2001.

• Livadă-Cadeschi, Ligia. [2013]. *„Meseria cerşutului în pământul aceştii patrii." Fragmente de istorie socială românească, 1800-1900*, Ed. Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2013.

• Manuilă, Sabin. [1936]. *Instituţiunile de Asistenţă Socială şi de Ocrotire. Rezultatele recensământului Instituţiunilor de asistenţă socială şi de ocrotire din 1 ianuarie 1936*, Ed. Institutului Central de Statistică Bucureşti, 1938.
• Mărginean, Ioan. [2004]. *Politica socială*, Ed. Expert, Bucureşti, 2004.
• Oprea, Ionuț Mihai. [2021]. *Community Social Work. The Ecclesial Component in Solving the Social Problems of the Community: The Role of Church in the Development of Social Work Services*, Ed. Lambert, 2021.
• Otovescu, Cristina. [2022]. *Realități sociale și politici publice în România*, Ed. Academiei Române, București, 2022.
• Pasti, Vladimir. [1995]. *România în tranziție. Căderea în viitor*, Ed. Nemira, București, 1995.
• Pinder, John. [2005]. *Uniunea Europeană. Foarte scurtă introducere*, traducere de Cristian Iulian Neagoe, Ed. All, Bucureşti, 2005.
• Preda, Marian. [2002]. *Politica românească între sărăcie și globalizare*, Ed. Polirom, Iași, 2002.
• Pop, Luana Miruna. [2005]. *Politici sociale. Elemente de teorie, analiză și evaluare a politicilor sociale*, Ed. Economică, București, 2005.
• Preda, Marian. [2002]. *Politica socială românească între sărăcie şi globalizare*, Ed. Polirom, Iaşi, 2002.
• Samarian, Pompei Gheorghe. [1934]. *Medicina şi farmacia în trecutul românesc*, vol. III, *Asistenţa publică în trecutul românesc până la 1834*, Ed. „Bucovina" I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1938.
• Setlacec, Dan. [1998]. *Medicina românească – medicină europeană. 1918-1940*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998.
• Stanciu, Mariana. Mihăilescu, Adina. [2020]. *Manifestări ale fenomenului sărăciei în România, între anii 1918-2018*, București, 2020. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/stanciu-mariana-mihailescu-

adina-2020-manifestari-ale-fenomenului-saraciei-in-romania-intre-anii-1918-2018-bucuresti/ .

• Wagner, Pavel. Chirca, Constantin. Zamfir, Cătălin. Molnar, Maria. Pârciog, Speranța. (coord.). [1998]. *Metode și tehnici de evaluare a sărăciei*, București, PNUD, 1998.
https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/wagner-paul-chirca-constantin-zamfir-catalin-molnar-maria-parciog-speranta-eds-1998-metode-si-tehnici-de-evaluare-a-saraciei-bucuresti-pnud/

• Zamfir, Cătălin. (coord.). [1994]. *Dimensiuni ale sărăciei*, Ed. Expert, București, 1994.

• Zamfir, Cătălin. [2019]. *Istoria socială a României*, ediția a II-a, Ed. Academiei Române, București, 2019.

• Zamfir, Cătălin. [2009]. *O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent*, Ed. Polirom, Iași, 2009.

• Zamfir, Cătălin. Filipescu, Iancu. (coord.). [2015]. Autori: Elena Zamfir. Simona Ilie. Simona Maria Stănescu. Maria Iordache. *Sociologia românească: 1900-2010. O istorie socială*, Ed. Eikon, București, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.

STUDII ÎN VOLUME:

• Arpinte, Daniel. Preda, Simona. [2001]. *Asistența socială: practici ale autorităților locale*, în Manuela Sofia Stănculescu. Ionica Berevoescu (coord.). „Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România”, Ed. Nemira, București, 2001, pp. 389-394.

• Bocancea, Cristian. [2003]. *Dimensiunea contextuală a asistenţei sociale*, în George Neamţu (coord.), „Tratat de asistenţă socială”, Ed. Polirom, Iaşi, 2003.

• Cojocaru, Ştefan. [2003]. *Vulnerabilitate socială şi intervenţie*, în George Neamţu (coord.), „Tratat de asistenţă socială”, Ed. Polirom, Iaşi, 2003, pp. 533-546.

• Coman, Ramona. [2009]. *Ipostaze ale comunismului românesc. Despre crearea şi funcţiile instituţiei judiciare*, în Ruxandra Ivan (coord.), „‹Transformarea socialistă›. Politici ale regimului comunist între ideologie şi administraţie”, Ed. Polirom, Iaşi, 2009, pp. 28-46.

• Domanski, Henryk. [2002]. *Determinanţii sociali ai sărăciei în societăţile în tranziţie*, în Iván Szelényi (coord.), „Sărăcia din societăţile în tranziţie”, în româneşte de Ramona Careja, Ed. Ziua, Bucureşti, 2002, pp.56-91.

• Lambru, Mihaela. [2002]. *Asistenţa socială în România. Două secole de evoluţie instituţională*, în Ligia Livadă-Cadeschi (coord.), „Sărăcie şi asistenţă socială în spaţiul românesc (sec. XVIII-XX)”, Masă rotundă (iunie 1998) NEC, , Seria de publicaţii RELINK, Colegiul Noua Europă, Bucureşti, 2002.

• Lăcătuşu, Dumitru. Burcea, Mihai. [2009]. *Sistemul concentraţionar în România (1967-1989)*, în Ruxandra Ivan (coord.), „‹Transformarea socialistă›. Politici ale regimului comunist între ideologie şi administraţie”, Ed. Polirom, Iaşi, 2009, pp. 47-76.

• Maci, Daniela. [2012]. *Cercetare locală și cercetare națională*, în Sergiu Bălțătescu. Floare Chipea. Adrian Hatos. et all (coord.), „Cercetare și politici sociale”, Ed. Universității din Oradea, Oradea, 2012, pp. 392-395.

• Maci Daniela. [2020]. *Dacă ignor boala, atunci ea nu există*, în Sorin Bocancea (coord.), „COVID-19. Dimensiuni ale gestionării pandemiei”, Ed. Junimea, Iași, 2020, pp.139-155.

• Mitev, Peter-Emil. [2002]. *Dinamica sărăciei*, în Iván Szelényi (coord.), „Sărăcia din societăţile în tranziţie”, în româneşte de Ramona Careja, Ed. Ziua, Bucureşti, 2002, pp.17-55.

• Neamţu, George. [2003]. *Geneza câmpurilor asistenţiale. Excludere socială*, în George Neamţu (coord.), „Tratat de asistenţă socială”, Ed. Polirom, Iaşi, 2003, pp. 511-531.
• Onica Chipea, Lavinia. [2015]. *Cadrul normativ al asistenței sociale în România*, în Elena Zamfir. Simona Maria Stănescu. Daniel Arpinte. (coord.), „Asistența socială în România după 25 de ani: răspuns la problemele tranziției – texte selectate”, Ed. Eikon, București, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, pp.153-190.
• Pop, Luana. [1999]. *Evaluarea sistemului românesc de ajutor social bazat pe testarea mijloacelor*, în Cătălin Zamfir (coord.), „Politici sociale în România. 1990-1998”, Ed. Expert, Bucureşti, 1999, pp. 199-232.
• Preotesi, Mihnea. [2018]. *Sărăcia în România*, în Elena Zamfir. Iuliana Precupețu (coord.). „Calitatea vieții. Un proiect pentru România”, Ed. Academiei Române, 2018, pp. 269-288.
• Rădulescu, Dan Constantin. [2015]. *Evoluția unităților administrativ-teritoriale în România din perspectivă istorică*, în Iulian Stănescu. Cătălin Zamfir (coord.), „România la răscruce: opțiuni pentru viitor”, Ed. Pro Universitaria, București, 2015, pp. 124 –161.
• Roman, Nicoleta. [2013]. *Ancien orphelin, futur citoyen de l'État. L'abandon infantile et l'assistance sociale entre initiative privée et l'autorité de l'État dans la Valachie moderne*, în Silvia Marton. Constanţa Vintilă-Ghiţulescu (coord.), „Penser le XIXe siècle. Nouveaux chantiers de recherche”, Ed. Universităţii „Alexandru Iona Cuza” Iaşi, Iaşi, 2013, pp. 125-151.
• Stan, Dumitru. [2003]. *Fundamentarea asistenţei sociale în spaţiul românesc*, în George Neamţu (coord.), „Tratat de asistenţă socială”, Ed. Polirom, Iaşi, 2003.
• Stanciu, Mariana. Mihăilescu, Adina. [2012]. *Sărăcia din România în context european şi Românii cei mai săraci europeni*, în Mariana Stanciu (co-

ord.). Adina Mihăilescu. Simona Ilie. Cristina Humă. Dumitru Chiriac. „România în austeritate. Criza globală a consumismului pe credit”, Ed. Omnia Uni S.A.S.T., Braşov, 2012, pp. 94-110.
• Stănculescu, Manuela Sofia. [2001]. *Biserica*; *Despre concentrarea teritorială a sărăciei în România*; *Sărăcia și sărăcia extremă în România*; *Tipuri de sărăcie*, în Manuela Sofia Stănculescu. Ionica Berevoescu (coord.). „Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România”, Ed. Nemira, București, 2001, pp.375-384; pp54-64; pp. 15-36; pp. 37-44.
• Stănculescu, Manuela Sofia. Arpinte, Daniel. Preda, Simona. [2001]. *Săraci-merituoși versus săraci-profitori*, în Manuela Sofia Stănculescu. Ionica Berevoescu (coord.). „Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România”, Ed. Nemira, București, 2001, pp. 395-400.
• Zamfir, Cătălin. [1999]. *De la reforma socială la politica socială: o nouă direcție a sociologiei*, în Cătălin Zamfir (coord.), „Politici sociale în România. 1990-1998”, Ed. Expert, Bucureşti, 1999, pp. 15-19.
• Zamfir, Cătălin. [2000]. *Elemente pentru o strategie anti-sărărcie în România*, în Elena Zamfir (coord.), „Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară”, Ed. Expert, Bucureşti, 2000, pp. 1-67.
• Zamfir, Elena. [2015]. *Legea asistenței sociale și riscurile dependenței populației de ajutorul social*, în Elena Zamfir. Simona Maria Stănescu. Daniel Arpinte. (coord.), „Asistența socială în România după 25 de ani: răspuns la problemele tranziției – texte selectate”, Ed. Eikon, București, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 191-210.
• Zamfir, Elena. [1995]. *Sărăcia: teorii și factori*, în Elena Zamfir. Cătălin Zamfir (coord.). „Politici sociale. România în context european”, Ed. Alternative, București, 1995, pp. 53-76.

• Zamfir, Elena. [1995]. *Serviciile de asistență socială*, în Elena Zamfir. Cătălin Zamfir. (coord.), „Politici sociale. România în context european”, Ed. Alternative, București, 1995, pp.100-120.

• Zamfir, Elena. [1999]. *Sistemul serviciilor de asistenţă socială în România*, în Cătălin Zamfir (coord.), „Politici sociale în România. 1990-1998”, Ed. Expert, Bucureşti, 1999, pp. 233-268.

• Zamfir, Elena. [2020]. *Spre o politică socială integrată în România postdecembristă: între aspirație și realitate*, în Elena Zamfir. Mălina Voicu. Simona Maria Stănescu. (coord.), „Politici sociale în România după 30 de ani. Așteptări și răspunsuri”, Ed. Academiei Române, 2020, pp. 29-57.

• Zamfir, Elena. Zamfir, Cătălin. [1999]. *Politica socială în socialism*, în Cătălin Zamfir (coord.), „Politici sociale în România. 1990-1998”, Ed. Expert, Bucureşti, 1999, pp.21-33.

STUDII ÎN REVISTE:

• Antonesei, Liviu. [1994]. *Cultură politicică și terapie socială în România post-comunistă*, în rev. „Cercetări Sociale”, nr. 1, 1994, pp. 118-123.

• Arpinte, Daniel. [2009]. *Mecanisme ale inovației în asistența socială*, în rev. „Calitatea Vieții”, an XX, nr.1-2, 2009, pp. 91-99.

• Arpinte, Daniel. [2019]. *Planificarea și evaluarea politicilor publice în domeniul aistenței sociale*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. 17, nr. 2, 2019, pp. 37-59.

• Arpinte, Daniel. [2006]. *Profesionalizarea serviciilor de asistență socială*, în rev. „Calitatea Vieții”, an XVII, nr. 3-4, 2006, pp. 343-362.

• Barbu, Gheorghe. [1994]. *Sărăcia – domeniul de exercitare a politicilor sociale*, în rev. „Calitatea Vieții”, an 5, nr.2, 1994, pp. 117-128.

• Brătescu, G. [1970]. *De la bolniţa mănăstirească la spitalul civil*, în „Semnificaţia medico-istorică a bolniţelor mînăstireşti”, extras din revista „Mitro-

polia Olteniei”, nr. 9-10/1969; nr. 11-12/1969; nr. 1-2/1970, cu o postfaţă de Firmilian Mitropolitul Olteniei, Craiova, 1970, pp. 12-19.

• Brătescu, G. Manoliu, V. [1970]. *Bolniţele mănăstireşti la noi şi la vecini*, în „Semnificaţia medico-istorică a bolniţelor mînăstireşti”, extras din revista „Mitropolia Olteniei”, nr. 9-10/1969, 11-12/1969, nr. 1-2/1970, cu o postfaţă de Firmilian Mitropolitul Olteniei, Craiova, 1970, pp.24-28.

• Buda, Octavian. [2008]. *Marginalizare versus boală psihică și stigmatizare. Dileme bioetice*, în „Revista Română de Bioetică”, vol. 6, nr. 2, aprilie-iunie-2008, pp. 83-91.

• Buzducea, Doru. [2004]. *Construcţia sistemelor europene de asistenţă socială*, în „Revista de Asistenţă Socială”, nr. 4, 2004, pp.38-45.

• Condurachi, Emil. Theodorescu, Răzvan. [1981]. *Europa de Est, arie de convergenţă a civilizaţiilor II*, în „Revista de Istorie”, nr. 2, 1981, pp. 183-219.

• Drăgan, I. Cazacu, H. Hoffman, O. [1982]. *Strategia evoluției structurii sociale*, în rev. „Viitorul Social”, nr.1, 1982, pp. 22-37.

• Duţescu, B. Marcu, Nicolae. [1970]. *Bolniţe şi spitale româneşti în secolul al XVIII-lea*, în „Semnificaţia medico-istorică a bolniţelor mînăstireşti”, extras din revista „Mitropolia Olteniei”, nr. 9-10/1969, 11-12/1969, nr. 1-2/1970, cu o postfaţă de Firmilian Mitropolitul Olteniei, Craiova, 1970, pp.35-42.

• Ghența, Mihaela. Bobârnat, Elena Silvana. [2021]. *Determinanți ai excluziunii sociale în rândul persoanelor vârstnice*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. 19, nr. 1, 2021, pp.87-97.

• Gheorghe, Viorel. [1992]. *Dimensiuni subiective ale fenomenului sărăciei în România*, în rev. „Calitatea Vieții”, an 3, nr. 3-4, 1992, pp.289-294.

• Gheorghiu, C.C. Stahl, Henri H. [1940]. *Metodele de investigaţie sanitară şi medico-socială în mediul rural*, în „Revista de Igienă Socială” (director G.

Banu): „Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România”, anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun., 1940, pp. 48-76.

• Giurescu. C. C. [1927]. *Despre „sirak” şi „siromah” în documentele slave muntene*, în „Revista Istorică”, anul al XIII-lea, nr. 1-3, ian.-mart., 1927, pp. 23-43.

• Golopenţia, Anton. [1940]. *Starea culturală şi economică a populaţiei rurale din România*, în „Revista de Igienă Socială” (director G. Banu): „Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România”, anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun., 1940, pp. 212-263.

• Ilie, Simona. [2003]. *Aspecte metodologice ale determinării sărăciei în România*, în „Revista de Asistenţă Socială”, nr. 3-4, 2003, pp.104-111.

• Ilie, Simona. [2003]. *Sărăcie și excluziune socială. Incluziunea socială ca obiectiv al sistemului de protecție socială*, în rev. „Calitatea Vieții”, an XIV, nr. 3-4, 2003, pp. 287-318.

• Manuilă, Veturia. [1940]. *Problemele de asistenţă socială în mediul rural din România*, în „Revista de Igienă Socială” (director G. Banu): „Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România”, anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun., 1940, pp. 509-514.

• Mihăilescu, Adina. [2006]. *Evoluții în sfera minumului de trai al populației din România (calculat după metoda normativă)*, în perioada 1900-2005, în rev. „Calitatea Vieții”, an XVII, nr. 1-2, 2006, pp. 117-131.

• Mihăilescu, Adina. [2015]. *Politica veniturilor în România*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. XIII, nr. 2, 2015, pp. 88-100.

• Moldovan, Iuliu. Zolog, M. [1940]. *Organizarea sanitară rurală în România*, în „Revista de Igienă Socială” (director G. Banu): „Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România”, anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun., 1940, pp. 911-932.

• Moraru, Ioana Cristina. [2014]. *Serviciul social – între intervenție socială, propagandă și aglomerare a dezideratelor*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. XII, nr. 1-2, 2014, pp. 133-143.
• Natanson, I. [1972]. *Structura grupelor de ocupații ale populației orașelor României socialiste*, în rev. „Viitorul Social”, 1, nr. 4, 1972, pp. 1214-1220.
• Nistor, Polixenia. [2019]. *From Philanthropy to Christian Social Assistance. The Perspective of Beneficiaries of Social-Philanthropical Services of the Roman Orthodox Church*, in „Postmodern Openings”, vol.10, nr. 1, 2019, pp. 100-135.
• Nistor, Polixenia. [2019]. *Philanthropical Practices and Professionalization of Social Assistance in the Orthodox Church. A Specialist's Perception*, in „Postmodern Openings”, vol. 10, nr.1, 2019, pp. 68-99.
• Nistor, Polixenia. [2019]. *Social Services Offered by Faith-based Organizations in the Post-Secular Society*, in „Postmodern Openings”, vol. 10, nr. 4, 2019, pp. 65-103.
• Nistor, Polixenia. [2018]. *The Charitable Foundations of Social Assistance*, în „Eastern-European Journal of Medical Humanities and Bioethics”, vol. 2, nr. 2, 2018, pp. 15-30.
• Pop, Luana. [1997]. *O posibilă metodologie de analiză a proceselor de constituire și instituționalizare a politicilor sociale în România*, în rev. „Cercetări Sociale”, nr. 3, 1997, pp. 29-60.
• Pop, Marius Augustin. [2009]. *Determinarea evoluției sărăciei cu ajutorul pragurilor relative ancorate în timp*, în rev. „Calitatea Vieții”, an XX, nr. 3-4, 2009, pp. 377-398.
• Precupețu, Iuliana. [2003]. *Participare socială, capital social și sărăcie*, în rev. „Calitatea Vieții”, an XIV, nr. 3-4, 2003, pp. 319-337.

• Preda, Marian. Arpinte, Daniel. [2003]. *Serviciile de asistență socială: de la excluziune, spre reformă și spre o abordare incluzivă*, în rev. „Calitatea Vieții", an XIV, nr. 3-4, 2003, pp.377-394.

• Preotesi, Mihnea. [2018]. *Eficiența sistemului de protecție socială în reducerea sărăciei. Comparație România – țări din UE*, în rev. „Sociologie Românească", vol. XVI, nr. 1-2, 2018, pp. 83-100.

• Rădulescu, Dan Constantin. [1994]. *Impactul sărăciei asupra societății românești 1848-1989*, în rev. „Calitatea Vieții", an 5, nr.2, 1994, pp.135-144.

• Samarian, Pompei Gheorghe. [1940]. *Sănătatea şi igiena rurală în trecutul românesc*, în „Revista de Igienă Socială" (director G. Banu): „Probleme sanitare ale populaţiei rurale din România", anul X, număr festiv cu ocazia împlinirii a 10 ani de apariţie, nr. 1-6, ian.-iun., 1940, pp. 38-47.

• Stanciu, Mariana. [2004]. *Considerații asupra cercetărilor privind sărăcia extremă*, în rev. „Calitatea Vieții", an XV, nr. 3-4, 2004, pp. 317-332.

• Stanciu, Mariana. [2017]. *Situația sărăciei și protecția socială. România în context european*, în rev. „Sociologie Românească", vol. XV, nr. 3-4, 2017, pp. 51-69.

• Stanciu, Mariana. Mihăilescu, Adina. [2013]. *Situația sărăciei din România în context internațional, în anul 2013*, în rev. „Calitatea Vieții", an XXIV, nr. 4, 2013, pp. 373-403.

• Stănculescu, Manuela Sofia. [1998]. *Între sărăcie absolută și bunăstare*, în rev. „Cercetări Sociale", nr.2, 1998, pp. 15-51.

• Stănescu, Iulian. Dumitru, Mihai. [2017]. *Poverty and Social Exclusion in Romania: A Consensual Approach to Material Deprivation*, în rev. „Calitatea Vieții", an XXVIII, nr. 1, 2017, pp. 3-25.

• Stănescu, Simona Maria. Dragotoiu, Adina. Marinoiu, Alina Ioana. [2012]. *Beneficiile de asistență socială gestionate de Ministerul Muncii, Familiei și*

Protecției Sociale, în rev. „Calitatea Vieții”, an XXIII, nr. 3, 2012, pp. 239-266.

• Szilagyi, Georgina. [1999]. *Politici sociale ecleziastice. Enciclicile catolice Modelul „Caritas”*, în rev. „Cercetări Sociale”, nr. 3-4, 1999, pp. 134-140.

• Szilagyi, Georgina. Flora, Gavril. [1998]. *Biserica și societatea în perioada de tranziție*, în rev. „Cercetări Sociale”, nr. 2, 1998, pp. 64-79.

• Thuillier, Pierre. [1986]. *Une distinction qui ne tient pas*, în rev. „L'Homme et le Monde moderne”, Ed. Delagrave, Paris, 1986.

• Țoc, Sebastian. Buligescu, Bianca. [2020]. *Impactul politicii de acordare a ajutorului social prentru asigurarea venitului minim garantat asupra reducerii sărăciei în România*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. 18, nr. 1, 2020, pp. 63-88.

• Vătămanu, Nicolae. [1970]. *„Bolniţa” şi „Vraceavniţa”*, în „Semnificaţia medico-istorică a bolniţelor mînăstireşti”, extras din revista „Mitropolia Olteniei”, nr. 9-10/1969, 11-12/1969, nr. 1-2/1970, cu o postfaţă de Firmilian Mitropolitul Olteniei, Craiova, 1970, pp. 29-34.

• Voicu, Bogdan. [2006]. *Abordări subiective și consensuale ale sărăciei. Despre deprivarea relativă*, în rev. „Calitatea Vieții”, an XVII, nr. 3-4, 2006, pp. 233-251.

• Voicu, Bogdan. [2006]. *Cât de săraci sunt românii: abordări subiective și consensuale*, în rev. „Calitatea Vieții”, nr. XVII, nr. 1-2, 2006, pp. 93-116.

• Zamfir, Elena. [2012]. *Asistența socială față în față cu societatea riscurilor, din perspectiva politicilor sociale europene*, în rev. „Calitatea Vieții”, an XXIII, nr. 2, 2012, pp. 123-160.

• Zamfir, Elena. [2012]. *Legea asistenței sociale și riscurile dependenței populației de sistemul de ajutor social*, în rev. „Sociologie Românească”, vol. X, nr. 1, 2012, pp. 115-130.

Alte/Link-uri
• Legea asistenței sociale nr. 292/2011:
https://lege5.ro/gratuit/gi4diobsha/legea-asistentei-sociale-nr-292-2011
• Legea nr.116/2002 privind prevenirea și combaterea marginalizării sociale: https://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Legislatie/Assistenta-sociala-2018/Legea_116_2002_la_18-01-2018.pdf
• Planul Naţional Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale, iulie 2002, în „Revista de Asistenţă Socială”, nr.3/2002.
• Planul Național Anti-sărăcie și promovarea incluziunii sociale, Comisia Anti-sărăcie și Promovarea Incluziuinii Sociale (CASPIS), Guvernul României, 2002. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/comisia-anti-saracie-si-promovare-a-incluziunii-sociale-2002-planul-national-anti-saracie-si-promovare-a-incluziunii-sociale-bucuresti-guvernul-romaniei/
• Raportul social al ICCV: nr. 4/octombrie 2011. Situația sărăciei în România în context european, ICCV, Academia Română, INCE, coord.: Mariana Stanciu. Adina Mihăilescu
https://old.iccv.ro/sites/default/files/Raport%20social%204%202011_0.pdf
• Raport social al ICCV 2017. Starea socială a României. Calitatea vieții: situația actuală și perspective pentru 2038, Academia Română, ICCV, coord.: Cătălin Zamfir.
https://i0.wp.com/bibliotecadesociologie.ro/wp-content/uploads/2017/03/2017_raport_social_iccv_starea_sociala_cover.png?ssl=1
• Strategia națională de prevenire și combatere a sărăciei. Recomandări și soluții alternative, România – 1998. coord.: Cătălin Zamfir. Dorel Șandor. Vladimir Pasti. Warren Crowther.

https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/zamfir-catalin-sandor-dorel-pasti-vladimir-crowther-warren-1998-strategia-nationala-de-prevenire-si-combatere-a-saraciei-recomandari-si-solutii-alternative-bucuresti-pnud/

• Studiu de fundamentare pentru Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei, World Bank Group, București, 2015; coord.: Emil Teșliuc. Vlad Grigoraș. Manuela Stănculescu.
https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/tesliuc-grigoras-stanculescu-eds-2015-studiu-de-fundamentare-pentru-strategia-nationala-privind-incluziunea-sociala-si-reducerea-saraciei-2015-2020-bucuresti-world-bank/

Autorul fotografiilor: **Andrei Furnea**

UNIVERSITAS CLAUDIOPOLITANA
ROMANIA
PRESA UNIVERSITARĂ

ISBN: 978-606-37-2425-1